

Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised 4

Tallinn, 2011

Toimetanud
Jaanika Palm (peatoimetaja),
Ülle Väljataga
ja Anu Kehman

Kujundanud
Vivika Kalt

Toimetiste väljaandmist
on toetanud Eesti Kultuuriministeerium
ja Eesti Kultuurkapital

Trükkinud
Folger Art

ISSN 1736-1451
© Eesti Lastekirjanduse Keskus
Pikk 73, 10133 Tallinn

www.elk.ee

Sisukord

- 4 **Jõulud Jüri Parijõe loomingus**
Aivi Parijõgi
- 27 **Läbi raskuste tähtede poole**
Eesti lasteluule 1991-2010
Jaanika Palm
- 57 **Fantaasia päästab maailma**
Mari Niitra
- 71 **Aimeraamat annab aimu**
Lastele suunatud algupärane aimekirjandus kahel
viimasel kümnendil
Krista Kumberg
- 97 **Raamat poisile või tüdrukule**
Rootsi, norra, taani poiste- ja tüdrukutekirjanduse
ajalugu ja tänapäev
Lea Reitel Høyer
- 118 **Eesti noored fantaasiakirjandust lugemas**
Ave Mattheus
- 140 Autoritest

Jõulud Jüri Parijõe loomingus

Aivi Parijõgi

Mitme põlvkonna kasvamisaja lemmikirjanik Jüri Parijõgi on viimasel aastakümnel (taas)avastamist leidnud jõulujuttude autorina. Parijõe teadaolevalt vasakpoolne maailmavaade ja opositsioon kiriku kui institutsiooniga näib kinnitavat levinud seisukohta, et Parijõgi suhtus religiooni ja kirikusse tõrjuvalt. Sellele seisukohale tuginedes on huvitav vaadata, millest Parijõgi kirjutas oma jõululugudes ja mida ta jõulude juures väärtustas. Kas Parijõe jõulud olid religioossed või pigem sekulaarsed pühad? Teisisõnu – millistest jõuludest me tema juttudes õigupoolest loeme.

Parijõe loomingus pole religioossed teemad eriti palju käsitlemist leidnud. Kui jätta kõrvale jõulujutud, millel kohe pikemalt peatun, siis võib nimetada vaid mõnda lugu. Loos „Lihavõtted kodus” (Parijõgi 1937: 44-52) laseb kirjanik armastatud vanaemal seletada Jeesuse ülestõusmise lugu, lapsed tahavad kangesti näha, „*kuidas päike esimese püha hommikul*

mängib". Religiooni suhtutakse kui elu igapäevaosasse ja selles nähakse ka seost loodusega. See on helge lapsepõlvkirjeldus kodustest lihavõttepühadest.

Hoopis teine tonaalsus on loos „Viimnepäev” (Parijõgi 1926: 93-99), kus tõenäoliselt mingist vabakogudusest tulnud jutlustaja hoiab kogu küla oma jutuga hirmu all. Parijõe suhtumist sellisesse nähtusesse on tõlgendanud Reet Krusten: „*Kui külarahvas satub paanikasse oma vaimupimeduse tõttu, siis lapsed oma katekismuse õppimisega ning konkreetsete kujutlustega viimsepäeva saabumisest, jumalast ja põrgust teevad usklike halamise naeruväärseks. Parijõgi suhtub usuhullusesse irooniaga, mida väljendab laste ja peategelase isa kaudu*”. (Krusten 1960a: 290).

Loos „Arno maal” (Parijõgi 1942: 77-82) palub peategelane Jumalat, et ta unes näeks, kuidas teha õigeid ujumisi liigutusi. Kuid uni on hoopis väga rahutu ja täis hirmutavaid unenägusid. Jutus „Andu karjapäev” (Parijõgi 1942: 59-65) otsib poiss metsa kadunud lehma ja küsib: „*Miks see Jumal ei aita?*”. Kui Jumal ei tule, siis aitaks ka metshaldjast, aga seegi ei tule. Küsimus „Miks Jumal ei aita” tõuseb üles ka Parijõe tuntuimas religioosse temaatikaga loos „Katkine kruus” (Parijõgi 1926: 5-9), mis oli „Tsemendivabriku” avalugu. Selle loo tuntust ja levikut näitab fakt, et kui Raadio-Ringhääling 1926. aastal alustas oma esimest lastetundi, luges Felix Moor avaladeks kaks Jüri Parijõe juttu: „Katkine kruus” ja „Uued saapad” (Kaasik 2000: 138).

Kõik Parijõe loomingu uurijad ja kriitikud on leidnud, et „Katkises kruusis, peitub religioonivastane sõnum.

Daniel Palgi, tehes 1927. aastal „Eesti Kirjanduses” ülevaadet 1926. aasta proosakirjandusest, analüüsib Parijõe esimest jutukogu „Semendivabrik, („Tsemendivabrik”) ning tõstab

sealt esile ka loo „Katkine kruus”: „Kuid kruus jääb katkiseks. See on lapsehingele suur pettumus ja kõigutab arvamust, nagu saaks teha midagi usuga.” (Palgi 1927: 311-312).

Säilinud on Gustav Reiali käsikirjaline retsensioon õpikule „Elav Sõna”. Algkooli 2. osa lugemiku kohta ütleb retsensent: „Puuduseks tuleb lugeda, et vähe on antud tähelepanu lapse usu- lisele elamusele. Üks küsimust käsitlev jutustus (Katkine kruus) on õpilastele raske, sest ta puudutab palves pettumist, mille mõist- miseks II klassi õpilane pole veel arenenud.” (EKM, f 178, m 7:2).

Ka Parijõe loomingu kõige põhjalikum ja tuntuim uurija Reet Krusten on kirjutanud „Katkisest kruusist”: „Algul proovi- takse kruusi headust, seejärel aga jumala kõikvõimsust. Aga jumal petab, ja esimest korda kogeb poisike, et ei ole inimlapsel ühtegi ülivõimsat abimeest, kellele võiks lootma jääda. Samuti peab puru- nema ka usk halli vanamehe ja igavesti täitivate piimakannude ja koorepurkide olemasolusse („Jõulud kodus”).” (Krusten 1960a: 290). „J. Parijõgi oskab väga lihtsal kombel kõigutada lapse usku jumala kõikvõimsusesse – isegi katkist kruusi ei suutnud viimane terveks teha, kuigi talle antakse täpsed koordinaadid, kus kruus asub: „See katkine kruus on sahrvis kapi taga nurgas, seal, kust Joosepi päpist hobuse üles leidsime.”” (Krusten 1995: 148).

Ainsana näeb „Katkises kruusis” kujutatud olukorda pisut teises valguses Maie Kalda, kes on enda jaoks Parijõe valikkogu juttudest loonud ühtse terviku: „Väikese Jaani tungiv tõsine palve, et Jumal teeks kruusi terveks, ei aita. Kruus oli ja jääb katki, see on karm tõsielu. Poiss on löödud, aga ei hakka sellepärast veel ateistiks, vaid teeb järelduse, et õige palve olgu tulevikku suunatud. Igatahes järgmises loos „Uued saapad” palub ta just niiviisi – et uued saapad vett peaksid ja kaua käiksid.” (Kalda 1992: 1271).

Võib öelda, et „Katkine kruus” on Parijõe loomingu saa-

nud lausa märgilise tähenduse – kus iganes tuleb juttu Parijõe suhtumisest religiooni, iseloomustatakse tema vaateid kui religioonivastaseid looga „Katkine kruus”, kus Jumal ei teinud kruusi terveks. „Katkine kruus” on Parijõe üks tuntumaid lugusid, kuid seda küllap oma südamlikkuse ja lapse psühholoogia hea tundmise, mitte oma meelsuse tõttu. Kuid „Katkine kruus” ja „Viimnepäev” näitavad kahtlemata ka autori suhtumist. Pigem tõrjuvat seisukohta näivad toetavat episoodid ka teistes lugudes, kus Jumal samuti ei võta palvet kuulda („Andu karjapäev”, „Arno maal”). Samas tuleb tõdeda, et Parijõel on ka lugusid, mis kirjeldavad religiooniga põimunud elu („Lihavõtted kodus”, „Isaga jõulukirikus”) neutraalses võtmes.

Reet Krusten on märkinud, et Parijõgi oli kirjanikuna realist ja kirjutas elust tõepäraselt ning selleks tuli kirjutada ka usust ja usukommete täitmisest, sest see kuulus toonase elu juurde (Krusten 1982: 329). Kuid lugusid, kus religiooniga seonduvat on kujutatud neutraalselt või positiivsena, polnud võimalik nõukogude okupatsiooni ajal avaldada ning see tahk Parijõe loomingus on jäänud ka uurijate kajastustest välja.

Parijõe jõululugusid on eesti lastekirjanduse ja Parijõe loomingu uurijad pidanud erinevaks teistest tollastest (1920.-1930. aastatel kirjutatud) jõulujuttudest. Esile tõstetakse Parijõe lugude elulähedust, lastekesksust ja sotsiaalkriitilisust.

Lastekirjanduse uurija Reet Krusten märgib, et toonases lastekirjanduses, näiteks ajakirjas „Laste Rõõm”, ilmus pühadeks tavaliselt magusaid jutukesti, kus räägiti vaestest lastest, kellele rikkad valmistavad ihaldatud ja kättesaamatuna tunduvat jõulurõõmu. „*J. Parijõe jõulujutud on hoopis teisest laastust.*”

Kohati on tunda, et kirjanik otse meelega vastandab tegelikkust magusatele jõululookestele. Liigutavad on linna-ainelised jutud „Jõulud akende taga” ja „Lehepoiste jõulumees”. Mõlemad jutustavad vaestest poistest, kelle kodudes pole kuuske, küünlasära ega kingitusi. „Lehepoiste jõulumehes” ootavad Öövahi Juku ja Pesu-Liisi Vidri jõulumeheks mõnda rikkast head onu. Aga see ei tule. Ja poisid vahivad asjatult, ninad vastu aknaklaasi, üha enam pimenevasse õue. Tunneme maailma ebavõrdsust, näeme, kuidas lapsedki peavad mõistma, kes on nemad, öövahi ja pesunaise poisid, ja kes on need, kes säravate jõulupuude all võtavad vastu kalleid kingitusi. Autori suhtumine on selge. Omamoodi huvitavad ja intiimsed on „Jõulujutt Endule” ja „Jõulujutuajamised Injuga”. Need jutud on kirjanik kirjutanud oma lastest ja lastele ning neil on omapärane stiil ja tundetoon.” (Krusten 1960b: 327).

Krusten näeb agulipoistest kõnelevates lugudes „Jõulud akende taga” ja „Lehepoiste jõulumees” autori ühiskonnakriitilist hoiakut ja nimetab neid Parijõe „nukrateks piltideks”, mis „mõjusid tasakaalustavana nende paljude ajakirjades avaldatud magusate jõulujuttude kõrval, kus rikkad aina vaestele heldelt jõulurõõmu valmistasid.” (Krusten 1992: 13).

Ka kirjandusteadlane Maie Kalda leiab, et „„Semendivabriku” jõululugu ei distantseerunud mitte ainult lastejõulujuttude ühetoonilisest õilsusmängust, vaid mõjus värskest ka meie krestomaatsete läbinisti harraste jõulujutustuste kõrval.” (Kalda 1992: 1272).

Pedagoogikateadlase Malle Reidolvi meelest räägivad Parijõe jõulujutud ei millestki muust kui puhtast lapsesüdamest. Sellisest südamest, mis on vastuvõtlik kõigele heale ja kus ei domineeri veel ratsionaalsus. Reidolv on analüüsinud Parijõe jõulujutte oma eriala seisukohalt: „Lapse südamel on jõuluõhtul

„kitsas rõõmu pärast” („Jõuluküünal”, 1929). Vanaema, kes jõululaupäeval vaskraamidega prillid ette pannud, endakastetud jõuluküünla laual läitnud, hakkab lapsele jõuluevangeliumi ette lugema. „Ei ma kuulnud tema lugemist ega mõistnudki, küll aga tundsin. Lugemise lõpetanud, vaatas ta mulle otsa särasilmil. Toetasin pea oma vanaema õla najale ja tundsin äkki, et vanaema on hea. Paitasin ta krobelist kätt ja ütlesin: „Kui hea sa ikka oled, isa ja ema on ka head... kõik inimesed on head”, „. Parijõe jaoks on tähtis see, mida laps tunneb, mitte see, mida ta oskab ja teab. Alus inimese kujunemiseks pannakse läbi tundmuste. Vanaemagi väidab:”Ega see rõõm tule mujalt kui meie eneste südametest. Jõuluküünla sära kutsub ta ainult välja.” Parijõgi lõpetab jutu jõuluõhust küsimusega, kas ka üksinduses istuvale täiskasvanule võib jõululaps külla tulla. „Kas saan veelkord tagasi selle lapseliku usu?” Lapseliku usu sellest, et „jõulumehete võib ainult lilledest suppi anda” toob ta lugejani kogumikus „Jõulud, jõulud!” (Reidolv 2004: 45).

Kirjaniku tütar Aili Parijõgi, kes 1944. a. kirjutas käsikirjalise ülevaate isa loomingust, ütleb tema jõulujuttude kohta, et „need lihtsad jõululood, täis siirust ja soojust, on sobivateks lugemispaladeks algkooli nooremale eale.” (EKM EKLA, f 178, m 5:4).

Oma põhiolemuselt ei eraldu jõululood Parijõe muust loomingust, sest kõigile Parijõe juttudele on omane lapsehinge hea tundmine, südamlikkus, terav pilk sotsiaalsete olude suhtes ja sageli ka teatav nukrus. Toonasest jõulujuttude stereotüübist olid Parijõe lood aga kindlasti erinevad.

1935. aastal „Õpilaslehele” antud intervjuus on autor küsijale oma „loomingulist köögipoolt” ehk juttude sündimise lugu avanud just jõulujuttude kaudu. „Kord olin jõulu-

laupäevaõhtul Tallinnas. Sääl sammus, arvatavasti koju, lehepoiss, kel veel kimp lehti kaenla all. Kuskil aknas paistis särav jõulupuud. Poiss peatus. Vahtis. Vehkis kätega ja näis laulvat. Mööduisin ja unustasin. Umbes 10 a. hiljem tuli see meele ja siis kirjutasin jutu „Jõulud akende taga.” Tööd valmivad alul pääs ja on paljud enne jutustatud. Nagu näiteks „Jõuluküünal”. Rakvere seminaris oli traditsiooniks eel jõule lastele midagi kohast ütelda. Seisin koridoris ja mõtlesin, millest õige kõnelda, kui tuli juure väike poiss ja jutustas, kuis neil küünlad toas säranud. Mulle meenus minu kodu ja vanaema küünlaid kastmas. Õpilaste ette astudes tuli idee imeküünlast, ja ma jutustasin selle loo. Aasta hiljem jälle meenus see lugu ja ma panin ta siis kirja.” (Tõnismäe 1935: 3).

Jüri Parijõe poeg Endel Parijõgi mäletab jõulupühi Tartu IV algkoolis, kus tema isa oli koolijuhataja. Kahekesi käidi koolile suurt jõulukuuske välja valimas, kooli teenija tõi selle kooli saali. Koolis oli mandoliiniorkester, mida juhatas naaberkooli (nn ulakate kooli) direktor Valentin Marvet. Väike Endel tundis jõuluvana riides isa ära selle järgi, et kuue käistest paistsid isa triiksärgi targeldatud kätised. Kooli jõulupuud peeti viimasel päeval enne vaheajale minekut. „Mida isa rääkis? Isa rääkis sellest, kuidas jõuluvana tuli kaugelt põhjast saani ja põtradega, aga selle pika tee peale saan kulus nii pisikeseks ja põdrad väsisid ära ja siis ta näitas niisugust pisikest mängusaani. Näitas seda – näete nii palju on saanist järel. Nii et tema jõulujutt koolile – ta ju rääkis kogu aeg jutte oma kooli kogunemistel ja nendest suur osa on ilmunud ajalehes – oli lihtsalt üks päevakohane jutt. Isa peetud jõuluõhtud või muud kooli kogunemised olid ilma igasuguse kristliku jumeta.” (Intervjueeritud 20.02.2010)

Ka Parijõe loomingu uurijad pole tema jõululugudes välja toonud kristlikku dominant. Siinkohal tuleb muidugi märki-

da, et enne nõukogude okupatsiooni ei analüüsinudki keegi neid juttusid sellises võtmes ja hiljem olid lood, kus tõepoolest on juttu kirikus käimisest ja jõululapsest, laiemale lugejaskonnale kättesaamatud ja ehk ka analüüsiks mittesoovitavad.

Nõustudes varasemate uurijate ja ka Endel Parijõe väitega, et „*Jüri Parijõgi väärtustas jõulude üldnimlikke väärtusi, headust ja hoolivust – kõik olid head*” – ja et Parijõe jõulujuttudes on tunda sotsiaalset kriitikat: jõulud vaesuses, jõulud akende taga – tuleb tõdeda, et paaris jõululoos ei saa eitada neutraalset või isegi positiivset suhestumist religiooni ja kirikuga. Selline suhtumine on iseloomulik lugudele, kus Parijõgi kirjeldab oma lapsepõlve jõulusid. Jällegi on iseküsimus, kas ta neid lugusid kirjutades pidas headust ja hoolivust kristlikuks või üldnimlikuks väärtuseks, kas jõulukirik oli tema jaoks lihtsalt lapsepõlve ilus elamus või kristlik kogemus, retseptioon aga sõltub paljuski ka lugeja enda maailmavaatelisest taustast.

Endel Parijõe meelest on Jüri Parijõe jaoks jõuludest kirjutades olulisim lapsepõlves kogetud jõulutunne, mis aga pole seotud üleloomuliku maailma või kristlike tõekspidamisega.

„*Silmas pidades isa väikest raamatukest „Jõulud, jõulud!”*, siis minu arusaamise järgi oli isal lapsepõlvest pärit jõuluelamus kindlasti olemas ja selle kajastus on raamat „*Jõulud, jõulud!*”, kusjuures seal tegelikult on vist kaks juttu jõulumüinasjutuna, teised lood on oma kodust. Kas oma kodust juba seoses oma lastega või siis lapsepõlvest. Mingi jõulutunne on seotud isal jõuludega jah, aga nüüd minu veendumuse järgi on selge, et see tunne ei ole seotud jumalaga ega jeesuslapsega ega üldse usuga, vaid see on mingi emotsioon, mis pole seotud üleloomuliku maailmaga. Ei saa ka öelda, et see jõulutunne oleks seotud kuidagi hiljem päevavalgele tulnud või päevavalgele tõstetud nagu vanade jõulukommete ja vanade

uskumistega, ma arvan, et seda tausta seal ka ei ole. See taust on ikkagi puhtal kujul lapsepõlvest pärit jõulutunne." (Intervjueeritud 20.02.2010)

Ilmselt olid lapsepõlve-jõulud Jüri Parijõe jaoks kristlikud pühad, kuid täiskasvanuna, kui aeg ja maailmavaade olid teinud oma töö, muutusid kristlikud pühad ilusaks lapsepõlve-mälestuseks, kus kristlusel polnud kirjaniku jaoks enam olulist rolli. Sellest võis lihtsalt üle libiseda. Kindlasti on aga jõulud Parijõe jaoks põhimõtteliselt olnud väga suure emotsionaalse tähendusega. Muidu poleks meil selliseid hingestatud kirjeldusi jõuludest, mil kõik inimesed on head ja sellest, kuidas jõulud täidavad kogu küla ja kogu looduse.

Jõulude kui ilusaid ja häid emotsioone pakkuvate pühade olulisusest Parijõe jaoks annab tunnistust 25. detsembril 1915. aastal Venemaalt sõjaväest koju saadetud kiri, kus Parijõgi räägib, kuidas ta kasarmus jõulud korraldas.

„Pühad lähevad siin nagu muudki päevad, harjutusi ei ole. Soldatid tegid kasarmutes eila jõulupuudki. Mina panin kasti peale küünalt põlema, kutsusin poisid kokku ja laulsin jõululaulusid. Peale selle läks kasarmus palju valgemaks ja pühad tulid sisse. On praegugi kõik jõulumeeleolus. /.../ Sõin eila õhtul leiba, theed ja võid. Ostsin ka 15 kopika ette kompvekke. Meie kasarmus kuuske ei ole, teistes kasarmutes on enamaste igas ühes jõulukuusk sees." (EKM EKLA, f 178, m 5:6).

Selles kirjas aimub juba hilisemate jõulujuttude elamuslikku meelolu. Lausa religioosse varjundi võib anda kirjeldusele sellest, mis juhtus kasarmus pärast jõululaulude laulmist: *„Peale selle läks kasarmus palju valgemaks ja pühad tulid sisse.*"

Kirjaniku vend Joosep Parijõgi on oma „Päevaraamatus 1920/21,“ kirjeldanud Parijõgede ettevalmistusi jõuludeks isa-

talus, jõulusid defineeritakse siin „käegakatsutavuse” järgi. Korralikud ettevalmistused – jõulutoidu tegemine ja elamise korrastamine – annavad võimaluse käegakatsutava heaolutunde kogemiseks.

„22. detsember 1920: Jõulud aiva lähenevad, ja varsti võib neid käega katsuda, kali ongi juba valmis, tehakse veel nisu leiba ja juba siis ongi ka jõululaupäev käes, tuleb ka õlut veidi valmistada. Isa puhastab sooja müüri.”

Joosepi päevikud ei anna infot selle kohta, kas kirikus käidi või mitte. Jüri Parijõe oma pere jõulude juurde kirikuskäimine ei kuulunud. Õde Leenale on ta 25. detsembril 1937 kirjutanud: „Eile õhtul põletasime jõulupuud ja kuulasime raadiost jõulu ettekandeid.” (EKM EKLA, f 178, m 6:3).

Endel Parijõgi mäletab oma lapsepõlvkodust, et jõulude ajal kirikus ei käidud ja kiriklikke laule ei lauldud, nii nagu isa ei pidanud ka koolis jõulude puhul kirikulaulude laulmist vajalikuks.

„Nii et see jõulutunne, mis siis isal oli ja mis ta ka lastele andis, oli seotud jõulukuusega. Jõulukuuske käisime koos toomas, jõulukuuse küljes olid tingimata küünlad, need pandi põlema, kingitused olid kuuse all. Kuigi mingisugune udune mälestus mul on, et keegi isa tuttavate lastest on rääkinud, et nende isa, ka õpetaja, oli käinud meil jõuluvanaks. Mina seda ei mäleta. Ma pidin siis olema kolme-nelja aastane. Aga muidu jõuluvana ei olnud, jõulutunne oli ikkagi selles, et oli kuusk, olid küünlad, olid kingitused.”

Joosep Parijõe poeg Toomas Parijõgi ei mäleta samuti, et tema ema ja isa oleksid jõulude ajal kirikus käinud. „Ikka toodi kuusk ja küünlad ja jõulutoidud olid. Ega me kirikus jõuluajal küll ei käinud. Meil oli ikka täiesti ateistlik perekond. Jõululaule

küll lauldi, need olid niisugused jumalaga ja Jeesusega seotud. Jõululaulud ju ikka on: ma tulen taevast ülevalt ja niisugused asjad. Lapsepõlve jõuludega seostub kõigepealt kuuse tuppa toomine ja igasugune praadimine, jõululõhnad ka. Köögist tulevad piparkoogilõhnad ja kõik muud värgid. Ma mäletan, enne jõulu oli üks suur puhastamine, küürimine ja piparkookide tegemine ja kõik niisugused värgid, jõlutoidud ja asjad. /.../ Jõulukarte tuli ja saadeti meile palju ja meie saatsime, see oli siuke rahvalik komme.” (Intervieweritud 20.11.2009)

Vaatamata Parijõe jõulude järkjärgulisele sekulariseerumisele oli neis ikka midagi niisugust, mida ei olnud võimalik teistsuguseks muuta – Parijõgi ei olnud nõus muutma armastatud pühade nime. Aili Parijõgi: „1941. aastal oli ilmumisel Parijõe juttude valikteos „Teotahtelised poisid”. Raamatu käsikiri saadeti aga autorile korduvalt tagasi korrigeerimiseks ja ümbertöötamiseks. Nii nõuti näiteks, et nimetus „vastlapäev” asendataks mõne sobivamaga, sõnu „jõuluvana”, „külmataadiga”, „jõulupühad” „külmapühadega” ja veel muudki absurdsust. Parijõgi ei täitnud neid nõudeid ja nii jäigi teos ilmumata. „Teotahtelised poisid” sai trükiõiguse alles peale autori surma, so 1942. aasta jõuluks.” (EKM EKLA, f 178, m 5:4)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et lapsepõlve kristliku tagapõhjaga jõulud muutusid Parijõe jaoks aastatega üha ilmalikumaks, kristlusest justkui libiseti üle, jõulude ajal enam tähelepanu pälvivad kristliku tagapõhjaga väärtused defineeriti üldinimlikeks. Lapsepõlves jõulude ajal kogetud emotsionaalne seisund jäi aga endiselt oluliseks.

Aga tagasi jõulujuttude juurde – nende analüüsimiseks on kasutatud diskursianalüüsi. Artikli maht laseb ära tuua kokkuvõtte suuremast uurimusest. Kategoriseerisin eeldata-

vad, uurimuse jaoks olulised tähendusväljad sotsiaalseks diskursuseks, jõulude diskursuseks ja kirikudiskursuseks. Kategoriseerimisel arvestasin, et Parijõgi tegi enda jaoks vahet kirikul kui institutsioonil ja religioonil, samuti arvestasin, et kristliku tagapõhjaga eetilisi väärtusi võis Parijõgi enda jaoks pidada üldinimlikeks väärtusteks, mis ei lähtu kirikust ega kristlusest.

Sotsiaalne diskursus kirjeldas uurimuses esiteks seda, mis on seotud lugude keskkonna, tegelaste ja nende omavahealiste suhetega. Teiseks sisaldas sotsiaalne diskursus autori sõnumit ja seisukohti, mis sageli esinevad implitsiitselt.

Jõulude diskursusesse oli haaratud kõik, mis võib teksti põhjal kuuluda jõulude pidamise juurde, alates jõuludega seotud tunnetest ja kujutelmadest ning lõpetades traditsioonide ja materiaalse/esemelise poolega. Jõulude diskursus sisaldas nii rahvakommete ja rahvauskumuste kui ametliku religiooniga seonduvat.

Kirikudiskursus tähendas antud uurimuse kontekstis, et selles vaadeldi ainult neid tähendusvälju, mis on seotud kirikuga ja tunnustatud kiriku poolt ametliku religioonina (nt piibli lugemine, palvetamine, kirikus käimine). Sellise jaotuse järgi ei pruugi jõulude diskursus ja kirikudiskursus omavahel täiesti kattuda. Jõulude diskursus on enamasti laiem ja võib endas sisaldada ka kogu olemasolevat kirikudiskursust. Niisugune jaotus oli vajalik seetõttu, et nende diskursuste võrdlemine aitas paremini välja tuua Parijõe suhtumist religiooni ja kirikusse tema jõulujuttudes.

Diskursinalüüsiks valisin Jüri Parijõe loominguks kõik lood, mille põhiteema on seotud jõuludega. Kokku 11 lugu. Raamatust „Jõulud, jõulud!”(1930) lood: „Jõuluküünel: Vana jõulu-

legend”, „Isaga jõulukirikus”, „Jõulud kodus”, „Jõulud akende taga”, „Lehepoiste jõulumees”, „Jõulu-jutuajamised Injuga”, „Jõulujutt Endule”. Raamatust „Kulbult Atlandile” valisin loo „Jõulud Kulbul”. Lisasin ka ajakirja „Taluperenaine” kaasan-des „Laste Maailm” ilmunud loo „Kõikide õnnetute jõuluküün-lad” ja lugemikus „Elav Sõna III” ilmunud „Koolis jõulupuul”.

Raamatu „Jõulud, jõulud!” on Parijõgi pühendanud oma kadunud isa mälestusele. Üks pühenduse põhjus võib olla see, et isa Toomas suri samal aastal, kui raamat ilmus, samas võib just selle raamatu pühendamine isale tähendada ka seda, et Parijõe enda lapsepõlvest pärit jõulumälestustes on isal oluline roll. Üks raamatus ilmunud lugu kannab ka pealkirja „Isaga jõulukirikus.”

Mõned lood on aja jooksul saanud teise pealkirja. Näiteks „Jõulud” = „Jõulud kodus”, „Jõuluküünal” = „Imeküünal”, „Jõulumees” = „Lehepoiste jõulumees”. Mõnikord on lool „Imeküünal” ka alapealkiri „Vana jõululegend”.

Raamatust „Jõulud, jõulud!” jäi diskursianalüüsi alt välja lugu „Andu raadio”, sest see ei sisalda jõulutemaatikat. Autor mainib vaid, et Andu käis jõulu teisel pühal isaga tädi pool külas.

1932. aastal jutukogus „Suuskadel Vallastesse” ilmunud loos „Lehe-Sassi omad uisud” mainitakse samuti jõulupühi, kuid ainult kaubanduslikus kontekstis: kaup poes läheb sel ajal kallimaks ja uiske ihkav Lehe-Sass lükkab oma ostu edasi. Lugu ise keskendub sellele, kuidas poiss tööd teeb ja raha kogub, et endale uiske osta.

Kaudselt on jõuludega seotud ka lugu „Kui isa kinkis raamatuid”. Seal räägitakse, kuidas isa paar nädalat enne pühi sõidab alati linna ja toob lastele kingituseks raamatuid. Jutt

ei saa käia muudest pühadest kui jõulupühadest, sest just need on seotud kingituste tegemisega. Kuid rõhk pole mitte pühadekirjeldusel, vaid raamatute olulisusel lapse elus. Ehk nagu on öelnud Mari Tarand: „*Raamatu ja lugemise traditsiooni on eesti kirjanduses kõige meeldejäävamalt kujutanud Jüri Parijõgi oma klassikate klassikas „Kui isa kinkis raamatuid”*”. (Tarand 2009: 2)

1925. aastal „Kooli näitelava” 3. numbris ilmunud näidendi „Juku ja Hilda jõulujuhtumised metsas” põhiteema on küll jõulud, aga et tegu on ühevaatuselise algkoolieale mõeldud muinasjuttnäidendiga, mis ka väikeses formaadis mahub kuuele leheküljele, jätsin selle analüüsist välja. Näidendi tege-lased on vaene poisike Juku, tema õde Hilda, jänesepoiss, orav, karupoeg, haldjad, talvevaimud ja jõuluvana. Lapsed tulevad talust karjapalka toomast ja kiirustavad koju haige ema juurde. Metsas küsivad jänes, orav ja karupoeg süüa, lapsed annavad osa emale mõeldud toidust ära. Headele lastele toovad talvevaimud kingitusi ja jõuluvanagi tuleb ning ütleb: minge koju, olge rõõmsad, jõululaps teeb teie ema terveks. Seejärel kingib jõulupuu ja juhatab lapsed metsast välja. Tänulikud loomad aitavad kelku lükata. Näidend lõpeb „Püha öö” laul-misega. Sarnase süžeeaga muinasjuttu sisaldab ka lugu „Jõulud kodus”.

Kõige enam on Parijõe jõulujuttudest avaldamist leidnud „Imeküünal/Jõuluküünal”, „Jõulud kodus” ja „Jõulud akende taga”. Mulle teadaolevalt on vaid korra ilmunud lood „Koo-lis jõulupuul” ja „Kõikide õnnetute jõuluküünlad”.

Üheteistkümne jõulujutu analüüs näitas, et kirikudiskur-sus (kirikut ja ametlikku religiooni puudutav valdkond) on tugevalt olemas kahes loos („Isaga jõulukirikus”, „Imeküünal”),

kolmes loos on kirikudiskursus küll esindatud, kuid see ei pääse domineerima. Kirikudiskursus puudub neljas loos ja kahes loos on see väga nõrk või pigem puudub. Kokkuvõtvalt võib öelda, et üheteistkümnest loost kuues kirikudiskursus puudub või pigem puudub ja tugevalt on see esil vaid kahes loos. Siiski on see diskursus Parijõe kõikides jõulujuttudes kokku minu jaoks esindatud üllatavalt tugevalt, enne analüüsi oletasin, et kirikudiskursus Parijõe juttudes tema hariduslikku tausta ja maailmavaadet silmas pidades praktiliselt puudub.

Huvitav on märkida, et mida varem lood on kirjutatud, seda vähem leidub neis ametliku religiooni valdkonda kuuluvaid tähendusi.

Kõige esiletõusvamad tähendused kirikudiskursuses on jõulukirik, jõluevangeelium ja jõululapse temaatika. Eriti oluline on just viimane. Jõululapse üle on kirjanik rääkinud – nagu jõulujuttudest võib mõista – nii oma vanaema kui isaga. Ilmselt on need jutuajamised ja kuuldud jõululood jätnud väikese Jüri hinge püsiva jälje kogu eluks. Kui tänapäeval öeldakse: ole hea laps, siis tuleb jõuluvana ja toob kingitusi, siis Parijõe lapsepõlves teadsid lapsed, et heade inimeste juurde tuleb vargsi jõululaps ja tema tulekust annab aimu suur rõõm inimese südames. Seda rõõmu oodatigi.

Kui mitmes oma jõulujutus on Parijõgi ühiskonnakriitiline, siis religioon ja kirik nendes lugudes kriitika alla ei satu. Kirjanik suhtub religiooni neutraalselt või positiivselt, pigem on eksplitsiitselt väljendunud religioosne temaatika tema jaoks osa jõulude juurde kuuluvast sotsiaalsest praktikast. Lugude jutustamise seisukohalt on see temaatika vahend, mitte eesmärk omaette. Vaid kõige varasemas loos – „Jõulud kodus” – vihjab ta, et imedesse ei tasu uskuda. Sama temaatikat, aga

religiooni suhtes juba tajutavalt kriitilise hoiakuga, kajastab lugu „Katkine kruus”.

Parijõe jõululugude tegevuspaik on enamasti küla (autori enda lapsepõlvemälestused „Jõulud kodus”, „Isaga jõulukirikus”, Kunda sadamast inspireeritud „Jõulud Kulbul”) või linna agulirajoon („Jõulud akende taga”, „Lehepoiste jõulumees”, „Kuidas vana meister oli kord jõulumees”). Ka jõulumuinasjutud „Imeküünal” ja „Kõikide õnnetute jõuluküünalad” saavad alguse talutoast, kus vanaema hakkab lapselapsele jõulujuttu jutustama.

Nagu kirjandusteadlane Reet Krusten on oma kirjatöodes juba osundanud, sisaldavad mitmed jõulujutud ühiskonnakriitilist hoiakut. Lugudega „Jõulud akende taga”, „Lehepoiste jõulumees” ja „Kuidas vana meister oli kord jõulumees” kutsub Parijõgi märkama lapsi, kes vajavad toetust ja tähelepanu. Ta näitab, et jõulud pole sageli sugugi nii rõõmsad ja õnnelikud pühad, nagu seda kujutatakse äride vaateakendel ja klantspiltidega ajakirjades. Parijõel endal on lapsepõlvejõuludest ilmselt väga soojad mälestused ja seda enam rõhutab ta, et kõik lapsed väärivad ja vajavad rõõmsaid koduseid jõulupühi, soojust ja täis kõhtu.

Õpetajana ja laste psühholoogia hea tundjana näitab ta, et lapsed on tähelepanelikud eluvaatlejad, kelle hing on avatud headusele ja rõõmule. Lapsed oskavad rõõmu tunda ka väikestest asjadest. Haridusteadlane Malle Reidolv on tabavalt öelnud, et Parijõe jõulujutud räägivad puhtast lapsesüdamest.

Parijõe lugudes näeme, kuidas vanem põlvkond annab noorematele edasi väärtushinnangud, kuidas lapsed õpivad ja arenevad raamatute ja jutustatud lugude kaudu. Väärtus-

test rõhutab Parijõgi headust, üksteise abistamist ja sotsiaalsete suhete tähtsust. Vanemate roll laste suunaja ja kasvatajana ning ümbritseva maailma seletajana ja lahtimõtestajana on väga oluline.

Väikese kokkuvõtte sellest, millist tähendust jõulud Parijõe enda jaoks kannavad, on ta andud loos „Lihavõtted kodus”. Parijõgi kirjutab: „*Me teadsime, et lihavõtted on hoopis teissugused pühad kui jõulud. Jõulu ajal, siis asub vaikne rahu kodu kohal, kogu küla kohal ja iga inimese südames. Jõulurõõm on vaikne rõõm. Päikest ei ole siis peaaegu nähagi, lühikesed hämarad talvepäevad aina suurendavad seda rahu ja isesugust rõõmu.*” (Parijõgi 1937: 44)

Jõulud on Parijõe loomingu kindlasti ennekõike seotud selle eespool kirjeldatud rõõmutundega. Jõulude diskursuses võibki kõige olulisemate tähendustena välja tuua jõulurõõmu ja jõulurahu, mis annab kokku (seletamatu) jõulutunde. Kolmandaks märksõnaks saab headus – hea inimene kogebki jõulurõõmu ja jõulurahu. Niisiis iseloomustavad jõule rõõm, rahu, headus ja heategu. Parijõgi on ka ise loos „Isaga jõulukirikus” arutlenud, millest see jõulutunne õigupoolest alguse saab ja kust see tuleb, kuid pole osanud vastata: „*Ma ei teadnud, kust need jõulud tulevad, kas kiriku poolt metsa tagant, alt jõe poolt või laskuvad alla taevast, kuid tundsin, et jõulud olid asund kodu kohale, laotund üle kogu küla, üle terve maailma kuni kaugel metsaviiruni taevarannal. Jõulusid tundus igal pool – haopinust välja ulatuvas vitsaraos ja saunaräästast ripnevas härmatand õlekõrres. See oli jõululumi, mis sätendas põldudel ja nõmmedel, see oli jõuluõhk, mis õrnalt paitas nägu, kui jooksin toa juurest alla sauna juurde.*” (Parijõgi 1930: 12-13)

Jõuludega seotud rõõm, rahu ja headus on muidugi reli-

gioosse, kristliku algupäraga. Aga kui nendes juttudes, mis kirjeldavad Parijõe enda lapsepõlve, on kristliku algupära tunnistamine veel tajutav, siis hilisemates juttudes sellele vähemalt eksplitsiitselt enam ei osundata.

Mis siis veel jõuludiskursuses olulisemana esile tõusis ehk mida sisaldavad Parijõe jõulud kindlasti? Huvitav on märkida, et seitsmes loos üheteistkümnest kuulub jõulude juurde jõulujutt. Olgu see siis jõulumuinasjutt või mälestuskild ammu möödunud jõuludest, jõululugude jutustamine kuulub tugevalt jõulude diskursusesse.

Kindlasti ja alati kuulub jõulude juurde jõulukuusk ja jõuluküünal. Kui neid ka pole, siis igatsus nende järele. Erilise tähenduse saab jõuluküünal, mille särav valgus on mitmes loos seotud nii rõõmu kui headusega.

Jõululugudes on Parijõgi kajastanud nii enda lapsepõlve kui kirjutanud käesoleva ajahetke jõuludest (1920ndad ja 1930ndad). Kui vaadata Parijõe jõulujutte ajaloolisest perspektiivist, siis 19. ja 20. sajandi vahetuse paiku võis jõulude juurde kuuluda nii jõulukuusk kui õlgede tuppa toomine. Jõulude eel korrastati elamist, tehti paremat süüa, vähemalt osa perest (ema ja isa) käisid ka kirikus, väikesed lapsed olid vanavane-
matega kodus, loeti jõluevangeeliumi ja räägiti jõululapse tulekust. Jõulukuusel põletati küünlaid, jõuluküünal võis olla ka eraldi alusel laual või aknal. Tehti väikseid kingitusi.

1920. aastate paiku ilmub meie jõuludesse tegelasena jõuluvana, kellel on valge habe, karvamüts, kott kingitustega ja võõ vahel vitsakimp. Jõuluvanale kirjutatakse kiri jõulusoovidega. Jõulukuusk, küünlad ja kuuseehTED kuuluvad kindlasti jõulude tähistamise juurde. Kingitused muutuvad suuremaks. Jõluevangeeliumi lugemisest ja jõululapsest enam ei räägita.

Ilmselt kusagilt sealt lähebki murdejoon, kus jõuluvana hakkab asendama jõulude peategelast – jõululast – kelle tõttu me üldse oleme hakanud neid pühi sellisena tähistama. Kodused jutud jõululapsest ja jõululapse ootus asendub jõuluvana ootusega ja talle soovikirjade kirjutamisega. Enamik Eesti lapsi ja täiskasvanuidki ei seosta pühade ajal külla tulevat jõuluvana kuidagi 4. sajandi Myra linnast pärit heategijast piiskopi Nikolausega.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et jõulud on Parijõe loomingus alati väga oodatud pühad, mis enamasti kulgevad kindla traditsiooni järgi, kusjuures see traditsioon võib osalt olla pärit lapsepõlvkodust. Üldlevinud on jõulutoidu valmistamine, jõulukuuse toomine, selle ehtimine, jõululaulude laulmine kuuse juures ning jõuluküünalde põletamine. Varasemat aega (autori lapsepõlve) kujutavates lugudes kuulub jõulude juurde jõulukirik, jõuluevangeliumi lugemine ja jõululapse ootus. Möödunud sajandi kahekümnendate-kolmekümnendate aastate jõulupühi aga iseloomustab juba jõuluvanaga seotud temaatika.

Olgugi, et Parijõe enda jaoks olid jõulud nende juttude kirjutamise ajal juba pigem sekulaarsed kui religioossed pühad, ei suhtu Parijõgi oma jõulujuttudes religiooni ja kirikusse negatiivselt. See näitab, et vasakpoolse ilmavaatega inimene ei pruukinud ilmtingimata ja alati kirikust ja religioonist täielikult distantseeruda, nagu meil seni üldiselt on arvatud.

Suhtumine religiooni sõltus Parijõe puhul kontekstist. Jõulud kui religioossed pühad kriitika alla ei sattunud, sest need pühad olid kirjaniku jaoks emotsionaalselt väga olulised. Kuigi vasakpoolsete vaadetega Parijõgi oma lapsi jõulude ajal kirikusse ei viinud ega lugenud neile jõuluevangeliumi, ka

jastuvad mõnes tema jõulujutus ikkagi ka kirikuga seotud aspektid.

Kindlasti ei ole Parijõe jõulujutud pelgalt tähtpäevaline lektüür, mida lugeda või ette kanda kord aastas. Tema leebe nukrusega varjutatud lood, kus igatsetakse headuse ja sõpruse järele, võiksid meid kosutada palju sagedamini.

Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Arhiiviallikad

EKM EKLA, f 178, m 5:4 (Aili Parijõgi: Jüri Parijõgi noorsookirjanikuna. Käsikiri 1944)

EKM EKLA, f 178, m 5:6 (Jüri Parijõe kaheksakümmend kaks kirja kodustele 8.08.1914-7.05.1938 ja dateerimata)

EKM EKLA, f 178, m 6:3 (Jüri Parijõe neli kirja Leena Parijõele 24.02.1937-19.06.1941)

EKM EKLA, f 178, m 7:2 (Materjale loomingulise tegevuse kohta)

2. Publitseeritud allikad

Kaasik, Sigrid 2000. Ringhäälingu algusaastad. – *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*. Toimetanud Epp Lauk, Maret Mälk, Anu Pallas. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 127-145

Kalda, Maie 1992. „Semendivabrik” ei olnud lastekirjandus. – *Looming*, nr 9, lk 1269-1272

Krusten, Reet 1960a. Jüri Parijõe elu ja loomingu teedel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, lk 281-294

Krusten, Reet 1960b. Jüri Parijõe elu ja loomingu teedel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 327-339

Krusten, Reet 1982. Saateks. – Jüri Parijõgi. *Jutte*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 329-330

Krusten, Reet 1992. Jüri Parijõgi. – *Jüri Parijõgi: kirjandus-*

- nimestik / koostanud Anu Kehman ja Tiia Suls. Tallinn: Eesti Lasteraamatukogu, lk 7-18
- Krusten, Reet 1995. *Eesti lastekirjandus*. Tartu: Elmatar
- Palgi, Daniel 1927. 1926. a. eesti proosakirjandus. – *Eesti Kirjandus*, nr 6, juuni 1927, lk 311-332.
- Parijõgi, Jüri [I. Parinbak] 1925. *Juku ja Hilda jõulujuhtumised metsas*. Tallinn: Pääsuke. (Kooli näitelava; nr 3)
- Parijõgi, Jüri 1926. Jõulud. – *Semendivabrik*. Tartu: Loodus, lk 20-26
- Parijõgi, Jüri 1926. Katkine kruus. – *Semendivabrik*. Tartu: Loodus, lk 5-9
- Parijõgi, Jüri 1926. Katkine kruus; Jõulud; Viimnepäev. – *Semendivabrik*. Tartu: Loodus, lk 5-9, 20-26, 93-99.
- Parijõgi, Jüri 1930. Jõuluküünal (Imeküünal); Isaga jõulukirikus; Jõulud akende taga; Lehepoiste jõulumees; Jõulu jutuajamised Injuga; Jõulujutt Endule. – *Jõulud, jõulud!* Tallinn: Eesti Õpetajate Liidu Kirjastus, lk 5-11, 12-18, 28-33, 34-41, 49-55, 57-63.
- Parijõgi, Jüri 1932. Koolis jõulupuul. – *Elav Sõna III. Algkooli 3. õppeaasta lugemik*. Tartu: Kool, lk 103-107
- Parijõgi, Jüri 1934. Kõikide õnnetute jõuluküünlad. – *Laste Maailm*, nr 12, lk 90-93
- Parijõgi, Jüri 1937. Lihavõtted kodus. – *Meie Eku*. Tartu: Kool, lk 44-52
- Parijõgi, Jüri 1939. Jõulud Kulbul. – *Kulbult Atlandile*. Tartu/Tallinn: Loodus, lk 21-29
- Parijõgi, Jüri 1942. Andu karjapäev. – *Teotahtelised poisid*. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 59-65.
- Parijõgi, Jüri 1942. Arno maal. – *Teotahtelised poisid*. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 77-82
- Reidolv, Malle 2004. „Õige on see, et oma eluvõitlust võitluse.” Jüri Parijõgi. – *Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised*, nr 1, lk 43-59

Tarand, Mari 2009. Raamaturiiul on kõige õigem kodusein.

– *Õpetajate Leht*, 13. märts, lk 2

Tõnismäe, Elmar 1935. 9 küsimusega „Laevapoiisi päevilt”

autorit külastamas. – *Õpilasleht*, nr 4, 6. november, lk 3-4

3. Käsikirjad ja suulised allikad

Parijõgi, Joosep. Päevaraamat 1920-1921. Käsikiri Aivi Parijõe valduses

Parijõgi, Endel. Intervjuu Aivi Parijõele 20.02.2010

Parijõgi, Toomas. Intervjuu Aivi Parijõele 20.11.2009

The theme of Christmas in the works of Jüri Parijõgi

Parijõgi's leftist worldview and opposition to the Church as an institution seems to confirm that he denied both Church and religion. Indeed, a couple of his well-known stories („Broken cup”, „Doomsday”) have been interpreted as such. Proceeding from the latter, it is interesting to explore his Christmas stories – what has been highlighted by the writer, and what is his attitude towards religion? Does he really adopt a thoroughly anti-Church and anti-religion stance, as has been claimed before?

One part of the article consists of a discourse analysis of Parijõgi's eleven Christmas stories. The worldview of these stories and Christmas-related attitudes are exemplified by outlining different discourses.

Parijõgi's leftist worldview and his opposition to the Church are confirmed by the analysis. The Christmas holiday as experienced in his childhood (religious in nature – reading the Bible, visits to church) made an unforgettable impression on him. Although Christmas became increasingly secular for him and the Christian meaning of holidays was neglected over the years, the emotional state related to Christmas experience during his childhood remained important.

Parijõgi is indeed critical of society in many of his stories, but is not opposed to religion or the Church. His attitude towards religion can be described as neutral or even positive. For example, the story called „In the Christmas Church with Father”, he depicts a powerful experience of praying – a feeling that the Christmas child is nearby, and his presence fills the prayer with joy.

Overall, the article demonstrates that a leftist worldview and opposition to the Church as an institution cannot be associated with an anti-religious stance in each and every situation, contrary to what has been thought generally.

Läbi raskuste tähtede poole

Eesti lasteluule 1991-2010

Jaanika Palm

1991.

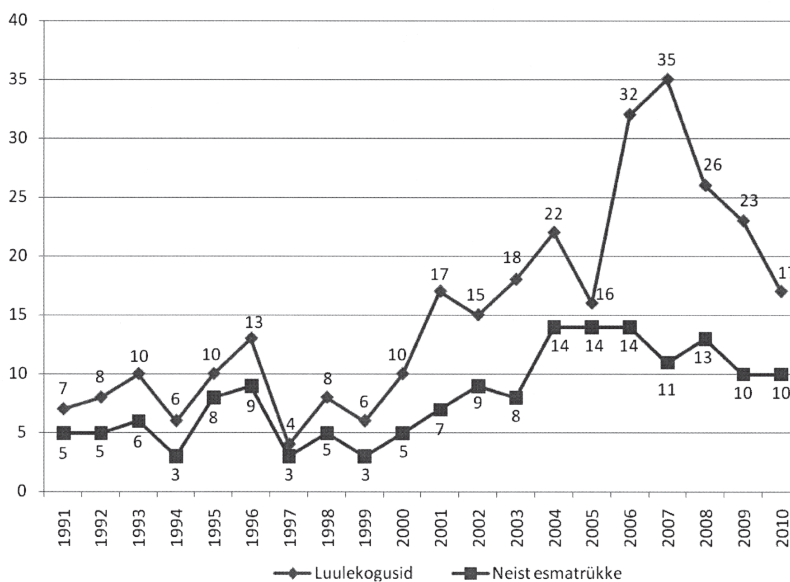
aastal saavutatud iseseisvus muutis eesti kirjanduselu kardinaalselt. Riikliku kirjastamise ja kirjanike toetuste süsteemi kokkuvarisemine tõi kaasa kriisi kogu kirjanduses, sealhulgas ka lastekirjanduses. Kuigi kaotati tsensuur ja loodi rohkelt sõltumatuid kirjastusi, kahanes lasteraamatute tootmine miinimumini, nii et ringlesid lausa ettepanekud eesti lastekirjandusele mälestussamba loomiseks. Olukord stabiliseerus 1990ndate keskel. 1994. aastal taasloodud Kultuurkapital asus nii teoste trükkimist toetama kui ka kirjanikele stipendiume jagama. Oluline roll peatses nimetuste arvu kasvus oli ka paranenud majanduslikel oludel.

Vaatlen järgnevalt kahe viimase aastakümne (1991-2010) luulet, püüdes mõista, milliseid muutusi koges meie lasteluule

peale taasiseseisvumist, millised erinevused ilmnevad varem ilmunud luule ja nüüdislule vahel ning kuidas lasteluuletajad on kohanenud uuenenud oludega.

Järgnevalt on ära toodud aastail 1991-2010 ilmunud luule- raamatute ja vastaval aastal ilmunud esmatrükide arv. Arves- tus on ligikaudne ja põhineb Eesti Lastekirjanduse Keskuse koostatud lastekirjanduse aastanimestikel ja raamatukogude- vahelisel kataloogil ESTER. Arvesse ei ole võetud segakogu- mikke ja mugandatud tekste mujalt sisseostetud pildiraama- tutele.

Algupärase lasteluule ilmumine 1991-2010

Nagu näha, on esmatrükide arv näidanud vahelduva eduga, kuid siiski üsna kindlat tõusutendentsi. 1991. a nägi trükivalgust 7 lasteluuleraamatut, neist 5 esmatrükki, 1995. a vastavalt 10 ja 8. 1990ndate lõpus ja uue aastatuhande alguses oli küll väike mõõn, kuid 2005. aastal ilmus esmatrükke lausa 14. Nüüdseks on lasteluulekogude toodang stabiliseerunud. Aastatel 2004-2010 jõudis lasteni keskeltläbi 12 uudiskogu aastas.

Nüüdislasterluule on kihilisem kui varasematel aastatel. See on otseselt põhjustatud muutunud ühiskondlikest oludest ja majandusest. Tänapäevane kirjastamistegevus on täiesti teistsugune, puudub tsensuur ja kes vähegi tahab, saab luulekogu ilmutatud. Reet Krusten nimetab seda „kvalifikatsiooninormideta, ainult rahast sõltuvaks avaldamisvõimaluseks”, mis harrastusluule nii massiliseks muutnud on (Krusten 2004: 115).

2011. aasta Loomingus ilmunud ülevaates „Luuleaasta 2010” leiavad Meelis Oidsalu ja Paavo Piik, et läinud aastal luulena (silmas on peetud täiskasvanutele mõeldud luulet – JP) registreeritud teostest on 70% harrastuskirjandus ning veel 20% puhul on tegemist olulise kunstilise väärtuseta luulega. Järelikult ilmub väärt luulet umbes kümme kogu aastas (Oidsalu, Piik 2011: 382). Lasteluule jaguneb nagu täiskasvanute luulegi amatöörluuleks (kasutatud ka termineid harrastusluule, diletantlik luule) ja professionaalseks luuleks (kunsti-väärtuslik luule). Amatöörluule moodustab olenevalt aastast umbes kolmandiku või neljandiku lasteluulekogude üldarvust.

Piir nende kahe grupi, amatöör- ja professionaalse luule vahel on võrreldes 1990ndatega järjest enam hägustunud. Varasemate aastate amatöörkogude õhukesed brošüürid on

asendunud kas korralike kõvakaaneliste köidetega või vähemalt värviliste piltidega väljaannetega. Samuti on harrastusluuletajad muutunud üha produktiivsemaks, avaldades ühekahe teose asemel rohkem kogusid. Antud perioodi viljakamad lastele loovad harrastusluuletajad on Uno Sikemäe, Valter Kruut, Jaak Kõdar ja Ingvar Luhaäär.

Kuigi ükski kirjastus ei paista luuleteoseid otseselt tõrjuvat, on luulet kogu ilmunud lastekirjandusest siiski vaid väga väike protsent. Enamikul aastatel moodustab proosa üle 80% kogu lastele mõeldud lugemisvarast. Kuigi täpsete tiraažide väljaselgitamine on praktiliselt võimatu, on arvata, et luuleteoste tiraažid (eriti üksikautorite esmatrükide omad) on üldjuhul väiksemad kui proosal. Koju ostetakse enamasti ühe autori koondkogumikke või mitme autori luulet sisaldavaid ülevaatekogusid. Üksikautorite esmatrükke küll laenatakse raamatukogudest, kuid koju ostavad neid vähesed. See aga kajastub ka tiraažides. Trükiarv suureneb juhul, kui teos muutub koolikohustuslikuks kirjanduseks, kuid luule puhul juhtub seda väga harva.

Lasteluulet andsid käsitletaval perioodil välja kõik suuremad kirjastused (Varrak, Ilo, Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tänapäev, Koolibri jt), mõnigi kord kasutasid autorid ka võimalust oma luulekogu ise kirjastada. Enamasti kuulub viimatinimetatud viisil välja antu harrastusluule valdkonda, kuid nt Heiki Vilep ja Aidi Vallik said innustust omakirjastuse loomiseks just esikteose müügi edust. Enim lasteluulekogusid on andnud välja TEA Kirjastus, kelle sarjades „TEA lasteluule varalaegas suurematele” (2007, 6 nimetust) ja „TEA lasteluule varalaegas väikestele” (2006-2007, 10 nimetust) on ilmunud nii valikkogusid kui esmatrükke. Alates aastast 2007 on sarjad

sulandatud kokku nii proosat kui luulet sisaldavaks sarjaks „TEA lasteraamatute varalaegas”.

Võrreldes varasema perioodiga on lastele mõeldud luuleraamatud muutunud vormilt mitmekesisemaks ja lastepärasemaks. Üha rohkem on illustratsioone ja kunstniku valikul arvestatakse luuletuste olemusega. Ka šrift on teisenenud, samuti esitatakse palju luuletekste trükitähtedes. Proovitakse leida erinevaid viise lapse luule juurde toomiseks. Nii võib luulekogu olla ühtlasi ka värviraamat, nt Ellen Niidu „Krõlli värviraamat” (ill. Edgar Valter, 1994) või Leelo Tungla „Loomabeebitsa” must-valge variant „Loomabeebits: värvi ise!” (ill. Navitrolla, 2009). Üsna levinud võtteks saab ebahariliku köite kasutamine, nt tirelköide (Venno Loosaare „Mull ja mull”, 2002; Valeria Räniku „Luulepere pereluuleraamat”, 2001), poolitatud lehtedega köide (Leelo Tungla ja Karel Korpi „Tema amet”, 2001) jne. Luuleraamatuid ilmub kõikvõimalikus suuruses ja formaadis, alates mugavast taskuköitest (nt Ilmar Trulli „Iseloomuga loom”, 2005; Ellen Niidu „Kaelasall päkapikule”, 2000) või kitsast piklikust kujust (nt sari „TEA lasteluule varalaegas”) kuni suurte, luuleraamatu jaoks ebatavaliste A4 formaatideni (nt Leelo Tungla ja Karel Korpi „Tema amet”, 2001).

Taasiseseisvumise järel avastasid lasteluule kirjastajad eesti lastekirjanduse algusaastate praktika, mil eksporditi mujalt maailmast (peamiselt Saksamaalt) pildid ja kirjutati juurde eestikeelsed värsid. Vahepealsetel aastatel oli taoline suundumus täiesti kadunud, kuid nüüd toodi see uuesti areenile (nt Leelo Tungla „Küülik Külli” 2008; Peeter Volkonski „Kabriolett”, 2006). Kirjastajate soov on sel kombel – endale juba nime teinud autorite abil – teost paremini müüa.

Teine taunimisväärne praktika oli eriti levinud 1990ndate algupoolel, kuid pole täiesti kadunud tänasekski. Seda võiks nimetada võltskohandamiseks. Nimelt puudub raamatus sageli märke, et tegu on kordustrukiga, mistõttu võib jääda mulje, et tegemist on uue teosega. Eriti keeruline on olukord luuleraamatutega, sest luuletuste esmatrükkide ilmumisaastate ja -kohtade väljaselgitamine on üpris vaevanõudev. Taasiseseisvumise perioodi algaastatel avaldati palju kordustrükke, kasutades kas esmatrüki illustratsioone (Ellen Niidu „Karud saavad aru” jmt) või uusi (Heljo Männi luuletustele on sageli uued pildid tellitud). Kummalgi viisil on oma eelised, et jõuda laste lugemislauale. Esineb ka sõna-sõnalist kohandamist kaasajaga. Näiteks kannab Ellen Niidu 1954. aastal ilmunud värssjutt „Kuidas leiti nääripuu” 2000. aasta väljaandes pealkirja „Kuidas leiti jõulupuu”.

Kui lasteproosas kogusid populaarsust filmiraamatud, siis taolist teisest žanrist luulesse mugandamist tuli ette väga harva. Näitena võib siin mainida vaid Wimbergi kirjutatud lastesaadete laulutekste, mis ilmusid ka luuleraamatutena („Buratino laulud” 2005; „Põngerjate laulud” 2006).

Lasteluule kirjastamisel mängib väga olulist rolli, kas värsslugu ilmub omaette teosena või luulekogu osana. Värssjuttu avaldamine eraldi raamatuna võimaldab teost rohkem illustreerida ning muuta seda ka muul kombel lastele atraktiivsemaks. Uue aastatuhande lasteluules paistab silma värssjuttude avaldamine just iseseisvate teostena (nt Signe Ora „Onu Eedi”, 2008; Aidi Valliku „Mannikese lugu” 2010), vähem ilmub neid luulekogudes (Peeter Volkonski „Karukell ja kellakaru”, 2010).

Lisaks esmatrükkidele kujundasid üldist lasteluulepilti ka

klassika taastrükid. Populaarsemad taastrükitavad autorid on Ernst Enno, Karl August Hindrey, Ralf Parve ja Manivald Kesamaa. Kahjuks on sellest reast välja jäänud Karl Eduard Sööt, kes ka korralikku koondkogu vääriks.

Uued ja asjalikud **üksikautorite loomingu ülevaatekogud** ilmusid nt Ott Arderilt („Koer poiss”, 2006), Hando Runnelilt („Suureks saamine”, 2004), Heljo Männilt („Tingel-tangel” 2001) Ellen Niidult („Ühel viivul vikervalgel” 1999), Lehte Hainsalult („Kool on koolon” 2003), Leelo Tunglalt („Lepatriinu faksiga” 2004). Väiksemaid valikkogusid on alates 2006. a-st avaldanud TEA Kirjastus (Olivia Saare „Vihmavarjude vikerkaar” 2007, Jaan Kaplinski „Õhtu on õunapuu” 2007, Helvi Jürissoni „Mägra maja” 2007, Kalju Kanguri „Kass Karlotte” 2007, Uno Leiese „Miisu sünnipäev” 2007, Viivi Luige „Tubased lapsed” 2006 jt).

Eesti lasteluule antoloogiaid ilmus vaadeldavad perioodil kaks. Eesti keele ja kirjanduse õpetajana töötanud Raivo Kuuse kaheköiteline „Eesti lasteluule valimik” (2000, 2001) kvalifitseerib end kui „värsivormiline rännak läbi eesti lastekirjanduse ajaloo” (Krusten 2000: 5). Teos on üles ehitatud autoripõhiselt ja käsitleb lasteluuletajaid alates Martin Kõrberist, Johann Voldemar Jannsenist, Lydia Koidulast ning lõpetades Ilmar Trulli, Henno Käo ja Ain Väädiga. Enim küsitavusi tekitabki uute autorite valik teose lõpuosas, kuna puudunud on ajaline distants, mis valikut oleks hõlbustanud. Sissejuhatav essee „Lasteluulest läbi aegade” kirjandusteadlase Reet Krusteni sulest (Krusten 2000) väärrib omaette esiletõstmist kui asjalik ja kokkuvõtlik eesti lasteluule lühiülevaade. Raamat sisaldab ka luuletuste esivärsside registrit, mis tõhusalt hõlbustab otsitava leidmist.

TEA Kirjastuse „Kuldraamatute” sarja luuleosa on koostanud Reet Krusten. Tema põhjalik ja asjatundlik „Eesti lasteluule kuldraamat” (2008) annab hea ülevaate eesti lasteluule arengust 19. sajandist kuni tänapäevani. Teose üleehitus on temaatiline. Kogus sisalduvad 333 luuletust on jaotatud seitsmesse tsükklisse. Esimene neist käsitleb lapse esimesi eluaastaid („Äiu lahke lapsukene”), teine koondab luuletusi perest ja kodust ning kodumaast („Mu koduke on tilluke”), kolmas tutvustab loomaluuletusi („Tibukese unenägu”), neljas kajastab aastaaegasid ja tähtpäevi („Vastlast jõuluni”), viies esitab sõnamängulist ja vallutat lasteluulet („Herilane sõidab jänest”), kuues käsitleb laste muresid („Mõistke meest, kes kasvab veel”) ja seitsmes esitab mõtteluulet („Mõtelda on mõnus”). Teose lõpetavad esivärsside ja autorite tähestikulised registrid.

Temaatiliste kogumike amplitua laienes nimetatud perioodil märgatavalt. TEA Kirjastuselt ilmus terve hulk erinevaid tähtpäevi käsitlevaid luulekogumikke. Meeles on peetud eesti rahvakalendri olulisi pühi, nagu mardi-, kadri- ja vastlapäev („Kärrdi! Kasukas kärises”, 2008), aga ka emadepäeva („Seitse paid”, 2007), tarkusepäeva 1. septembrit („Kõik, kõik on uus septembrikuus” 2007) ja sünnipäeva („Õnne soovib õnne”, 2009). Enim temaatilisi kogumikke on pühendatud muidugi jõuludele. Kogumike valikuprintsiibid on kohati küsitavad, kuid eks koostajatel ole õigus oma arvamusele.

Omaette liigina on jõuliselt esile kerkinud **luulevormilised aabitsad**, mis pole mõeldud lastele lugema õppimiseks, vaid kujutavad endast pigem luulekogusid. Leelo Tungla ja Navitrolla koostöös valminud „Loomabeebits” (2009) läheneb tähestikule loomade kaudu. Vaimukad ja rütmikad värsid moodustavad Navitrolla värvikate, selgete ja lustakate illust-

ratsioonidega köitva terviku. Peeter Volkonski kirjutatud ja Piret Raua illustreeritud „Onu Volgi värsiaabits” (2004) keskendub seevastu olulistele eetilistele tõekspidamiste ja elutõdede (armastus, hoolimine, isamaa jne) luulendamisele, luues südamliku ja sooja fooni, millele vimkalikumad värsid värvi heidavad. Contra ja Urmas Nemvaltsi „Poiste aabits” (2010) aga õpetab läbi erinevate liiklusvahendite ning poiste amplituudiks peetavate mänguasjade ja nähtuste ennekõike poisiks olemist. Aabits sisaldab lugemaõppiva lapse jaoks rohkesti keerulisi sõnu ning katsetab jõuliselt lastekirjanduse piire. Ometi on teose menu lugejate seas olnud muljetavaldav. Tegemist on ühe populaarsema lasteluuleraamatuga 21. sajandil.

Uued teemad. Kirjandus on lahutamatu seotud ajaga, kus ta sünnib. Nii on ka nüüdislasteluule seotud kaasaja eluga, nt poliitikaga. Viiteid poliitikale pole küll palju ja tegemist on pigem nende varjatud kui avaliku esitusega (nt Merca „Onu Edgar” kogus „Mullivesi” lk 32-33; Ilmar Trull „Valimised” ja „Jälle valimised” kogus „Järvevaht ja joogivesi” lk 62, 63).

Eraldi grupi moodustavad viited tehnilistele saavutustele, olgu selleks siis arvutid (nt Leelo Tungal „Saatke meile meile!” kogus „Lätikeelne jäätis” lk 52; Ilmar Trull „@ ja moor” kogus „Iseloomuga loom” lk 70) või mobiilid (Aidi Vallik „Mobiilihelina” kogus „Tirtsti ja turtsti” lk 13).

Ka kaalujälgimise ja tervisliku toitumise teemad, mis omal ajal lasteluules esindamata olid, on nüüd käsitlemist leidnud (nt Aidi Vallik „Tervislik toitumine” kogus „Tirtsti ja turtsti” lk 28, Ilmar Trull „Mida vähem magustoit, seda ilusam on tädi” kogus „Lõbusad luuletused” lk 14) Uue ilminguna esineb ka ühiskonnas leviva noorusekultuse luulendamist (nt Merca

„Kana mure” kogus „Mullivesi” lk 25). Nii mõneski luuletuses esineb viiteid asjadekultusele, kuid enamasti kaasneb sellega last õigele rajale juhtiv õpetussõna.

Varasemas lapsepõlve kujutatavas luules oli mängu kõrval tähtis osa ka laste tööl ning isa ja ema aitamisel, olgu selleks siis tubade koristamine või nõudepesu. See osa on nüüdislasteluules miinimumini kahanenud. Erandiks on Wimbergi luuletused, mis kujutavad meeolukalt laste igapäevaseid koduseid toimetusi (nt „Löön teid kõiki särama!” kogus „Põngerjate laulud” lk 16; „Koristamise laul (uude korterisse kolimisel)” kogus „Buratino laulud” lk 6 jmt). Mõningaid näiteid on ka Aidi Vallikul ja Leelo Tunglal. Laste mängu käsitlevad luuletused kirjeldavad enamasti tubaseid tegevusi, erinevalt varasemast jäävad õuetegevused tagaplaanile (nt Heiki Vilep „Restoran” kogus „Tahaksin olla” lk 48).

Lastele mõeldud loodusluulet on kaasajal vähem kui varasemal perioodil. Samas seostub nüüdisloodusluule üha enam linnaga (park, tänav, aknaalune muruplats jne).

Varasemate aegade tabuteemad nüüdislasteluules enam ei kehti (Merca „Pissilugu” kogus „Mullivesi” lk 12; Peeter Volkonski puuksuluuletus kogus „Karukell ja kellakaru” lk 63; Heiki Vilepi „Kevaderõõm” ja „Onu Hannes” kogus „Katus sõidab” lk 36 ja 38).

Eesti kaasaegne lasteluule on allusiooniderikas. Leidub intertekstuaalseid vihjed teistele ilukirjanduslikele tekstidele, sageli on need pärit kirjandusklassikast, millega lapsed veel tuttavadki ei pruugi olla (nt Juhan Liivi looming). Teistele tekstidele vihjab rohkelt nt Merca (nt „Kati sahtel” kogus „Mullivesi” lk 8-9 – Ott Arderi „Mari mure”: „Mari endale sai sahtlid...”), Ilmar Trull on aga selles lausa meister („Karu-

jaht Pärnumaal ehk merekarud” kogus „Musta kassi mumba” lk 57; „Tihane lendab mu aknale” kogus „Iseloomuga loom” lk 21; „Seitse venda” kogus „Järvevaht ja joogivesi” lk 6 jt).

Taasiseseisvumise järgse lasteluule vormis pole toimunud erilisi muutusi. Erinevalt täiskasvanutele loodud vabavärsilisest luulest on lasteluule jätkuvalt enamasti silbilis-rõhuline ja riimiline. Aeg-ajalt esineb üksikuid katsetusi sellest sissetallatud rajast kõrvale kalduda (nt Henno Käo „Teekond” kogus „Hinge korter” lk 40). Merca kasutab limeriki vormi üsna mitmetes kogumiku „Mullivesi” luuletustes („Tellis” lk 17, „Kassi pass” lk 21 jpm).

Vormiliselt silmatorkavaim muutus on luuletuste pikkus. Lasteluuletused on muutunud kas väga lühikeseks (nt Ilmar Trulli viimaste kogude luule) või suhteliselt pikaks (nt Aidi Valliku luuletused ja värssjutud). Võrreldes varasemaga on oluliselt suurenenud sõnamängulise luule osakaal. Oluliseks peetakse, et luuletus oleks naljakas, lahutaks meelt ja omaks puänti.

Oma loomingu adressaadina eelistavad luuletajad ilmselt väikelapsi. Olgu siin näitena toodud kasvõi luulevormilised aabitsad ja imekaunite piltidega värsslood. Teismelist kõnetavat lasteluulet ilmub trükituna haruharva, kuid nt Ilmar Trullil, Lehte Hainsalul ja Sulev Ollil on ka seda vanusegruppi silmas pidavaid värse.

Aastail 1990-2000 olid lasteluules valitseval positsioonil vanema põlvkonna luuletajad, andes seejärel tasapisi teatepulgale üle noorematele kirjutajatele. 1950ndatel debüteerinud põlvkonnast olid vaadeldaval perioodil aktiivsed Heljo Mänd, Ellen Niit ja Lehte Hainsalu. Nendega moodustab ühtse,

kogenud luuletajate põlvkonna Leelo Tungal, kes debüteeris kümnendi võrra hiljem ja on nüüdseks kujunenud eesti lasteluule vanema generatsiooni esipoeediks.

Ellen Niit (1928)

Eesti lasteluule säravamaid tähti Ellen Niit sai käsitletaval perioodil mahuka koondkogu „Ühel viivul vikervalgel” (1999), mis sisaldab tema senise lasteluuleloomingu paremikku. Kogu on loogilise struktuuriga, kenasti kujundatud ja illustreeritud, kuid ennekõike köidab siiski kirjaniku sügav ning vormipuhas luule. Kogu eest sai luuletaja Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapremia. Vaadeldaval perioodil ilmus ka Krõlli-luuletuste koondkogu „Veel ja veel Krõlliga maal ja veel” (2002), mille varemilmunud osa „Kuidas Krõll tahtis põrandat pesta” (1993) koos koguga „Tere, tere, lambatall” (1993) pälvis 1994. aastal Karl Eduard Söödi lasteluule aastaauhinna. Esile tõstmist väärivad veel südamlük jõululuuletuste kogumik „Kaelasall päkapikule” (2000) ning värssjutt „Jakobi raamat” (2001), milles laste igapäevaelu kujutamise meistrina tuntud luuletaja jutustab köitvalt kaheaastase poisi tavalisest teguderohkest päevast. Kahjuks on viimased aastad Ellen Niidu luuleraamatutele lisa toonud vaid kordustrükkide näol.

Heljo Mänd (1926)

Erinevalt Ellen Niidust on Heljo Mänd just viimasel kümnendil viljakaks muutunud. Lisaks rohketele proosaraamatutele on ilmunud ka luulekogusid, mis sisaldavad nii varasemate aastate loomingut, ümberkirjutusi kui ka värsked värssed. Mahukas toodang toob enesega kaasa loominguga ebaühtluse.

Paremates luuletustes iseloomustab aga kirjanikku ikka suurepärase oskus näha maailma lapse silmade kõrguselt, ülevoolav elurõõm ja sõnadega mängimine. 2001. aastal ilmunud koondkogu „Tingel-tangel” (2001), mis ka Söödi preemia vääriliseks tunnistati, on abiks neile, kes soovivad saada luuletaja senisest loomingust ammendavat ülevaadet.

Lehte Hainsalu (1938)

Teravalt kaasaja probleeme märkav ja missioonitundeline Lehte Hainsalu on kvantiteedi asemel pigem kvaliteedile keskendunud. Suure lasteluulekriisi ajal avaldatud „Vanasõnamäng” (1992) on ainulaadne eesti lasteluules tervikuna. See 1993. aastal Söödi preemia saanud teos kannab alapealkirja „Luulet poistele”. Poisse huvitavad teemadel loodud, kohati vabavärsiline luule keskendub filosoofiliste probleemidele. Peale mõningast lasteluulepausi avaldab Lehte Hainsalu hoolikalt viimistletud värssjutu „Päikseplika” (2003) ning koondkogu „Kool on koolon” (2003), mis sisaldab lisaks luuleparemikule ka lühiproosat lastele. „Mängiks midagi” (2009) sisaldab tuntud lastemängude (keerukuju, keks jt) värsivormilisi kirjeldusi. Viimastel aastatel on Lehte Hainsalu keskendunud täiskasvanutele mõeldud proosale.

Leelo Tungal (1947)

1970ndail lastekirjandusse tulnud Leelo Tungal oli juba taasiseseisvumise ajaks tuntud nii luuletaja, laulusõnade autori kui ka proosakirjanikuna. Taasiseseisvumise perioodil lisandus eelnevatele ametitele ajakirjaniku oma. Leelo Tungal on alates 1994. aastast toimetanud lasteajakirja Hea Laps. Ometi ei ole rohked kõrvaltegevused kahandanud Leelo Tungla

loometungi – ta on üks viljakamaid ja enamavaldatud lasteluuletajaid kaasaja Eestis. Vaadeldaval perioodil on temalt ilmunud üle 25 luuleraamatu (arvestamata mugandusi ja tõlkeid).

Leelo Tungal on seotud paljude huvitavate, eesti lasteluules innovaatiliste projektidega. Karel Korbiga koostöös sündinud „Tema amet” (2001) sisaldab luuletaja teravmeelsete vemmälvärsside kõrval vigurpilte erinevatest ametimeestest ja -naistest. Poolitatud lehed pakuvad lastele rohkelt kombineerimisvõimalusi, aidates neil näha vahel nii igavana tunduvat luulemaailma kütkestava ning vaimukana. Omalaadne eksperiment oli ka Navitrollaga koostööna valminud „Looma-beebits” (2009), mis kujutab endast lühikesi loomaluuletusi aabitsa vormis.

„Kirjad jõuluvanale” (2001) on taskuformaadis jõulusalmlide kogumik, mis sunnib kohe otsima paralleele Ellen Niidu jõulukoguga „Kaelasall päkapikule” (2000). Mõlemad väikeses formaadis ilusad raamatud pakuvad nii lastele kui ka nende vanematele ja vana-vanematele tänapäevaseid jõulusalme. Leelo Tungla mahe huumor, iroonia kaasaja elu väärnähtuste kirjeldamisel aitab vältida läägust, mis jõululuuletustes küllaltki tavaline on. Kirjaniku võime elada sisse laste maailma ning neid mõista annab luuletustele nüansi, mis kütkestab nii täiskasvanuid kui ka lapsi. Teemaatiline on ka Leelo Tungla kogu „Kõige ilusam ema” (2002), mis sisaldab varem avaldatud emateemaliste luuletuste kõrval ka mitmeid uusi. Keelemänguliste, efektsete puäntidega luuletuste põhitooniks on südamlikkus ja hellus.

Leelo Tungal oskab luuletada nii päris pisikestele kui ka koolilastele. „Pururikas laps” (2002) on lustakast ja rõõmsast

alatoonist kantuna suunatud enam väiksemale, eelkooliealisele lugejale. Kogu põhiosa moodustavad värsid, mis vaatlevad lapse suhteid looduse ja loomadega. Suviselt värsked ja vitaalsed raamatu lõpupoole leidub ka tumedamaid toone, mis hiljem meeldejäävamatekski osutuvad („Isadel on pikad päevad”, „Kaisuloomad (rimstid)”). „Marjajuur lume all” (2000) on suunatud enam koolilastele. Tegemist on luuletaja ühe tõsisema, mõtlikuma ja süüvivama lasteluulekoguga. Rohkelt on luuletusi koolielust, aga ka laste vabast ajast. Leelotunglalikult laste ja täiskasvanute maailma hõõrdumispunkte uurivad värsid rõhutavad lapse õigust olla laps, mitte väike täiskasvanu.

Temaatilise ülesehitusega koondkogu „Lepatriinu faksiga” (2004) sisaldab luulet aastaist 1973-2004. Luuletaja värss on voolav, vaba ja vaimukas. Paljud Leelo Tungla luuletused on viisistatud ja leidnud niimoodi endale uue elu. Luuletaja on tundlik kaasaja elu ja laste probleemide suhtes, nt otsese suhtluse puudumine, tõeliste väärtuse devalveerumine, vaikuse ja rahuliku olemise kadumine jne.

Uue laine lasteluuletajad

Kuigi värsked tuuled lastekirjanduses hakkasid puhuma juba 1990ndate keskpaigas, mil võib ühtlasi täheldada uue lastekirjanike põlvkonna ilmumist, nõudis lasteluule pisut pikemat kosumist. Uue laine lasteluuletajate ilmumist võib täheldada alles 21. sajandi esimestest aastatest. Nimetatud perioodil debüteerisid ja on end nüüdseks ka lasteluuletajatena tõestanud Ilmar Trull, Jaanus Vaiksoo, Aidi Vallik, Heiki Vilep jt. Kahju, et lasteluule on senini vaid katsetuseks jäänud Venno Loosaarele ja Valeria Ränikule, kelle debüütogud olid paljulubavad.

Venno Loosaare (1968) luuleraamat „Mull ja mull” (2002, tirelköide) jaguneb kaheks teineteist täiendavaks osaks, millest üks on mõeldud täiskasvanuile, teine lastele. Kahe osa vahel on vaid vaevumärgatav temaatiline erinevus, mistõttu jagamine on pigem reklaamitrikk kui sisuline vajadus. Autori võime elada sisse lapse siseilma, tunda temaga samu tundeid, mõelda samu mõtteid, teeb raamatust paljupakkuva teose. Venno Loosaar valdab heale luulele omast ridade vahel ütleamise kunsti. **Valeria Räniku** (1964) „Luulepere pereluuleraamat” (2002, tirelköide) on üles ehitatud samal põhimõttel. Üldjuhul rõõmsate lasteluuletuste taga on aimatav sügavam nukrus, luuletaja tundmus, et ta ei kuulu sellesse aega ja ühiskonda. Kütkestav on Valeria Räniku oskus ning tahe mängida sõnadega, anda neile uusi tähendusi.

Tänaseks püsima jäänud debütandid ei moodusta ühtset põlvkonda. Kõige rohkem esmaavaldajaid on sündinud 1960ndate lõpul või 1970ndatel: Jaanus Vaiksoo (1967), Aidi Vallik (1971), Contra (1974), Wimberg (1979). Teine suurem grupp on keskeas debüteerinud autorid, kes käänulisemaid teid pidi lasteluuleni jõudsid: Peeter Volkonski (1954), Ilmar Trull (1957), Heiki Vilep (1960), Sulev Oll (1964). Kolmanda grupi moodustavad hilisküpsed Henno Käo (1942-2004) ja Milvi Panga (1945). Enamik uue luulepõlvkonna liikmeid tegelesid enne lastekirjandusse tulekut ja tegelevad praegugi lisaks luuletamisele ka millegi muuga, nt ajakirjandusega, õpetamisega, meelelahutusega või mõne teise kirjandusliigiga. Enamiku noorte lasteluuletajate looming ja tegevus ulatub lastekirjandusest kaugemale. Kui vanema põlvkonna moodustasid peamiselt naised, siis uute lasteluuletajate seas on ilmselge meeste ülekaal.

Loominguliste suundumuste põhjal võib värsked lasteluuletajad jagada tinglikult kahte gruppi. Traditsioonilisi lastevärsse kirjutavad Milvi Panga, Aidi Vallik, Heiki Vilep, Jaanus Vaiksoo, postmodernistlikumat ja allusiooniderikkamat luulet, mis teravalt katsetab lastele ja täiskasvanutele loodu piire, harrastavad Ilmar Trull, Contra ja Peeter Volkonski.

Uue aastatuhandel debüteerijatest võib klassikalise lasteluule esipoeetideks pidada Aidi Vallikut ja Heiki Vilepit.

Aidi Vallik (1971)

Aidi Vallik tuli lasteluulesse alles peale oma punkluuleperioodi ning Anni-sarja noorteraamatute avaldamist. Tema esimene kogu „Tirtsti ja turtsti” ilmus 2007. aastal, sellele järgnes peagi „Mina, kana, lehm ja kratt” (2010). Viimane neist sai ka Söödi preemia. Aidi Valliku luulekogud koosnevad suurelt jaolt Lääne Elu laupäevases lastelehes avaldatud värsssidest. Enamasti on tegemist päevakajaliste luuletustega, mille peamisteks teemadeks on lapse argielu, mäng ja loomad. Aidi Valliku luule on südamlik ja soe, kuid ta oskab olla ka humoorikas ja kelmikas. Siin on lapsi köitvat rütmi ja riimi, aga ka mängu nendega. Tema luuletused sobivad suurepäraselt avalikuks ettekandmiseks.

Debüütikogu „Tirtsti ja turtsti” sisaldab 35 erinevas pikkuses lasteluuletust, mis on mõttekalt jaotatud nelja tsükklisse: „Päris elu luuletused”, „Kurvad ja jubedad luuletused”, „Targad luuletused” ja „Viguriga luuletused”. Laste igapäevaelu, mängu ja tegemisi kujutavad rõõmsad luuletused rõhutavad lapse õigusi. Nukramad toonid tulevad sisse seal, kus laste ja täiskasvanute maailm pörkuvad, tuues kaasa nii mõnegi süütu äparduse (nt „Peapesu”, „Tervislik toitumine”). Tore, et on

tähelepanu pööratud ka isamaalisele temaatikale – oma riigile, presidendile jne („Tahan presidendiks”, „Kevadine kodulaul”) ning seda ilma võltspaatoseta, lastele vastuvõetavalt, armsalt ja tundlikult. Kirjaniku vallatum ja fantaasiarikkam pool avaldub „Viguriga luuletuste” tsükliis.

Luulekogu „Mina, kana, lehm ja kratt” (2010) koosneb samuti neljast tsüklist: „Putukas kõrvas”, „Kui kana läheb üle tee”, „Purakas murakas” ja „Pikad pühad”. Tsükklitesse koondumine on siin nõrgem kui Aidi Valliku eelmises kogus, kuna tekste pole liigitatud ainult temaatiliselt aluselt lähtudes. Eriti köitvad on loomaluuletused tsüklist „Kui kana läheb üle tee”. Valliku võime märgata loomi ja osata nende hinge näha on tuttav juba Pintsu ja Tutsiku lugudest. Vaid sügav kiindumus, austus ja armastus suudavad viia nii soojade loomavärssideni, nagu näiteks „Kassi sabakalli” või „Ei ole elu koe-rata”. Vigurlikumad on värssid kanadest, hobustest ja rottidest. Kelmikate metsloomasalmide huumorit tabavad suurte kõrval kindlasti ka väikesed lugejad.

Vormilt on Valliku luuletused mitmekesised ja paljupakuvad. Kirjanikule meeldib kirjutada pigem pikki ja jutustavaid kui lühikesi luuletusi. Sageli koosnevad luuletused mitmest (tihti 6-realisest) stroofist. Valliku lasteluuletused on tihti rahvalauluhõngulised, kuna autor kasutab meelsasti kordusi, seda nii sõnade kui poolridade, vahel lausa terve värssi ulatuses. Enamasti on kordused mitte sõna-sõnalised, vaid pigem toredalt mõttelised.

2010. aastal nägi ilmavalgust ka väikelastele mõeldud „Mannikese lagu”, 2006. aastal „Põlvepikuraamatu” käsikirjate konkursil 3. koha saavutanud teos. Tegemist on köitva värssjutustusega väikesest tüdrukust, kelle vares suure kuuse otsa

viib. Terve küla tõttab Manni päästma ja peagi pääseb tüdruk taas koju.

Heiki Vilep (1960)

Heiki Vilep on üks esimesi uue laine autoreid. Ta debüteeris luulekoguga „Tere!” (2002), mida kohe ka Söödi preemiaga tunnustati. Kiiresti järgnes „Minu laul” (2003), seejärel paariaastaste intervallidega „Tahaksin olla” (2005), „Katus sõidab” (2007) ja „Habemega nali” (2009). Vahepealsetel aastatel nägid trükivalgust ka valikkogud „Padjasõda” (2007) ja „Kellakägu” (2008). Autori juubeliks välja antud „50 juttu ja luuletust väikestele sõpradele” (2010) koondab ühtede kaante vahele seniilmunust paremiku. Lisaks lasteluulele on Heiki Vilep avaldanud ka jutustusi ja lühijutte lastele ning luulet ja proosat täiskasvanutele.

Oma esimestes kogudes on Heiki Vilep värske, selge ja värvikas. Eelkõige tavalise perekonna igapäevaelu seikadest rääkivad värsid paistavad silma vaimukate lahenduste poolest, meenutades parimatel juhtudel Ott Arderi ja Leelo Tungla vigurluuletusi. Kuid on ka värse, milles on sügavust ja soojust (nt „Vanaema jutud”, „Kaisukaru”, „Päkapiku patt”).

Autori ampluaa avardub ja süveneb kogus „Tahaksin olla”. Päris uute lõbusate teemade kõrval („Kui ma õpin”, „Restoran”), on ka igivanade, pisut kulunud teemade uusi versioone („Loomaaed”, „Emmele”). Suurenenud on lüüriliste luuletuste osakaal. Sõnamängulist ja värvikamat poolust esindavad fantaasiarikkad loomaluuletused („Tige tigu”, „Vanatoi papagoi”, „Vihmaussi juhtum”). Varasemast huvitavamaid nüansse pakub ka autori rütmi- ja riimivalik.

Kogus „Katus sõidab” näitab luuletaja end sügavamana ja

siiramana kui varasemates kogudes. Teemadki on varasema-
ga võrreldes tõsisemad. Üsna mitmed luuletused on pühen-
datud kodumaale (nt „Eestima”, „Isamaa”) ja emale („Ema”,
„Valu”). Luuletus „Ilmapuu” jutustab aga lastepäraselt armas-
tusest ja austusest kõige elava vastu maailmas. Loomulikult
pole Heiki Vilepi uudiskogu läbini tõsine või kurb, kuigi enam
jäävad meelde just lüürilisema, mõttetihedama ja filosoofi-
lisema sisuga luuletused. Lustakus ja lõbusus on seotud eel-
kõige laste mänguga, seda nii otseselt kui mõttemaailma
tasandil (nt „Doktor Irma”, „Pensionile”, „Elfriide”). Tihti
juhtub naljakat ka argisituatsioonides (nt „Kiire-kiire”).

Vaatepunkt on Heiki Vilepi kogudes ikka huvitavalt va-
heldusrikas olnud. Suurepäraselt oskab luuletaja sisse elada
laste maailma (nt „Madli mure”, „Neli lumikellukest”), aga
ka täiskasvanu vaatepunkti sissetoomisega ei jää ta hätta. Väga
sümpaatne luuletus on näiteks „Kooliaasta lõpulugu”, mis
vaatab viimasele koolipäevale vananeva õpetaja pilguga. Luule-
tustes „Kevadrõõm” ja „Kuidas issi telekat remontis” on just
täiskasvanuile vihjeid, mida lapsed tõenäoliselt ei taba.

Heiki Vilepi viimati ilmunud luulekogu „Habemega nali”
on märgatavalt ebaühtlasem kui varasemad. Ilmselt on roh-
ke looming (ligi 30 uudisteost kümnendis) ja vähene valivus,
millele lisandub raamatute ise kujundamine, väljaandmine
ja müümine, põhjustanud kõikumisi loomingu tasemes. Pari-
mates luuletustes aga saame ikka nautida autori maa-
ilmanägemise viisi, mis on helge ja optimistlik, humoorikas
ja südamlük.

Jaanus Vaiksoo (1967)

Jaanus Vaiksoo on kirjutanud lastele nii proosat kui luulet. Tema esimest kogu „Kellaseproua” (2003) hinnati Söödi preemiaga. „Kellaseproua” luuletusi iseloomustab sõnamänguslus, kujundlikkus ja loovus. Kohati absurdi kalduvad värsid ergutavad fantaasiat ja pakuvad lastele kaasaelamisrõõmu. Aeg-ajalt on märgatav õpetlik alatoon („Valm väikesest karjeristist”, „Rahajõmmi allakäik”, „Ihnuskoi Volli”).

Jaanus Vaiksoo järgmised luulekogud „Onu Heino eksis ära” (2007) ja „Onu Heino väike pere” (2010) on erilised selle poolest, et keskenduvad ühele tegelasele – lapsemeelsele onu Heinole, keda võime kohata ka Jaanus Vaiksoo ja Sirje Toomla koostöös valminud aabitsas (2005). Neist esimese kogu ülesehituse valdavaks printsiibiks on aastaegade vaheldumise mudel. Kogu algab peategelast ja tema päevakava tutvustavate avaluuletustega, millele järgnevad hilissügiseseid värsid. Talveluuletuste kulminatsiooniks on lühiooper „Onu Heino jõulupuudel”. Raamat lõpeb suvelõpuvärsside ja uue suve ootuse teemalise luuletusega.

Jaanus Vaiksoo luuletused kannavad enamasti selget eepilist liini („Onu Heino kommiisu”, „Onu Heino kummikud”). Kuid esineb ka sõnamängulisi vigurvärsse (nt „Onu Heino kõndis mööda”) ja toredaid lüürilisemaid luuletusi, mis näitavad peategelase elu sisekaemuslikult, kohati ka nukralt (nt „Onu Heino ootas imet”, „Onu Heino suveootus”).

Kogumikus „Onu Heino väike pere” jälgitakse Heino ja Kaie poja Reinu kasvamist alates sünnist kuni esimese kooliaasta lõpuni. Nii mõnegi luuletuse puhul on tuntav selle tellimuslikkus (raamatut jagati Tallinna Keskraamatukogu poolt kõigile Tallinna linnas esimesse klassi astunuile). Tooni

annavad aga ikka värsid, mis südamlikud, humoorikad ja lapselikust lustist kantud (nt „Onu Heino pisipõnn”, „Heino hakkas kasvatama”). Kogu tippluuletuseks võib pidada „Reinupoju tuli koolist”, mis näitab luuletajat laste psühholoogia hea tundjana. Ka luuletuse vorm, rahvalaulu meenutav küsimusvastus dialoog, sobib antud teemaga hästi. Kogu lõpeb oma kodu ja pere tähtsuse rõhutamisega („Onu Heino väike pere”).

Jaanus Vaiksoo luule on lihtsalt loetav ning kergesti ette kantav. Just ette lugedes pääseb mõjule luuletuste kaasa haarav, väikeste vimkadega rütm. Jaanus Vaiksoo harrastatav pikem jutustav laad, pikituna humoorikuse ja südamesoojusega, võimaldab luuletajal lapsele maailma põhjalikumalt selgitada ja aitab lapsel loetavasse süveneda.

Wimberg (Jaak Urmet, 1979)

Wimberg, kodanikunimega Jaak Urmet on lisaks täiskasvanutele adresseeritud loomingule kirjutanud ka lastekirjandust. Ta on avaldanud nii proosat kui ka luulet, kirjutanud ja tõlkinud lastesaadete stsenaariume ning koostanud põhikooli kirjandusõpikuid. Wimberg debüteeris lastekirjanduses koos Jürgen Rooste ja Karl Martin Sinijärvega jõuluteemaliste luuletuste koguga „Kolme päkapiku jõulud” (2002). Kuigi tiitelhelhel seisab alapealkiri „Jõulusalme lastele ja lapsemeelsetele”, kaldub rõhk pigem lapsemeelsete kui laste poole. Enim sobivadki lastele sellest kogust mõned Wimbergi luuletused (nt „Minu jonn”, Henry ja suusasaapad”, „Mart ja seep”). Kahjuks aga kasutab Wimberg grammatilisi eksperimente, mis on lastekirjanduses lubamatud (nt kolmandavärtelise silbi lõpus *k*, *p*, *t* kirjutamine topelt).

Wimbergi „Buratino laulud” (2005) ja „Põngerjate laulud” (2006) said alguse telesarjadest. „Buratino laulud” sisaldab ETV telesarjale „Buratino tegutseb jälle” kirjutatud laulutekste. Raamatu teises pooles on ära toodud ka laulude noodid (heli-loomaja Tauno Aints). Eesti riikaliku ja sõnamängulise lasteluule traditsiooni jätkates on autor suutnud luua mitmeid sümpaatseid teemaarendusi. Eriti väärivad esiletoomist pikemad eepilised luuletused („Talumees ja kratt”, „Tont arsti juures”, „Siniste patsidega tüdruk ja karu”), aga toredad on ka lapse-likust mängulustist pajatavad värsid („Mereröövliisar”, „Politseiniku vöö”) ja lüürilisemad palad („Malviina ja Pierrot ühine laul”). Wimbergi luuletused on rütmikad, need kõlavad hästi ettekantuna, olgu siis luuletuse või lauluna.

„Põngerjate laulud” koosneb telesarja „Tweenie-põngerjad” tarvis tõlgitud ja mugandatud tekstidest. Nagu telesari, on tõenäoliselt kogugi mõeldud ennekõike eelkooliealiste lastele. Et paljud neist luuletustest on ühtlasi ka laulutekstid, on tegemist äärmiselt meloodilise koguga. Luuletused kirjeldavad laste igapäeva elu, nii mängu kui ka asjalikumaid toimetamisi („Poeskäik”, „Löön teid kõiki särama!”). Kogu on hästi üles ehitatud ja tsüklitesse seatud, nii leiab otsitava kergeti üles.

Luulekogu „Härra Padakonn” (2008) sisaldab kuut värssjutustust kummalisest härra Padakonnast, kellel on märgata- vaid sarnasusi Jaanus Vaiksoo onu Heinoga ja Signe Ora onu Eediga.

Milvi Panga (1945)

Milvi Panga on omanäoline luuletaja, kes jõudis lasteluuleni küllalt soliidses vanuses. Ta alustas luuletuste avaldamist

lasteajakirjas Täheke. Innustunud nende eest 1992. aastal saadud Söödi preemiast, otsustas kirjanik tõsisemalt lasteluulele pühenduda. Tänapäevaks on Milvi Pangalt ilmunud „Pesamunale” (1995), „Jõulust jaani” (1998), „See, kes lustib” (2004) ning valikkogud „Läämi kaemi!” (2005, võru keeles) ja „Läki õue, läkiläki!” (2007). Milvi Panga kirjutab nii eesti kui võru keeles. Vahel on asjatundjad tema loomingutaset ebaühtlaseks hinnanud. Selle aga, mis luuletehniliselt puudu jääb, teeb Milvi Panga oma siiruse, lihtsuse ja ehedusega kuhjaga tasa. Südamlikkus ja soojus, kohati ka vallatu riikalikkus teevad Milvi Pangast nüüdislasteluules arvestatava autori, kelle luuletused leiavad sageli tee ka erinevatesse kogumikesse.

Henno Käo (1942-2004)

Kunstnikuks õppinud ning laulusõnade autori ja illustraatorina tuntust kogunud Henno Käo keskendus elu teises pooles lasteraamatute kirjutamisele. Lisaks peamiselt algkoolilastele adresseeritud juturaamatutele on Henno Käo avaldanud ka kolm lasteluulekogu. Tema debüütluulekogu „Hinge korter” (2001) leidis kiiresti tunnustamist nii noorte lugejate kui ka professionaalide poolt (Söödi preemia 2002). Henno Käo luulelooming on sõnamänguline ja vaimukas. Kogu „Tähed ja taburet” (2004) on ebaühtlasem, kuid sisaldab üht autori tippluuletuseks peetavat, Eestimaa kohanimedega riimimisel põhinevat „Eesti kaarti” (lk 76-79). Postuumselt ilmunud „Röövlilaev” (2009), mille on koostanud tema abikaasa Maie Käo, sisaldab peamiselt paremikki luuletaja varasemast loomingust.

Ilmar Trull (1957)

Novaatorite esiluuletajaks võib pidada Ilmar Trulli, kes alustas lasteajakirjas Täheke ja jätkas ajalehe Eesti Ekspress lastelisas. Perioodikas avaldatu pälvis 1999. a Söödi preemia ning ilmus peagi raamatuna „Lõbusad luuletused” (1998), mille eest luuletaja sai ka Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia. Peale pikemat pausi järgnes sarnase sisu ja kujundusega kolmik: „Iseloomuga loom” (2005), „Musta kassi mumba” (2006) ning „Järvevaht ja joogivesi” (2007; Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia 2007). Valikkogu „Hiire pidu” (2009) annab ülevaate vaid väikesest osast Ilmar Trulli loomingust. Autor illustreerib oma luulet enamasti ise lakooniliste, kuid ilmekate piltidega.

Debütkogus „Lõbusad luuletused” harrastab Ilmar Trull pikemat jutustavat laadi, kuid alates kogust „Iseloomuga loom” on enamik luuletusi kümne-kaheteistrealised või lühemad. Arvukad meeldejäävad tegelased (vihane tihane, haige rähn, kosmosekoer) ja värvikaid pilte silme ette manavad värsid („Miks koerad kosmoses käivad”, „Konnatemp”) teevad tema luule kaasahaaravaks. Kindel, läbimõeldud rütm ja uudsed, sõnamängulised riimid muudavad teksti ka suulisel esitusel väga mõjusaks. Ilmar Trulli luules on olulisel kohal vaimukus ja huumor, iga luuletus lõpeb puändiga. Ohtralt on huvitavaid intertekstuaalsed vihjeid varasematele eestikeelsetele tekstidele („Hiir tegi piimapudelilist / mootorrattamudeli. / Kes seal kargab putli sees? / Putli sees on ämblikmees...” („Mootorratturhiir”); „Must põrand on minu toal / ja minu majal ka...” („Must põrand”), „*El condor* / tasa tasa / lendas aknale...” („*El condor* tasa”) jne). Enim vihjeid on Juhan Liivi tekstidele. Rohkelt leidub Ilmar Trulli luules ka huvi-

tavaid piltlike väljendite rakendusi („Ukse hing”). Tõsisema alatooniga on ehk täiskasvanuelu kajastavad luuletused („Lastekaitse”, „Üks töökas päev”).

Ilmar Trull viljeleb allusioonide- ja intertekstiderohket postmodernset luulet, mis ei loo selget vahet täiskasvanutele ja lastele loodu vahel. Aastatega on ta muutunud üha meisterlikumaks – täpsemaks, lühemaks ja ka vaimukamaks, saavutades nõnda nii tavalugejate kui ka professionaalide austuse. Selle tõestuseks on ka fakt, et vaid Ilmar Trull ja Leelo Tungal on saanud Söödi preemia lausa kolmel korral.

Peeter Volkonski (1954)

Peeter Volkonski ei ole lasteluules põhjalikumalt kanda kinnitanud, kuid tema harvad põiked sinna on olnud muljetavaldavad ja nii kriitikute kui ka laste poolt alati hästi vastu võetud. Punklaulja ja näitleja Peeter Volkonski siirdumine lasteluulesse tuli paljudele üllatusena. Oma lasteluuletustes avab ta end hoopis uuest küljest, bravuurikas kriitilisus annab siin teed südamesoojusele ja õrnusele. Luuletaja esmateos „Onu Volgi värsiaabits” (2004) sisaldab 32 enamasti vaid neljarealist, lihtsa sõnastuse ja riimiga luuletust. Kartmata olla siiras ja avatud, õhutab Peeter Volkonski lugejat homset ootamata tänases päevas elama, oma juuri tunnetama ja lähedasi hoidma. Piret Raua illustratsioonid sobivad luuletustega imehästi – lihtsus ja siirus on temagi stiilile omased. Peeter Volkonski teos on tõenäoliselt olnud inspiratsiooniks teistele analoogilistele aabitsatele (Leelo Tungla „Loomabeebits”, Contra „Poiste aabits”).

Autori teine lasteraamat „Karukell ja kellakaru” (2010) koosneb suures osas eepilistest luuletustest. Luuletaja loob

sooja ja südamliku, lapsepärase maailma, kus kõik elab ja tegetseb, olgu siis rehad, lilled, kassid või lapsed. Oma osa Peeter Volkonski luuletustes on ka sõnatundlikkusel ja mängulisusel. Tekstidest ei leia aga sõnamängu vaid mängu enese pärast, ikka soovib autor väikese iva teksti ära peita. Olgu selleks siis soovitus teisi abistada või porgandit süüa. Kogu avaluuletuski kutsub üles terasid otsima. Peeter Volkonski luuletused on oskuslikult rütmistatud ja riimitud. Kuna kasutatud on nii rist- kui paarisriimi, ei muutu kogu ka tervikuna lugedes üksluiseks. Peeter Volkonski kasutab rütmist kõrvalekaldeid, et teksti mitmekesistada ja olulistele detailidele tähelepanu tõmmata.

Contra (Margus Konnula, 1974)

Margus Konnula ehk Contra on tuntud ennekõike täiskasvanuile adresseeritud luule viljelejana, kuid ka tema lasteluule väärrib käsitlemist. Autori vemmälvärsilik looming täiskasvanuile on enamasti võrukeelne, lastele aga kirjutab Contra tavaliselt kirjakeeles. Contra sattumist lastekirjanduse radadele võib pidada juhuseks. Tellimustööna valminud „Tähekaardid” (2002) sisaldavad 32 vaimukat ja leidlikku salmi tähestiku tähtede kohta. Teose vorm pole soosinud selle laiemat levikut ega pikemat säilimist. Erinevatest tähtedest pajatavaid luuletusi sisaldab ka Urmas Nemvaltsiga kahasse valminud „Poiste aabits” (2010). Taas tellimustööna valminud „Minu jonn” (2006) sisaldab kahte värssjuttu: „Riidepanemise jonn” ja „Poejonn”. Contra jutustab väikelapse vaatepunkti kasutades levinumatest jonnini viivatest olukordadest. Oskuslikult annab kirjanik vihjeid, mida teha, et neid olukordi vältida või neist tervelt välja tulla. Vaatamata sellele, et on tegemist

tellimustööga, on Contra suutnud saavutada voolava, loomuliku kõne. Tema värssjutud ei jäta pingutatud muljet, need on humoorikad, rütmikad ja leidlike riimidega, sisaldades rohkelt huvitavaid võrdlusi ja sõnamängu.

Taasiseseisvumisega saabunud lasteluulekriis on uue aastatuhande esimese kümnendi lõpuks taandunud. Meie lasteluuletajad on suutnud uutes oludes uut köitvat luulet luua. Ka kordustrukkide, teemakogumike ja koondkogude avaldamisel on toimunud märgatav edasimineku. Kuigi meie lasteluule kannatas vahepeal vähese juurdekasvu käes, on tänaseks peale kasvanud põlvkond jõuline ja eriilmeline, andes lootust uutele saavutustele.

Kirjandus:

Krusten, Reet 2000. Lastelulest läbi aegade. – *Eesti lasteluule valimik: I* / koostanud Raivo Kuusk. Tallinn: Avita, lk 5-13

Krusten, Reet 2004. Lasteluule tipud endised: eesti lasteluule 1998-2003. – *Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse toimetised: 1*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 115-123

Oidsalu, Meelis; Paavo Piik 2011. Luuleaasta 2010. – *Looming*, nr 3, lk 382-399

Estonian Children's Poetry in 1991-2010

The independence achieved in 1991 caused a cardinal change in Estonian literary life. In 1991, seven children's poetry books – five of them first editions – felt the weight of printing presses; the numbers in 1995 were ten and eight, respectively, while there was indeed a small ebb during the end of the 1990's and early 2000's. The output of children's poetry collections has stabilized by now: throughout the period 2004-2010, an average of

12 first-time poetry works reached children each year. All larger publishing companies („Varrak”, „Ilo”, „Estonian Encyclopedia Publishers”, „Tänapäev”, „Koolibri” etc.) issued children’s poetry during the given period; poets occasionally used their own publishing opportunities as well.

Contemporary Estonian children’s poetry is more stratified than it was in earlier years. The line between amateur and professional poets is becoming ever more blurred.

There is an abundance of references to modern life in present-day children’s poetry: to politics, technological achievements etc. Topics that are addressed include weight-watching and healthy nutrition, which at one time were unrepresented in children’s poetry. Children’s role in assisting their parents – whether cleaning their room or washing dishes – covered extremely rarely. There is also less nature poetry written for children now than there was in earlier periods.

Contemporary Estonian children’s poetry is rich in allusions. Intertextual clues that reference other literary texts are utilized. The proportion of poems implementing wordplay has risen significantly. It is regarded as important that poetry be amusing, entertaining, and that it possess punch lines.

Poets quite clearly prefer small children as the audience of their creations (writing, for example, poetry-form primers and stories in verse). Children’s poetry that speaks of teenagers appears extremely rarely. An older generation of poets held a dominant position in children’s poetry during the period 1991-2000. Individuals from the generation that debuted in the 1960’s and were active during the monitored period include Heljo Mänd (1926), Ellen Niit (1928) and Lehte Hainsalu (1938). Together with Leelo Tungal (1947), who debuted a decade later and is the current lead poet of the older generation of Estonian children’s poetry, they form a common generation of experienced poets.

Poets born in the end of the 1960's or the 1970's that made their debut during the first few years of the 21st century and by now have proven themselves include Jaanus Vaiksoo (1967), Aidi Vallik (1971), Contra (1974), Wimberg (1979). Authors Peeter Volkonski (1954), Ilmar Trull (1957), Heiki Vilep (1960) and Sulev Oll (1964) made their debuts during midlife and reached children's poetry by way of more winding paths. Henno Kää (1942 - 2004) and Milvi Panga (1945) are late-blooming poets. The majority of members of the new poetry generation were involved with something else before their arrival into children's literature and even now are active in other activities aside of poetry; for example, in journalism, teaching, entertainment or some other type of literature. While the older generation was primarily composed of women, men are clearly predominant among new children's poets.

The newcomers in children's poetry can be divided into two conditional groups on the basis of creative orientations. Traditional children's verses are written by M. Panga, A. Vallik, H. Vilep and J. Vaiksoo; more post-modernist and allusionary poetry that sharply tests the bounds of stories for children and adults is practiced by I. Trull, Contra and P. Volkonski. Poetry books meant for children have also become more diverse and child-oriented in form compared with those of the earlier period. There are ever more illustrations in works of poetry, and the nature of the poems is considered by the artist's choice.

Fantaasia päästab maailma

Mari Niitra

Aino Perviku raamat „Maailm Sulelise ja Karvasega” (2000) algab autori tõdemusega, et Suleline ja Karvane koos kõigi oma sõprade ja vaenlastega on kõigest autori kujutlusvõime viljad. Nad on „väljamõeldud olendid, kelle loomisel on küll mõõtu võetud tõelistest karvastest ja sulelistest, soomuselistest ja sabalistest ja kellest veel, kuid kes siiski võlgnevad oma elu kellegi mõttelennule. See keegi võib olla kirjanik.” (Pervik 2000: 7).

Õige pea leiab lugeja end nende väljamõeldiste seiklustele kogu hingest kaasa elamas. Nende lugude üks läbivaid teemasid on kujutlusvõime jõud ja toime reaalses maailmas – fantaasiaolendid, kujutelmad ja hirmud võivad tegelikkust mõjutada nii positiivses kui negatiivses suunas. Kujutluslik võib ootamatult saada pärismaailmast reaalsemaks, sest kõige olulisem leiab aset ikka meie peas.

Kui loodusrahvastel või varasematel ajalooperioodidel pole

piirid nähtava ja nähtamatu, arusaadava ja üleloomuliku vahel sugugi jäigad olnud, siis tänapäevane lääne ühiskond on need seevastu väga rangelt paika pannud. Meie praegune kultuur soosib assist, teaduslikku ja kontrollitud maailmapilti, millesse ei mahu midagi seletamatut või üleloomulikku. Ka kogu koolisüsteem on üles ehitatud eeskätt nn teadusliku mõtlemise väljakujundamisele. Tänapäeva teadus ise suudab seletada uskumatult paljut, toites sellega veendumust, et teadusliku teadmise kasvades kahaneb seletamatu osakaal miinimumini.

Ometi võib sessamas tänapäeva lääne kultuuris viimasel ajal täheldada fantastika, ulme ning ebarealse populaarsuse kasvu, näiteks kirjanduses, filmikunstis ja mujalgi. Nähtavasti vajavad inimesed ratsionaalsete seletuste kõrval ka müstilist ja seletamatut. Tundub, et inimene pole siiski pelgalt ratsionaalne olend ning vahetust empiirilisest reaalsusest kaugemale liikumine on ikkagi sisemine vajadus, mis ei kao kusagile ka mõistuspärase seletuste olemasolul. On koguni arvatud, et olukorras, kus religioon on oma tähtsuse kaotanud, on tema funktsiooni mitmes osas üle võtnud fantaasiakirjandus. Viimane kannab edasi sedasama kihistust, mis läbi aegade on väljenduse leidnud müütides ja muinasjuttudes, aga ka unenägudes. Kõik need väljendavad ümbritsevat maailma mingil väga teistsugusel moel, loovad võimalikke maailmu, viivad silmaga nähtavast eemale või kirjeldavad seda hoopis ootamatul kombel.

Fantaasiakirjanduse esiletõusu on püütud seletada mitmeti. Peter Hunt leiab, et selle rolliks on aidata toime tulla hingeliste vajakajäämistega ja varjatud ihadega (Hunt 2003: 15). Millicent Lenz, otsides põhjuseid vampiiride, nõidade, demo-

nite ja võlurite vohamisele kahekümne esimese sajandi alguse laste- ja noortekirjanduses, oletab, et lood kohtumistest hirmuäratavate olenditega aitavad tegeleda meie sisemise ärevuse ja hirmudega – kui võitleme vaimusilmas nende projektsioonidega. Samal ajal annavad heatahtlikud olendid nagu Pullmani head nõiad ja Le Guini targad draakonid meile kindlust ümbritsevas maailmas toime tulla või koguni kõrgemale teadvustasandile tõusta (Lenz 2003: 138). Marek Oziewicz omakorda seostab fantaasiakirjanduse esiletõusu laiemate ühiskondlike muutustega nagu läänemaise kultuuri ühisaluste murenemine, esilekerkinud keskkonnaohud, globaalmajanduse ja massimeedia võidukäik ning inimelu üldine hüper-ratsionaliseerumine. Sellises olukorras püüab fantaasiakirjandus inimestes taaselustada nende tunnetust imepärase suhtes (Oziewicz 2008: 5-6). Kõige selle taustal võiks tõepoolest oletada, et fantaasiakirjandus on üle võtmas religiooni kohta.

Teisalt, kitsamalt kirjandusliku diskursuse sees pakub fantaasiakirjandus võimalust kõnelda neil teemadel, mida nn päriskirjandus praegu tunnistada ei taha. Tänapäevane elitaarkultuur näib olevat liikunud suunas, kus teatud eluvaldkondadest – nagu näiteks armastus, elu ja surm – kõnelemine tundub justkui liialt melodramaatiline ning seda saab teha üksnes iroonilises võtmes. Fantaasiakirjandus aga ekspluateerib häbenemata just suuri, fundamentaalseid teemasid ning tegeleb maailma(de) päästmisega kurja küüsis.

Olgu fantaasiakirjanduse populaarsuse ühiskondlike põhjustega kuidas on, selge on see, et lastekirjandus on loomuldasa imepärase-altim. Miks nii?

Kuidas lapsed mõtlevad

„Kallike, sa oled haige,” ütles ema. „Tule tuule käest ära.”

„Ma vaatan kaelkirjakut,” vastas Kai.

„Missugust kaelkirjakut?” imestas ema. „Kus sa kaelkirjakut näed?”

„Ta seisab kahe maja vahel,” näitas Kai. „Täitsa liikumatult. Ta magab. Kaelkirjakud magavadki püstijalu.”

„Sa mõtled kraanat või?” küsis isa.

„Ma mõtlen kaelkirjakut,” vastas Kai.

„Aga see pole kaelkirjak, vaid kraana,” seletas isa. „Ega sa enam tita pole, sa saad ju aru küll. Kraana on selline masin, millega asju tõstetakse. Niisuguseid kive ja plokke, mida on vaja kõrgele kohale panna. Inimesed ei jaksa ilma kraanata neid liigutadagi.,” (Kivirähk 2007: 9-10)

20. sajandi arengupsühholoogia suurkuju Jean Piaget pidas laste fantaasiarikkust pigem ebaküpsuse märgiks. Piaget järgi oli laps lihtsalt väljendudes ebatäiuslik täiskasvanu. Tituleerides koolieeliku mõtlemise maagiliseks ja animistlikuks, vaatles ta seda eeskätt puudujäägina. Tema jaoks olid mõtlemise kõrgemaks vormiks kahtlemata matemaatilis-loogilised arutluskäigud, mille osas ongi aga lapse ja täiskasvanu võimekuses kõige suuremad erinevused. Ka Piaget’st lähtuv pedagoogika pidas seetõttu oluliseks arendada maast-madalast pigem loogilist argumentatsiooni ning nn teadusliku mõtlemise aluseid.

Pole kahtlustki, et Piaget’ teooria on nii arengupsühholoogiale kui pedagoogikale avaldanud tohutut mõju. Viimastel kümnenditel võib aga täheldada teatavat paradigmanihet, taasavastatud on hoopis ühe teise 20. sajandi psühholoogia suurkuju, noorelt surnud vene teadlase Lev Vögotski ideed.

Võgotski räägib pigem mõtlemistüüpide heterogeensusest ega välista teiste mõtlemise vormide rolli isiksuse kujunemisel. Suuresti Võgotskist lähtuv tänapäevane kultuuripsühholoogia on seisukohal, et matemaatilis-loogiline mõtlemine pole millegi poolest kõrgem teistest mõtlemistüüpidest. On selge, et kunstnik või luuletaja, aga miks mitte ka religioosne müstik, kasutavad eneseväljenduseks hoopis teisi tüüpi mõtlemist, mis ei allu enamasti sugugi loogikareeglitele.

Ülaltsiteeritud „Kaelkirjaku” 2007. aasta väljaande illustatsioonide autor Heiki Ernits on väga ilmekalt sedasama teoreetilise ja kunstilise mõtlemise konflikti väljendanud. Isa, kes püüab Kaile selgeks teha, et akna taga ei seisa mitte kaelkirjak, vaid kraana, näeb oma kujutluses abstraktseid mustvalgeid skeeme kõikvõimalikest masinavärkidest, sellal kui tema tütrele kangastub ilmeka näoga ja kuhugi galopeeriv kaelkirjak. Ühel pool on umbisikulised skeemid, teisel emotsionaalne kontakt (Kivirähk 2007, illustatsioonid lk 14-15).

Viimastel kümnenditel on arengupsühholoogia hakanud enam rõhku panema lapse mõtlemise eripärade uurimisele. J. A. Appleyard küsib raamatus „Becoming a Reader,” milles võiks seisneda lapse mõtlemise väärtus kui selline: kas laste peas valitseb kõigest sasipundar ja segadus, millest ajapikku välja kasvatakse, või on see hoopiski baas, millele rajaneb rikkalik kujutlusvõime? (Appleyard 1990: 26).

Haridusfilosoof Kieran Egan möönab, et kuna kujutlusvõimet on väga keeruline uurida, ongi väga vähe uurimusi sellele keskendunud. Enamikus haridusteoreetilistes käsitlustes on juba küllalt tegu teadmise, õppimise või arengu uurimisega – teisisõnu nende asjadega, millega meie teaduslikud uurimismeetodid paremini toime tulevad. Seetõttu ongi meil

hulgaliselt uurimusi hõlpsamini uuritavatest valdkondadest (näiteks seesama loogika) ja väga vähe uurimusi kujutlusvõimest (Egan 1986: 5). Jerome Bruner omakorda rõhutab samal aastal ilmunud teoses „Actual Minds, Possible Worlds”, et erinevalt tohutust hulgast teadmistest, mis meil on selle kohta, kuidas loogilised arutluskäigud on üles ehitatud, on meil õige vähe teaduslikku teadmist sellest, kuidas luuakse häid lugusid (Bruner 1986: 14). Bruner eritlebki viidatud raamatus paradigmaatilist (loogilised arutluskäigud) ja narratiivset mõtlemist. Paradigmaatilise mõtte kujutlusrikas kasutus viib heade teooriateni, ent on selge, et paradigmaatiline „kujutlusvõime” pole kaugeltki sama mis romaanikirjaniku või poeedi kujutlusvõime.

Empiirilistest uurimustest enam on meil võtta hoopis teoreetilisi spekulatsioone. Semiootik Juri Lotman nägi lapse mõtlemises ühisjooni mütoloogilise mõtlemisega. Sarnaselt Lotmaniga on ka Kieran Egan määratlenud eelkooliiga kui mütoloogilist arengujärku, mis algab kõnelema õppimisega ning lõpeb haridussüsteemi sisenemisega. Mütoloogilist perioodi iseloomustab muuhulgas piiritu fantaasia – sest müüte iseloomustab distants igapäevareaalsusest. Egani järgi ei tule ne lapsele omased fantaasiad nt kõnelevatest loomadest mitte lapse puudulikest teadmistest reaalsuse kohta, vaid just sellest, et laps on saavutanud maailma üle suurema lingvistilise ja kontseptuaalse kontrolli. Laps teab, et loomad ei kõnele, kuid just selle teadmise on tekkinud võimalus luua teatav vahekattegoria. Keel nimetab asju, moodustab kategooriaid ning organiseerib erinevad nähtused mugavalt kasutatavateks binaarseteks struktuurideks (nt ise-teine, suur-väike, hea-halb). Kuna aga mõnedel binaarsustel puuduvad reaalsuses vahe-

kategooriad, luuakse fantaasiamaailm, kus saab asjadele läheneda piiritu mängulisusega (Egan 1997: 46). Vögotski rõhutab, et fantaasia on alati seotud inimese reaalse kogemusega. Ei ole võimalik luua kujutluspilti, millel puuduks absoluutselt igasugune seos reaalsusega. Seega lähtub kujutlusvõime alati tuntust ja tuttavast, mille läbi saab mõtestada tundmatut ja võõrast (Vygotsky 1997: 149-152).

Kuigi kujutlusvõime arengust pole siiani selget teaduslikku ülevaadet, oleks absurdne arvata, nagu oleks laste kujutlusvõime alles embrüonaalses vormis ning muutuks suuremaks kasvades ilmsemaks ja rikkalikumaks (Egan 2002: 94). Võiks hoopis väita, et koolieelikud on kujutlusvõimesse ja loovusse puutuvad just keskmisest täiskasvanust märksa tugevamad. Seda näib kinnitavat ka mitmetes uurimustes avaldunud tendents, et kooliminekuuga kaasneb reeglina lapse metafoorse keelekasutuse dramaatiline langus. 8-10-aastased lapsed näivad astuvat sõnasõnalise, konventsionaalse keelekasutuse faasi ning nähtavasti on siin seos nn teadusliku, „õige” mõtlemise juurutamisega kooliminekul (Egan 1997: 34).

Lastekirjandus ja fantaasia

Nagu öeldud, lastekirjanduse puhul on fantaasiarikkus, või ütleme siis, et hälbimine realismist, lahkelt lubatud või isegi selle pärisosa. Maria Nikolajeva väidab koguni, et kogu lastekirjandus on kui mitte just mütoloogiline, siis vähemasti mittemimeetiline (Nikolajeva 2000: 1).

Ülaltoodu valguses võiks lastekirjandust vaadata sama mõtlemistüübi või ilmavaate kandjana, mida näeb müütide ja muinasjuttude, laiemalt mütoloogilise mõtlemise puhul. Võiksime vaadelda lastekirjandust Vögotski kõnepruuki kasu-

tades teatava kultuurilise tööriistana, mis just nimelt õpetab ja kannab edasi spetsiifilist mõtlemise vormi ja toetab kujutlusvõime arengut.

Et kujutlusvõime pole sugugi kaasasündinud kultuuriline universaal, näib kinnitavat üks empiiriline näide kultuurantropoloogiast. Möödunud sajandi kahekümnendate aastate lõpus viibis antropoloog Margaret Mead Uus-Guineas manude hõimu hulgas ning avaldas sellest hiljem raamatu „Growing Up in New Guinea.” Mead tuvastas, et manude lastel puudus laste puhul muidu nii tavaline animistlik-maagiline mõtlemine, nt asjade või loodusnähtuste elusaks kujutlemine. Ka laste mängud olid selles kultuuris fantaasiavaesed puhtfüüsilised jõukatsumised, mitte aga kujutlusliku reaalsuse loomise katsed. Mead põhjendas nende laste juures puuduvat loovust sellega, et täiskasvanud ei suunanud lapsi poeetiliselt mõtlema, ei jutustanud neile muinasjutte ega kasutanud kujundlikku keelt. Ta leidis, et universumi isikustamine ei ole sugugi lapsele enesestmõistetav ega loomuomane, vaid hoopis kultuuri poolt edasi antud (Mead 1967: 103).

Tänapäeva tuntumaid lastekirjanduse teoreetikuid Maria Tatar aga märgib, et mitte kusagil mujal pole maagilist mõtlemist nii edukalt rakendatud kui muinasjuttude ja fantaasiakirjanduse puhul, samas õpivad lapsed aga just nendemade muinasjuttude kaudu maagilist mõtlemist ületama. Sõnade abil võib muinasjutu võluilmas muuta poisi haneks või konna printsiks, ent laps tabab ühel hetkel ära, et loitsud ja sõnumised päriselus ei tööta. Selle asemel mõistab ta, et tõeline maagia on hoopis selles, kuidas sõnadega ümber käia, sõna abil ümbritsevat maailma mõjutada. See ongi üks põhjus, miks lapsed Tatari arvates muinasjutte ja fantaasia-

kirjandust vajavad (Tatar 2009: 140-141).

Kirjandusteksti puhul kerkib kohe ka „mängult või päriselt„ problemaatika: kirjandus tutvustab meile väljamõeldud lugusid ja võimalikke maailmu. Omaette teema on, kuidas lapsed kirjanduslikke konventsioone tundma õpivad. Tatari oletusi näib ses osas kinnitavat Virginia Lowe'i empiiriline uurimus „Stories, Pictures and Reality” (2007), kus ta toob välja, et lapsed saavad varakult aru, et raamatus kirjutatu ja välise maailma vahel ei pruugi olla üks-ühele vastavust. Lastel on maast-madalast olemas näiteks unenägude kogemus – unes juhtuvad asjad justkui päriselt – ent pole seda siiski mitte.

Laps teab, et loomad ei kõnele, aga just see teadmine võimaldabki mängida. Juba alla 2-aastane laps teeb vahet, mis on päriselt ja mis mängult (Lowe 2007: 41).

20. sajandi algupoolel rõhutas vene lastekirjanduse klassik Kornei Tšukovski, et pahupidistuse ja absurdi kasutamine lastekirjanduses mitte ei vääna lapse arusaama reaalsusest (selles süüdistati tema teoseid korduvalt), vaid vastupidi, tugevdavad seda, viidates seejuures rahvajututraditsioonile (Chukovsky 1978: 596-597).

Peter Hunt peab fantaasiakirjandust jällegi väga teadlikuks (*knowing*) žanriks, kuna alternatiivmaailmad peavad vältimatult suhestuma reaalse maailmaga ja seda kommenteerima (Hunt 2003: 7).

Nii võiks öelda, et lastekirjanduse oluliseks funktsiooniks on just nimelt reaalsuse kompamine ja tundmaõppimine. Olemasolevate ja olematute asjadega kokkupuutumine arendab aga lapse loovust, avardades tema tajupiire.

Kuhu maagia kaob

Pealtnäha on elav kujutlusvõime justkui kasutu. Raha sellega ei teeni, söönuks sellest ei saa. Ometi räägib kaasaegne psühholoogia üha enam loova mõtlemise ja loovate lahen-duste kasutamise eelistest mistahes eluvaldkonnas.

Kui siiani domineeriv progressivistlik haridusparadigma eeldab, et areng toimub gradatsioonis ning peale osade aren-guetappide läbimist kasvatakse neist välja ning jäetakse selja-taha, oleks nüüd viimane aeg seda arusaama ümber vaadata.

Siim istus maja ette. Kojamees tuli trepikojast välja ning jälle oli ta kuidagi märg. Siimu märgates pilgutab ta silma.

„Kas te käite riietega vannis?” küsis Siim viisakalt.

„Ma ei käi kunagi vannis,” vastas kojamees. „Ma lihtsalt elan vee all.”

Siim oli üllatunud. See, et Moonika vahetpidamata valetas, oli tavaline asi. Aga et täiskasvanud inimene niisugust juttu ajab – see oli kummaline. Kuidas saab vee all elada?

Seda ta kojamehelt küsiski.

„Tule vaata,” ütles kojamees.

Siim ei teadnud, mida kosta. Mis nalja see kojamees teeb!

„Ma upun ju vee all ära,” tähendas ta ettevaatlikult.

„Minuga koos mitte,” vastas kojamees ja võttis Siimul käest kinni. „Tule, tule, ära kard!” (Kivirähk 2006: 37)

Kojamees Andrus Kivirähki raamatus on huvitav tegelane – teejuht, kes viipab lapsi imedemaale. Ent erinevalt vesti ja uuriga küülikust, kellele Lewis Carrolli Alice järele jooksis, pole kojamees mingi võlumaailmast pärit tüüp. Vastupidi, kojamehe amet peaks justkui kehastama täiskasvanute maailma kogu tema igavuses ja üksluisuses. Kojamehelt õpib Siim, mis juhtub, kui oma unistustest mitte loobuda – see aga pole

sugugi üheselt positiivne:

”Kojamees on lihtsalt liiga palju unistanud ja nüüd ta ei saa enam oma unistustest välja, aga sellepärast ei pea ju teda veel hullumajja viima! Ta unistas, et ta on vetevalla prints ja oskab vee all hingata,” seletas Siim. „Noh, ja nüüd ta ainult vee all elada saabki. Tal on luuakamber vett täis ja igasugused kalad elavad tema juures ja seal on muide uppunud laevu kah, kui teada tahate!” (Kivirähk 2006: 154-155).

Vahest oligi kojamehe probleemiks see, et ta ei suutnud tõsielu ja väljamõeldist enam eristada, ammugi siis nende vahele piiri tõmmata ning sukelduski täielikult oma unistus-teilma. Täielikult üksnes oma fantaasiates elamine võib olla ohtlik.

Samas kasutavad kõik tegelased ülaltsiteeritud Andrus Kivirähki raamatus „Sirli, Siim ja saladused,” fantaasiat omamoodi. Kes unistab tegeliku elu ilusamaks ja iseennast paremaks, kes kasutab kujutlusvõimet valetamiseks või kirjutab hirmsaid raamatuid, mida keegi lugeda ei taha. Kõigi tegelaste fantaasiamaailmu võiks aga käsitleda eluga toimetuleku strateegiatena. Kõnealuse raamatu puhul ongi huvitav see, et laste ning täiskasvanute vahele pole tõmmatud piiri, kus ühed on rumalad ja unistavad, teised targad ja asjalikud. Unistamist vajavad kõik – omal perverssel moel ka kuri kirjanik härra Lammas, kelle tegelikuks probleemiks oligi, nagu selgus, lapsepõlveunistuse purunemine.

Perry Nodelman ja Mavis Reimer märgivad, et paraku õpivad liigagi paljud lapsed olema täpselt nii piiratud nagu täiskasvanud neilt seda ootavad, ja isegi kui mitte, siis õpivad nad ikkagi normi türanniat respektseerima (Nodelman ja Reimer 2003: 95).

„Ega te mulle sulast ei tea soovitada?” küsis ta. „Mul on vaja hästi suure ja tühja peaga sulast. Maksan head palka. Puhtas kullas. Mul on siin mitu rahapada teada, peamiselt selget kulda täis.”

„Miks tal peab olema suur tühi pea?”

„Selleks, et mina sinna sisse ära mahuksin,” irvitas must munk. „Loomulikult peab ta pea olema igasugusest muust prahist tühi. Seal ei tohi olla mingisuguseid teadmisi, mõtteid ega haridust. Kuidas ma muidu saan sulast oma tahtmise järgi tööle panna?” (Pervik 2000: 316).

Tulles tagasi Aino Perviku Sulelise ja Karvase lugude juurde – neis antakse mõista, et paljud inimesed on vaimses mõttes üsna abitud. Nad alluvad manipulatsioonidele, lähevad kaasa massipsühhoosiga ega suuda iseseisvalt mõtelda. Pervikul tõtavad siinkohal appi needsamad fantaasiaolendid – need, keda tegelikult ju olemas ei tohiks olla – ning aitavad inimestel manipuleerimist läbi näha.

Võib-olla on fantaasial täita inimpsühikas väga oluline roll. Rikka kujutlusvõimega inimene suudab vahest paremini toime tulla keeruliste olukordadega, tal on suurem empaatiavõime. Ning kindlasti on ta elu värvilisem ja varjundirohkem.

Allikad

- Appleyard, J. A. 1990. *Becoming a Reader. The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge, Cambridge University Press
- Bruner, Jerome 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge MA & London, England. Harvard University Press
- Chukovsky, Kornei 1978. The sense of nonsense verse.
Bruner, Jerome S.; Jolly, Alison; Sylva, Kathy (eds.). *Play – Its Role in Development and Evolution*. New York,

- Penguin Books, pp 596-602
- Egan, Kieran 2002. *Getting it Wrong from the Beginning: Our Progressivist Inheritance from Herbert Spencer, John Dewey, and Jean Piaget*. New Haven & London, Yale University Press
- Egan, Kieran 1997. *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding*. Chicago, University of Chicago Press
- Egan, Kieran 1986. *Teaching as Story Telling: an Alternative Approach to Teaching and Curriculum in the Elementary School*. Ontario, The Althouse Press
- Hunt, Peter 2003. Introduction. In: Hunt, P., Lenz, M. *Alternative Worlds in Fantasy Fiction*. London and New York, Continuum, pp 1-41
- Kivirähk, Andrus 2007. *Kaelkirjak*. Tallinn, Tänapäev
- Kivirähk, Andrus 2006. *Sirli, Siim ja saladused*. Tallinn, Varrak
- Lenz, Millicent, 2003. Philip Pullman. In: Hunt, P., Lenz, M. *Alternative Worlds in Fantasy Fiction*. London and New York, Continuum, lk 122-169
- Lowe, Virginia 2007. *Stories, Pictures and Reality: Two Children Tell*. London & New York, Routledge
- Mead, Margaret 1967. *Growing Up in New Guinea: A Study of Adolescence and Sex in Primitive Societies*. Harmondsworth, Ringwood, Penguin Books
- Nikolajeva, Maria 2000. *From Mythic to Linear: Time in Children's Literature*. London, The Scarecrow Press
- Nodelman, Perry; Reimer, Mavis 2003. *The Pleasures of Children's Literature*. White Plains, NY, Longman
- Oziewicz, Marek 2008. *One Earth, One People: The Mythopoetic Fantasy Series of Ursula K. Le Guin, Lloyd Alexander, Madeleine L'Engle and Orson Scott Card*. Jefferson, North Carolina, and London, McFarland Press
- Pervik, Aino 2000. *Maailm Sulelise ja Karvasega*. Tallinn, Varrak
- Tatar, Maria 2009. *Enchanted Hunters. The Power of Stories in*

Childhood. New York and London, W. W. Norton & Company
Vygotsky, Lev 1997. *Educational Psychology*. Boca Raton,
Florida, St Lucie Press

Fantasy saves the world

Contemporary Western culture, although very rational, eagerly employs the fantastical both in fiction and in film. We could even assume that fantasy has taken over the role of religion in our secular society.

On the other hand, children's literature has always been more eager to employ fantastic themes and elements. This is probably connected with the assumption that children are more playful than adults.

Recent investigations in developmental psychology have shown that children can be above adults in certain areas, e.g. in creating metaphors or using imagination. It has even been assumed that children's thinking can be compared to the mythological mind. Myths, in turn, can be described as having distance from ordinary reality. Moreover, as a descendant of myths and fairy tales, we could treat children's literature as the carrier of a specific type of thinking and a certain cultural tool for developing creativity. On a cognitive level, creating an imaginary world or getting to know about one could be a strategy for coping with reality.

Aimeraamat annab aimu

Lastele suunatud algupärane aimekirjandus
kahel viimasel kümnendil

Krista Kumberg

Kui küsida mudilastelt, mille tarvis raamatute lugemine hea on, siis vastavad nad enamasti, et lugemine teeb targaks. Tõsi ta on. Jäägu pikemalt seletamata, et ka ilukirjanduse lugemisest koguneb mitmesugust tarkust, nii südame- tarkust kui konkreetseid teadmisi maailma kohta. Viimased on otsekui salakaup, mis märkamatult üle piiri sisse tuuakse. Jules Verne'i seiklusjuttude seltsis saab kodust lahku- mata teadmisi kaugete maade loodusest ja geograafiast, Alex- andre Dumas' ajaloolised seiklusjutud annavad mõndagi ammuste aegade ajaloo ja olustiku kohta teada, Gerald Dur- relli jutud iseloomustavad nii „tema peret kui muid loomi”.

Aimekirjanduse autorid omakorda kasutavad kavalal kom- bel kunstmuinasjutu vormi, et teadmisi väikese lugeja jaoks huvitavaks, arusaadavaks ja meeldejäävaks muuta. Nad isikustavad mõne loomalapse, kellega koos lugeja uut ja huvi- tavat teada saab; lasevad peategelasel imepisikeseks moondu-

da ja saadavad ta sipelgapessa, mesilastarru, bakterite maailma seiklema ning teadmisi hankima. Peategelasi paisatakse ajas tagasi ja kasutatakse veel mitmeid leidlikke võtteid, et tarkuse korjamine põnev ja lõbus oleks.

See kõik teebki nooremale lugejale mõeldud aimekirjanduse mõiste määratlemise raskeks. Kuhu tõmmata piir? Mait Talts, kes aastal 1995 almanahhis Nukits viimaste aastate aimekirjandust vaates, võttis appi definitsioonid mitmest targast raamatust, proovis rahvusvahelise tava kombel vastandamise kaudu defineerida (*fiction versus non-fiction*) aga nentis lõpuks ikka, et piir ilu- ja aimekirjanduse vahel on hägus.

Sama leplik on määratluste suhtes ka „Lastekirjanduse sõnastik” (2006), mis ütleb: „Aimekirjandus on kirjandus, mis tutvustab üldarusaadavalt ja huvitavalt teaduse saavutusi ning probleeme. Piir ilukirjanduse ja aimekirjanduse vahel võib olla hajus, eriti lasteraamatus. Aimeramatu eesmärk on anda edasi teadmisi ning ilukirjanduslik narratiiv on sageli vaid vahend, mille abil teaduslikku teksti lastele arusaadavas vormis esitada.” Andres Jaaksoo nimetab seda võtet oma teoses „Kes on kes ja mis on mis eesti lastekirjanduses” (1987) belletriseeritud aimekirjanduseks.

Autor, kes lastele aimeraamatut kirjutama asub, peab peale hea ainetundmise ka selgelt määratlema sihtgrupi ja adressaati hästi tundma. Vähe sellest, et kirjutades tuleb silmas pidada lapse vastuvõtuvõimet ja noorema vanuseastme puhul kõrvale jätta rasked sõnad, pikad laused, keeruline ja üksikasjalik lahtiseletamine. Kirjutaja peab aduma ka vastavas vanuses laste huvisid. Ei ole mõtet kolmeaastasele kirjutada kosmose saladustest (kui tahes hästi ja lihtsalt see kirjutajal ka välja ei kuku), kui lapseke alles oma varbaid loeb ning

maailm väljaspool kodu on talle sama suur ja tundmatu kui kosmos. Ikka lihtsamalt keerulisema suunas ja lähemalt kaugemale – nii nagu see juba Carl Robert Jakobsoni kooliraamatutes oli.

Vaatleme seda osa kirjasõnast, mis ongi kirjutatud ja trükitud selleks, et teadusaladel tehtu, uuritud probleemid, avastused, uued (ja mitte ainult uued, kuna igal ajal avastavad lapsed enda jaoks üldtuntud tõdesid kui uusi) teadmised võimalikult arusaadavalt lapse ja noore lugeja ette tuua. Ajaliselt piirdub ülevaade paari viimase aastakümnega – eelmise sajandi viimane ja selle esimene kümnend. Vaatluse alla on võetud algupärane aimekirjandus. Kõrvale jääb õppekirjandus. Pikemat juttu ei tule ka laulukutest ja tegelusraamatutest.

Üheksakümnendate algusega meenuvad esmalt oma riik ja oma raha. Aga ka see, kui majanduse üldise elavnemise kiiluvees esimesed tõlgitud aimeramatud mujalt maailmast meie poelettidele jõudma hakkasid. Nende visuaalne üldmulje ja kujundus – pildirikkus, põhiteema ja täiendavate alateemade esitamine, huvitavamad faktikillud sinna juurde, fotod ja/või joonistused, skeemid, kaardid, kilelehed, mille alt avaneb miski-keegi – mõjus lausa pimestavalt. Esialgu nügisid need raamatud omamaised hoopis kõrvale. 1990-ndatel jäi mulje, et „meie omi” vaat et ei ilmugi. Mis õnneks oli petlik mulje: ilmus, aga vähem ja jäid varju. Tõepoolest, mis mõte on oma tagasihoidlikele võimalustele tuginedes teha loomaraamatut, kui säherdusi raamatupoe letil laiutamas tosinkond! Pealegi on niisugune ettevõtmine kallis ja kirjastusel pole lootust algupäraste aimeramatute najal kasumit kasvatada. Nende väljaandmine on üksjagu missiooniküsimus.

Üsna pea selgus aga tõlkeaimekirjanduse Achilleuse kand.

Ehk siis leidis kinnitust vanasõna, et kõik pole kuld, mis hiilgab. Esiteks, „Silmaringi” ja muude sarjade loomaraamatute abil sai laps teada kogu tõe lõvide-sebrade-krokodillide kohta, aga mil moel talitavad metsas nugis, mäger, nirk ja muud meiemaised „ebahuvitavad pisiloomad”, seda andis tikutulega otsida. Teiseks selgus, et teabe kiire leidmine raamatutest oli sageli problemaatiline, sest abistav registrite süsteem polnud piisavalt tõhus. Näiteks ei leidu „Lasteentsüklopeedias” (1994, 2. tr 1997) „O” tähe all niisugust looma nagu orav. Huviline pidanuks juba nii tark olema, et otsida „H” tähe alt halloravat. Kolmandaks olid tõlkijad-toimetajad pahatihti jätnud teksti sisse liiga palju erialaseid mõisteid ja võõrsõnu, mis võivad sihtgruppi peibutamise asemel pelutada.

Selgus ka kõnealuste raamatute suupisteline iseloom. Uued tulijad olid isuäratajad. Keda teema süvitsi huvitama hakkas, nendele polnud seal piisavat lugemist. Ka koolitööde-referaatide jaoks osutus materjal napiks. Kas on asi selles, et erinevalt laiaast ilmast oskavad (ja peavad-tahavad) meie lapsed veel lugeda? Sestap tulebki omamaiseid aimeraamatuid laias laastus tõlkelistest olulisemateks pidada, ehkki aimeraamatute riiuleid täidavad tänini valdavalt tõlked. Ka ei tegele keegi muu maailmas meie oma ajaloo, etnograafia, looduse jne teemade käsitlemisega.

Tõlgitud aimeraamatud on mõjutanud meie autoreid mitmel moel. Rein Kuresoo oma raamatus „Kes kus elab” (2004) tutvustab sõnas ja pildis Eestimaise puisniidu, laanekuusiku, järve, raba ja muude koosluste taime- ja loomariiki. Võib oletada, et idee andis John Feltwelli „Loomad ja nende elupaigad” (1996), mis tutvustab samuti loodust koosluste kaupa, aga planeet Maa mõõdus.

„Tulnukad” innustavad meie autoreid kirjutama aime- raamatuid üha noorematele. Nimetaksin aimekirjanduseks ka neid raamatuid, milles kirjandus kui niisugune üldse puudub, on vaid pilt ja paar sõna. Sellistele 2-3-aastastele, kes ise veel lugeda ei oska, mõeldud aimeraamatute traditsiooni pole meil õigupoolest olnud, samuti nn mudilase eneseabi raamatute žanrit. Kujundeid, vastandeid, värve, numbreid ja mõisteid last ümbritsevast lähemast maailmast sisaldasid eelkooliealistele mõeldud aabitsalaadsed raamatud. Viimasel paaril aastakümnel aga hoogustus taoliste lihtsate raamatute sissetoomine ja ka isetegemine. Kirjastus Avita andis 2001. a välja eesti tippillustraatorite joonistatud sarja, mis tutvustas elukutseid, autosid, putukaid, aedvilju, puuvilju-marju, mängu- asju, tähti, numbreid, linde-loomi jne.

Kõige pisematele mõeldud värvide, vormide jms õpetamise raamatud on meil küll samuti valdavalt mujalt toodud, aga ka eesti autorid täiendavad seda teemat tõhusalt. Ulvi Haagenseni „Hei, Otto!” (2007) esitab mõisteid „lai”, „suur”, „täpiline” jne, samas annab lisaks võimaluse värve õpetada, loendada, meelde jätta.

Siima Škopi joonistatud „Kes ütles kraa-kraa?” (1995), Leelo Tungla ja Reet Rea „Kõik on emadele kallid” (1996) ning Sülli Reet Kuuli „Sinu väikesed sõbrad” (1997) tutvustavad pisikestele loomariiki, seda rohkem pildis kui sõnas. Sõnal on aga suurem roll Juhani Püttsepa „Väikese hundi lugudes” (2009), mis rangelt võttes on ilukirjandus (Jaaksoo järgi belle- triseeritud aimekirjandus), aga esitab kolme-nelja-aastastele hundikutsika minajutustuse näol täpselt parajas raskusastmes ja võttestikus hunti ja tema elu. Üks eesmärkidest looma tutvustamise kõrval on hundi „rehabiliteerimine”, sest muinaslu-

gudes, ja muidu ka, on selle looma maine ühekülgsest paha. Aidi Valliku „Minu jalad” (2010) võib liigitada aimeraamatute hulka, sest raamatus võetakse üksipulgi läbi kõik jala osad ja tegevused ning muu jalgadega seonduv. Ka lapse sõnavara arendamisel on see leidliku keelekasutusega teos hea abimees.

Nõndanimetatud mudilase eneseabi raamatud sisaldavad argielus ettetulevate olukordade, kasvatusküsimuste, tunnete ja nendega toimetulemise kirjeldamist. Laps, kellel just parasjagu samad küsimused päevakorral, leiab neist abi ja tuge, lapsevanem aga saab kasvatamisnippe. Jonn, kadedus, sõprus, armastus, poiste ja tüdrukute erinevused, öised hirmud ja pahad unenäod, valetamine, püksi pissimine ja veel loendamatult hulk teemasid on kõigis neis Laura, Bruno, Kaspari, Mari ja Miku tõlkesarjades. Nende eeskuju pole meie autorid olnud varmad järgima. Kuid seevastu ilukirjandusest leiab teemat „väikelaps uudses olukorras” piisavalt, kõige järjekindlamalt ja kunstiküpselt Aino Perviku „Paula elu” sarjas (2001-2008).

Uusi suundumusi

Mis iseloomustab kahe viimase aastakümne omamaist aimeramatut ning kas on ka päris uusi teemasid ja/või käsitlemisviise? Jätaks kõrvale tehnilised täiendused, nagu näiteks raamatuga kaasas käivad heli- ja pildiplaadid, ja vaataks pigem teemasid. Mõni teema läks iseseisvusajal „lahti”, nagu näiteks tähtpäevaaraamatud ja eestimeelsuse kasvatamine. Hakkas tulema paikkondlikke aabitsaraamatuid küll võru keeles, mulgi ja kihnu murdes ning koduloolise suunitlusega, nagu näiteks Vormsi „Kodukoha aabits” (2006). Mõni teema pälvis mujalt tõlgitud eeskujude najal siinsete autorite tähelepanu, nagu näiteks laste sünnipäevapeo korraldamine,

laste kokaraamatud jms. Mõni teema tuli koos ajaga – arvuti-asjandus, keskkonnateadlikkus jne. Raamatute kujundus muutub aasta-aastalt kaunimaks, ülevaatlikumaks. Teksti ja kujunduse osakaal on nihkunud, mida aeg edasi, tublisti visuaalse poole kasuks. Tegelusraamatute osakaal on järsult suurenenud.

Uus ja teretulnud nähtus oli üheksakümnendatel mitut seltsi tähtpäevaraamatute ilmumine. Hakati ju taas avalikult ning suure hoo ja hoolega pühitsema kirikukalendriga seotud pühasid. Ka emadepäev pääses naistepäeva varjust välja, isadepäev tõrjus „meestepäevana” tuntud armeeaastapäeva hoopis ajaloo prügikasti. Ilmuma hakanud raamatutes selgitati lastele pühade päritolu ja olemust, kombeid, anti juhiseid pühadepuhuste kaunistuste meisterdamiseks, esitati asjakohaseid luuletusi ja proosatekste. Need olid mitmekesise sisuga teosed.

1993. aastal ilmus Lea Reiteli koostatud „Kirikuaasta meisterdamisi lastele”, kus pühade sisulisest poolest ei kõnelda, aga on ohtralt ideesid ja juhiseid pühade dekoratsioonide kaunistuste-kaartide valmistamiseks. Kristlikku motiivistikku kasutatakse mõõdukalt, peale pühapäevakooli sobib raamat ka lasteaeda ja algklassidesse ideesid andma.

Aastal 1994 ilmus Imbi Muheli „Meie lapse jõuluraamat”, mis on üles ehitatud adventikalendri põhimõttel. Samal aastal ja samalt autorilt ilmus ka „Meie lapse lihavõtteraamat”. Muhel ja illustreerija Asta Vender jätkasid sarja raamatutega „Meie lapse sünnipäevaraamat” (1996) ja „Meie lapse käitumisraamat” (1997). Sünnipäevaraamat pakub eeskujuks näiteid peretraditsioonidest, mängu ja muid tegevusi (kübaranäitus), dekoreerimisnippe ning jõuab lõpuks välja perepuu ja pere

sünnipäevakalendrini. Käitumisraamat ei ole ainult kuidas-istuda-ja-astuda-teemaline, vaid sisaldab ka eestimeelsuse kasvatamise peatükke – räägitakse riigist ja rahvast, esitatakse tibake etnograafilist materjali. Siin on laste oma seadus, on käsitletud ohutuse ning tervishoiu teemat, eetika ja moraali küsimusi. Sari on teretunud peale laste ka lasteaiapedagoogidele ja õpetajatele.

Käitumisest räägib ka Regina Hanseni „Käitumise aabits” (2003). Väikesed inimlaste taolised loomakesed Tuti, Turr ja Nuti õpivad selles raamatus kombeid ja lugeja koos nendega. Valge taustaga lehtedel jutustab autor lugu, kollasel taustal esitab reegleid ja soovitusi. Beeži taustaga kastides on nõuanDED lapsevanemale. Hansen kõneleb käitumisest eri paikades – kodust, kohvikust, kirikust looduseni välja. Selleski käitumisraamatus on juttu Eesti Vabariigi sümboolikast ja pühadest.

Kirjastus Perioodika avaldas 1990-ndatel samuti sarja lastele sobilikke, aga ka täiskasvanuile huvipakkuvaid pühaderaamatuid: „Väike jõuluraamat” (1991, 2. tr 1992), „Väike lihavõtte- raamat” (1992, 2. tr 1994), „Väike emadepäevaraamat” (1994), mis sisaldavad retsepte ja repertuaari, teavet ja teemakohast meisterdamist.

Mardipäev ja kadripäev olid nõukogude ajal respektteeritud pühad, aga lastepärast materjali nende kohta raamatuna jalaga segada polnud. Mall Hiimäe „Mardipäev ja kadripäev” (1999) sisaldab kombeid ja kommentaare, lisaks repertuaari, ka noote, aga illustratsioone mitte. Samalt autorilt ilmus aastavarem (1998) „Rahvakalendri tähtpäevi”, milles on lühidalt kõikidest tähtsamatest pühadest juttu. „Rahvakalendri pühi” I ja II osa (2003, 2004, koos 2005) Christina Läänelt pakub lisaks pühadepuhustele kommetele teemakohaseid mänge,

mõistatusi, meisterdamist, legende, repertuaari ja küsimusi-ülesandeid, ka abimaterjali õpetajale. Suurematele lastele ja noortele on ilmunud „Regivärsist netinaljadeni” (2005) ja „Eesti kalendrilaulud viisidega” (2008), mis sobivad ka õppematerjaliks ja seovad ammu loodud rahvaluule praegu tekki-va-tarvitatavaga. Kuid need on ülesehituselt pigem õpikulaad-
sed kui populaarteaduslikud. Eda Kalmre koostatud „Roos närtsib, marmor puruneb...” (1999) esitab läbilõike kõigest sellest, mida tüdrukud on oma kladesse viimase 20-40 aas-
ta jooksul kirjutanud. Valik tehti Eesti Rahvaluule Arhiivi poolt 1992. a kogutud materjali hulgast ja sisaldab salmiku-
salmel, oraakleid, nalju, armastuseteemalisi kirjutisi jms, jääd-
vustades ning andes edasi koolitüdrukute folkloori.

Rahvakalendri pühade osas kõige paremini illustreeritud on Ene-Maris ja Tarmo Tali „Tähtraamat. Aastaring Maarja-
maal” (2001). Raamatus on iga püha kohta ilukirjanduslik pala, teabeline tekst ja rikkalikult (teabelist) pildimaterjali.

Etnograafiale ja eestimeelsuse edendamisele on pühenda-
tud Aina Alunurme „Minu Eestimaa raamat” (1999). Osa-
liselt on tegemist tegelusraamatuga. Kleepsudega saab laps ise sisustada rehetoa, värvida pabernukkude rahvariideid, Eesti kaarti ja lippu, täita oma sugupuud. Raamat sisaldab Eesti riigi sümbolikat, kõneldakse loodusest, ajaloost, on legen-
de, rahvaluulet, vanasõnu, luuletusi.

Virve Tuubeli koostatud ”Eesti rahvakultuur 19. sajandil” (2001, 2. tr 2007) on pärvinud ajaloo ainenõukogu soovitusel, et teost võiks kasutada ajaloo õpetamise lisamaterjalina. Asja-
likult ja lühidalt on selles õhukeses vihikus antud pilt küla- ja taluelust, töödest ja esemetest, elust-olust. Kombed ja uskumused on sellest raamatust välja jäänud.

Eesti Vabariigi riigikorraldusest on algklassilastele kirjutanud raamatu Priit Aimla. See kannab pealkirja „Me käisime seaduste mäel” (2000, 2. tr 2004). Lihtsalt ja ladusalt seletab autor lahti mõisted demokraatia, poliitika, parteid, erakonnad, riigikogu jms. Juttu tehakse seaduste loomisest ja vastuvõtmise protsessist. Aimla heidab pilgu ka minevikku, tutvustab „seaduste mäge” ja raamatu lõpus on küsimused ja vastused. Väga vajalik raamat riigiteadlike kodanike kasvatamiseks.

Päris uue teemana tuli paarkümmend aastat tagasi kõik arvutiga seonduv. Arvutialane kirjandus lastele on meil valdavalt muumaine. 1997. a üllitas Margit Muldma raamatu „Minu sõber arvuti”, milles see elektrooniline riistapuu ise laste poole pöördub ja oma saladused neile avab. Minajutustuse vormis antakse lugejale teada, mis on arvuti peamised osad, kuidas see töötab, aga kasutusjuhiseid ei anta. Seevastu Indrek Kõnnussaar jagab raamatus „Kuidas saada vingeks arvutikasutajaks” (2009) juhiseid ja lisab internetiallikaid, millelt arvutialast ja jõukohast teavet hankida. Juttu on arvuti valimisest, viirustest, mängudest, ka neti kasutamisel tekkivatest ohtudest.

Ajalugu

Ajaloo teema puhul ei saa Eestis loota tõlkekirjandusele, sest meie ajalugu ei käsitlenud mitte keegi peale meie endi. Ilma teevad Tallinn ja keskaeg. Noorele lugejale on end häälestanud ka tuntud ajaloolased Hillar Palamets ja Jüri Kuuskemaa. Silmatorkavalt palju leiab Tallinna ajalugu käsitlevad teosed. Nende abil saab küll ka pildi keskajast laiemalt, aga terve Eesti ajalugu ja teisi ajaloo perioode kuluks samuti lastele tutvustada.

Kadri-Rutt Hahn kirjutab raamatu „Tallinna vanalinn ehk kõnelused kummitusega” (2001), mis algab sellega, et poiss Mattis keskaegse maja seina noaga urgitsema asub ja kummitus teda korrale kutsub ning seejärel linna ajaloo ning kunstiväärtustega tutvavaks teeb. Autor laseb kummitusel vanaviisilist kõnepruuki kasutada, kõnelda ka keskaegsest eluviisist. Ise aga esitab küsimusi ja annab ülesandeid, soovib veel ajaloolaseid raamatuid.

Eva Laantee Reintamm on avaldanud linnajuhi lastele „Tallinna avastamas” (2006). Raamat on ülevaatlik, lihtsa tekstiga ja hästi kujundatud-illustreeritud. Kõne alla võetakse ka uuemad ja päris uued huviväärsused nagu kõrghooned ja Kumu.

Reisijuhi tüüpi on ka Leelo Tungla „Juku, Kalle ja koter-mann Tallinnas” (2002) ning Anu Kihulase / Tõnis Kärema koomiks „Tere, Tallinn!” (2004). Konkreetselt Kadriorule on pühendatud Tiina-Mall ja Juhan Kreemi „Kadrioru lood” (2008). Ühe paiga ajalugu käsitledes avavad autorid ka kogu Eesti ajalugu ja kultuurilugu alates Põhjasõjast kuni taasiseseisvumiseni. Fookuses on aga ikkagi Kadrioru objektid ja ka see, mida saab seal praegu ette võtta.

Hillar Palamets on kirjutanud „Lugusid Eesti keskajast” (2005), milles käsitleb ristsõdu, usuelu, elu linnades (Tallinnas!), talupoegade elu. Palametsa tekst on vesteline ja kergesti mõistetav. Tema „Sõidab, hirnub raudne täkk, kel selja taga valge lakk” (2005) pajatab transpordi ajaloost Eestis, üle poole raamatust on pühendatud raudteetranspordile. „Vaatemängud läbi aegade” (2006) alustab vanaaja teatrist ja jõuab välja kinoni. Palametsa raamatud on varustatud sõnaseletustega.

Kitsamale teemale ajalookambris keskendub ka Tiit Saare

oma raamatus „Lipud enne ja nüüd” (1998). Autor vaatab selle spetsiifilise valdkonna ajalukku, aga ühtlasi ajalukku laiemalt, sest paljude lippude saamislugu on sellega põhjustagajärg moel tihedalt seotud. Kolmandik raamatust on riigilippude ja nende sümboolika seletamise päralt.

Hoopis vähe, kui üldse, on noorele lugejale kirjutatud moe ajaloost. Aastal 1998 ilmus Pilvi Blankin-Salmini ja Aleksander Salmini „Mood läbi aegade”. Rikkalikult illustreeritud raamat annab populaarses vormis ülevaate moest alates vana Egiptusest kuni I maailmasõjani. Esimeseks tutvuseks moemaailma ajalooga igati sobilik teos. Jüri Kuuskemaa on koonandanud raamatusse „Hea töö headele inimestele” (2006) 14 keskaegset ametit. Autor kirjeldab töö tegemist, aga ka tulemust, samuti ameti õppimisega seonduvat. Mitmed näited seonduvad taas kord Tallinnaga. Illustratsioonideks on Jane Liivi joonistused.

Viimastel aastatel on hakatud üha enam rääkima (aineilisest) pärandkultuurist. Lasteni toob selle teema Riin Alatalu raamatus „Kõnelevad majad” (2009). Ülesehitus kulgeb ajaloos kaugemal asuvast kaasaja suunas. Alustatakse Eestimaa linnustest-kloostritest ja jõutakse tööstus- ning sõjaväehooneteni. Lastepäraseks teeb raamatu pigem kujundus kui tekst. Viimasel lehel antakse nimekiri lisalugemist.

Tiia Toomet toob lasteni järjekindlalt ja järjepidevalt mänguasjade ajalugu. 1996. a ilmus „Kaltsutitt ja puuhobune”, milles Tartu mänguasjamuuseumi riidest nukkk Mann tutvustab lugejale eesti rahvapäraseid mänguasju ja mängu. Raamatu lõpulehekülgedelt leiab juhiseid mänguasjade tegemiseks. „Nukuraamat” (1997) jätkab mänguasjade ajaloo ja mänguasjamuuseumi eksponaatide tutvustamist laiemalt, jõuab koguni

Barbie juurde välja. „Mänguasjad jutustavad” (2010) esitab lastele mänguasjade elulugusid. Siin on juttu Vladimir Sapožnini kogust, põlevast Estonia teatrist päästetud nukkedest, küüditatud perede laste pabernukkude valmistamisest jne. Põneval kombel annab nn väike ajalugu edasi suurt ajalugu. „Suur karuraamat” (2009) pühendub muuseumi karudest eksponaatidele, igal oma nimi ja oma lugu kaasas. 2001. a ilmunud „Vana aja koolilood” on rangelt võttes ilukirjanduslik teos, aga Jaan Tammsaare kujundus teeb sellest teabelise väärtusega raamatu, milles avaneb 1950-ndate koolielu.

Inimene, tervis, toit ja sport, liiklusohutusest rääkimata

Omamaine aimekirjandus tegeleb meelsasti füüsilise inimesega, hoopis vähem tundva, aistiva, mõtleva inimesega. Siiski on 2002. a ilmunud üks filosoofia, eetika ja moraali küsimustega tegelev lastele adresseeritud raamat, see on Eva Koffi „Kust tulevad vastused?”. Autor näeb lugejana 8-aastast ja 13-aastast, alustab „minast” ja liigub sealt edasi, jõudes usu, surma, patu, õnne ja teiste taoliste mõistete ning maailmatunnetuseni välja. Raamatu omapärane kollaažilik kujundus teeb lugemise huvitavamaks, aga mitte kergemaks.

Tervishoiu- ja hügieeniteemalised raamatud on järjepidevalt lisa saanud. Selle eest on kõige enam hoolt kandnud kaks autorit – Harri Jänes ja Kuulo Kutsar. Kummatigi ei ole lisa tulnud väiksemate laste seksuaalkasvatuse teemale, Mall Johansonini „Kuidas ma maailma tulin?” (1986, kordustrükid 1993 ja 2005) on jäänud seni ainsaks.

Harri Jäneselt ilmus 1993. a „Seebi seiklused” (2. tr 2003) ja „Katrini taskurätikud” (1993); „Hambaharja lugu” oli ilmunud juba 1989 (2. tr 2002). Jänes kasutab lastepärastamise

eesmärgil lastest peategelasi ja kunstmuinasjutu võttestikku, pajatades näiteks Riinu-nimelise seebi elust ja tööst. Tiiu Vaasna „Sinu keha” (ill. Piret Mildeberg, 1993) on inimese anatoomiat, tervislikku toitumist, tervishoidu ja hügieeni käsitlev raamat keskmises koolieas lastele. Katrin Aasvee „Sinu oma päkapikk” (1995, 2. tr 1997 pealkirjaga „Meie veresoonte päkapikud”) käsitleb ainevahetuse teemasid ja veresoonte tähtsust sealjuures. Autor laseb inimese sisekosmoses talitada nõiamoor Ella-Dellal ja päkapikul, kes vastavalt kahjustavad ja parandavad veresoonte olukorda. Päkapiku kolme palve täitmine peaks vältima halva kolesterooli tekkimist.

Tervisliku toitumise teema võtab üles ka lennukas ja huumorikas muinasjutt Urmas Lennukilt „Sööärasöö!” (2007), kus samuti heade ja pahade muinasjututegelaste seltsis toiduvaliku põhitõed selgeks saavad. Loole lisaks näeb toidupüramiidi ja saab kimbu põnevate nimedega tervislike toitude retseptide.

Terviseteadlikkusele aitavad kaasa Kuulo Kutsari Mõmmikute pere juhtumustest pajatavad mudilasraamatud. Karuperega koos käib lugeja arsti („Mõmmikute arstikäik” 1991, 2. tr 2007) ja hambaarsti juures („Mõmmikud hambaarsti juures” 1994, 2. tr 2007), põetab linavästriku („Mõmmikupere ravib linavästriku poissi” 2007) ja põeb läbi telerihaiguse („Mõmmikute telerihaigus” 2008). Koos Ülle Meistri piltidega on need raamatud ajaviiteks ja samal ajal õpetuseks. 1994. a ilmunud „Esmaabi aabitsas” võtab Kutsar üksipulgi läbi õnnetusjuhtumeid („Vennakese kõht valutab”, „Maria nikastab jala” jne), mille puhul tragid lapsed oskavad õigesti abi anda. Raamatu lõpus on veel rida hoiatusi-õpetusi, mille järgimine peaks

vältima mõndagi õnnetust (ära kaeva koobast kõrgesse liivakaldasse, hoiu garaaži uks lahti, kui seal käivitati automootorit jne).

Liiklusohutus

Liiklusteemaliste raamatute järele tuntakse vajadust igal ajal. Harri Taidre „Mina ja tänav” (1970, täiend. tr. 1976, 1985) sai aastal 1997 „konkurendi”. Kirill Teiteri „Kati ja Jeti 1: Jeti tuleb linna” jutustab nn eeskuju ja tagakuju võtet kasutades, kuidas laps peab tänaval-teedel käituma. Raamat on humoorikas ja kordamisküsimustega, aga jääb justkui pooleli, sest uusi osi enam ei järgne. Kahju, sest liikluses on veel ohtralt teemasid, mida Kati ja Jeti esitada võinuks. Katri Smitt toob teema eelkooliealise lugejani raamatuga „Jete ja Jasperi käigud” (2004). Jutus kirjeldatakse erinevaid olukordi liikluses ja ühistranspordis, kõrvalasuv pilt edastab reegli, kujutab liiklusmärke, valgusfoori jne. Mis ülevaatlikkuse ja ammendavuses puudu jääb, selle korvab rahulik eakohane seletus. Kui peamiselt kirjutatakse lastele liikluses varitsevatest ohtudest, siis Jaanus Tamme „Ohutu olla” (1999) lisab neile juhatusihoiatusi tundmatute täiskasvanutega suhtlemise teemal, räägib varastamisest ja muust kriminaalsest, olles sellisena ainulaadne teaberaamat. Raamatus seiklevad loomalapsed, kellega koos lugeja targemaks saab.

Kokaraamatud on üldiselt arvukas ja minev kaup. Lastele hakkas neid just viimasel kümnendil usinasti ilmuma. Nõukogude ajal pidid väikesed toiduvalmistajad köögis talitama Salme Masso „Laste kokaraamatu” (1983, 2. tr 1985) näpunäidete abil. Ja see oligi kõik. Nüüd on nii oma- kui

muumaistelt autoritelt kirev kimp raamatuid. Küll on köögis poisid, küll tüdrukud. Üks osa raamatuist piirdub retseptide ja juhendava tekstiga (Heivi Petersoni „Laste sünnipäevatorid samm-sammult”, 2008), teine osa lisab teavet toitumise, toitainete, lauakatmise, söömiskultuuri jms alalt („Väikesele kokale” 1995) ja on ka raamatuid, milles ilukirjanduslik tekst saadab retsepte (Tiina Kruusi ja Hanne Paljaku „Printsessi kokaraamat”, 2010).

Sille Varblase „Lõbusad võileivad” (2009) ja „Lõbusad lastetoidud” (2010) panustavad lihtsusele-jõukohasusele ja toidu mängulisele „kujundusele” ning serveerimisele. Vesta Reesti „Stiina kokaraamat” I ja II (2007, 2008) on koostatud nii, et teismeline retsepte järgides iseseisvalt toime tuleb.

Kertu Sillaste ja Liis Sillaste-Toots andsid 2008. a välja raamatu „Lapsed, sööma!”, milles tutvustatakse eri rahvaste toidukultuuri ja antakse lihtsamaid ja tüüpilisemaid retsepte üksikasjaliku juhendava tekstiga. „Koka-aabitsas” (2006) pikiavad koostajad Liisa Pakosta ja Siiri Lelumees retseptiraamatut harivate ja lõbustavate rubriikidega nagu „Mängi”, „Kas tead”, „Kokapoi si tarkusetera”, „Arsti soovitus”. Krista Malduri „Laste suur kokaraamat” (2008) on sisu ja mahu poolest lausa entsüklopeedia-mõõtu. „Anna-Liisa kokaraamat” (2004, 2. tr 2009) kuulutati välja kui esimene lapse koostatud retseptivalimik. Kaasautorina seisab siiski nii esimese kui teise osa (2007) autoriandmetes lisaks Anna-Liisa Virkusele ka Lia Virkuse nimi.

Krista Kivisalu ja Lia Virkuse koostatud raamat „Minu pidu” (2004) järgib mujalt tulnud peoraamatute eeskujuga esitab eri stiilis pidude puhuks retsepte, mängu, kujundussoovitusi, juhiseid planeerimiseks ning ettevalmistusteks.

Viktor Masingu „Jätku leiba!” (1995) jääb tervisliku toitumise ja põllumajanduse teemade piirimaile. Masing ehitas raamatu üles kolme söögikorra põhimõttel – hommik, lõuna, õhtu. Ta annab teada, kust ja kuidas toit meie lauale jõuab ja milline osa sellest kasulik, milline kahjulik on. Lõpulehekülgedel hoiatatakse kahjulike toiduainete eest (pildil on muu hulgas kärbseseen, valge viin...), igaüks saab enesele vastavalt vanusele ja kaalule päevased toidukogused välja arvutada.

Sport

Sporditeemalisi raamatuid meil ülearu palju pole. Aastal 1994 ilmusid Reet Kudu „Minu võlusport” ja Kaarel Zilmeri „Juku suusakool” (2. tr 2006). Kudu on võtnud minajutustajaks tüdrukku, keda tippspordi treenerid kõrvale tõrjuvad. Mängu tuleb võluvesi ehk veeprotseduurid ja ujumaõppimine, siis hakkab laps suusatama, tantsima. Vastavad õpetused saab ka lugeja kätte. Nii et sporti saab teha ka ilma trennita, peamine on rõõm liikumisest ja sellest tulev tervis. „Juku suusakool” on täis konkreetseid õpetusi sõnas ja pildis, sekka võrtsiks vanasõnu ja nuputamist. Jüri Randviir adresseeris „Kuningas kummuli” (1995) igale algajale malehuvilisele, noorele eeskätt. Malemängu ajalugu läheb leheküljel 17 üle konkreetseteks juhisteks. Kirjutaja stiil on mahlakas ja otse lugeja poole pöörduv.

Koeratüdruk Lottest pajatavate populaarsete juturaamatute kiiluvees tuli 2008. a välja „Lotte olümpiaamat”, mille kirjutas Janno Põldma ja joonistas Heiki Ernits. Selles edastatakse tõsiseltvõetavat teavet olümpiamängude ja meie ning muumaiste spordikuulsuste kohta vigurijutu võtmes ja aetakse ka niisama piibujuttu. Piibujutuks arvaksin märksõna Leiuta-

jateküla ja selle asukate artikleid (kes ka kõik kõvad sporditegijad on). Vigurijutt on aga Paavo Nurmi pikad aluspüksid, Alfred Oerteri komme kingi kaugele loopida, Andrus Veerpalu vanaema klassikalises stiilis lehmälüps jne. Selline lähene mine teeb raamatu huviga loetavaks ka spordist mitte hoolivale lapsele.

Kaunid kunstid

Kujutava kunstiga tegelevad raamatud saab jagada kaheks – ühed tutvustavad kunstiteoseid, teised õhutavad-õpetavad ise looma. Aleksander Salmin käsitleb raamatus „Kunstikuningriigis” (2002) neljateistkümnet teemat, mis kätkevad kunsti ajaloo eri stiile ja esitavad igaühe juurde näidispildi. Autor väldib pealkirjades keerulisi kunstitermineid nagu fresko, klassitsism jne, peites need kirjandusliku sõnastuse taha. Näiteks peatükk „Kunstniku armastus” jutustab Botticellist ja temaaegsest Firenzest, kõrval detail maalist „Primavera”.

Mitmesuguseid meisterdamise, joonistamise, voolimise jms raamatuid ilmub meil igal aastal. Need on adresseeritud kas otse lapsele või mõeldud ideid andma pedagoogidele-juhendajatele. Olgu siin nimetatud näiteks Edna Vahteri („Kinnipüütud lehesadu” 2001 jt) ja Gled-Airiin Saarso („Kevadised meisterdused” 2003 jt) aastaagu järgivad sarjad, mis on trükitähtedega ja lihtsate, üksikasjalike tööjuhenditega.

Meisterdamise ja muusika teema vahel seisab Mai Sein ja Inta Roosti „Pilliraamat” (2006), mis annab teada, et pilli ja muusikat saab teha käepäraste vahenditega ning imelihtsalt. Raamat sisaldab ka omameisterdatud pillide juurde sobivaid laule ja tantse. Diana Liiv kirjutas-koostas kaks CD plaadiga varustatud raamatut, mis tutvustavad muinasloo jutusta-

misega käsikäes lastele klassikalise muusika teoseid, pille – nii klassikalisi orkestripille kui rahvapille – ja samuti laste jaoks jõukohast pillide meisterdamist. Need raamatud on „Neli heldet haldjat” (2005) ja „Võluvitsa vägi” (2007). Plaadilt kuuleb nii muusikat kui juttu.

Meisterdamise ja ilukirjanduse koostöö on Mai Sein ja Jaanus Vaiksoo „Nukuraamatus” (2005) tõhus. Lapsi õpetatakse võimetekohaselt tegema väga erinevast materjalist nukke. Igal nukul on oma nimi ja oma lugu.

Mae Kivilo „Teater!” (2004) ei räägi lavastamisest ega näitlemisest, vaid teatri tegemisest – lavakujundusest mitut liiki teatrile (teater kingakarbis, tubateater, nukuteater näiteks), kostüümidest, maskidest, grimmist. Ideid saavad siit ka täiskasvanud.

Keel ja kirjandus

Tõlkekirjanduse kaudu on eesti keelde jõudnud palju klassikaliste kirjandusteoste lühendusi-mugandusi. Küllap mõnedki koolilapsed ootavad pikisilmi „Tõe ja õiguse” sisukokkuvõtet. Aastal 2007 ilmus „Kui Arno isaga koolimajja jõudis...”, mis ei ole pelgalt „Kevade” ümberjutustus, vaid tark teejuht Lutsu-aegsesse kooliellu. Lutsu teksti on küll lühendatud, aga mitte ümber sõnastatud. Rikkalik fotomaterjal ja Mare Hundi tõetruud ning asjatundlikud pildid kommenteerivad näitlikustavad sissejuhatavat teksti. Joonealusena antakse tänapäeva lapsele võõraste mõistete seletusi, mõnel piltki juures. Aili Kalavus ja Mare Mürsepp on „Kevade” I osa lugemise põhikoolialisele palju lihtsamaks teinud, kirjanduslikult ei ole teos kaotanud, harivat on aga tublisti juurde pandud.

Lapse keeletaju arendamise osas on sihikindlalt tööd teinud Lehte Hainsalu. Ta kirjutas aastatel 2004–2006 12-osalise sarja „Mina ise”. Raamatud on mitmes vanuses lastele. „Tähetark” ja „Häälikutarga” kolm osa pisematele, „Näitemängutark”, „Salmitark”, „Tähestikutark” ja „Minatark” suurematele. Kui suurtele just, seda soovitab mõõdupuu kaanel. Hainsalu tegeleb nende raamatute abil ka väärtuskasvatusega.

Loodus

Uudse alateemana on loodusest kõnelevate raamatute sekka viimasel aastakümnel tulnud keskkonna hoidmine. Sellealase kasvatusega on mõistlik varakult alustada. Mari-Epp Täht avaldas aastatel 2003–2005 trükitähelise sarja „Laps ja keskkond”, kuhu kuulub viis raamatut („Prügiraamat”, „Maaraamat”, „Tuleraamat”, „Veeraamat”, „Õhuraamat”). Näitlikkust ja kujundikeelt kasutades annab autor edasi põhitõed ja reeglid, pakub välja mänge ja ideesid.

1998. a koondas Rein Saluri oma paarkümmaned aastat varem ilmunud väikesed loomaraamatud üheks suureks ja pani pealkirjaks „Ühed loomad kõik”. Selles on ladusal lapsepärasel moel tutvustatud meie oma metsloomi ja linde. Kersti Linnamägi tõetruud, üksikasjalikud ja kaunid pildid on tekstile toeks. Viktor Masingu „Sinasõprus tammega” (1984) sai ilmudes palju positiivset tagasisidet. Teoses leidub ohtralt pildimaterjali ja see, et tekst on esitatud kahes raskusastmes, oli midagi erilist ja esiletõstmisväärset. 1996. a ilmus sama autori „Kase aasta”, mis on tamme-raamatuga võrreldes klassikalisema lähenemisega ja pigem põhikooli vanemale kui nooremale astmele. Raamatu ülesehitus järgib aastaringi ja

iga peatükk hõlmab ühte kuud ning seda, mis selle kuuga kase puhul seostub. Raamatus on „giidiks” loodushuviline poiss, kes vahendab teavet. „Kase aastas” on teemaga seotud luuleridu, ilukirjanduslikke proosatsitaate, tsitaate loodusajakirjadest ja -raamatutest, küsimusi-ülesandeid, etnograafilist ja metsamajanduslikku materjali lisaks loodusteaduslikule.

Peeter Erintsa loomaraamat „Ei või olla!” (1995) Kersti Linnamäe piltidega arvati kultuurkapitali lastekirjanduse preemia vääriliseks. Autor tutvustab eksootilisi loomi, kes millegi poolest imestamist-imetlemist väärivad, ja on ühendanud parimal moel teabe ning ilukirjandusliku teksti. Viimane loom – koduhiir – peaks ju olema tavaline, aga sellega autor ei nõustu. Iga looma puhul on võimalus imestada, et ei või olla!

Kätlin Vainola „Metsaelu aabits” (2009) viib algklassi lapse „harilikku” Eesti metsa. Raamatu ülesehituses kasutab autor aastaaegu ja läbiva tegelasena rebasekutsikat. Kujundus toob esile teabeterad, mis pole põhitekstiga otseselt seotud, aga on asjakohased ja huvipakkuvad. Raamatu juurde kuulub plaaditais metsahääli.

Koolieelikutele, aga ka algklassilastele on sari Miriami pappraamatuid („Miriam ja lilled”, „Miriam ja kalad” jt), mis samanimelise nukufilmitegelase „kohalviibimisega” kõrvuti loodusest teadmisi annab. Raamatud kirjutas Teet Kamarik ja need ilmusid 2010. a. Teave on lihtne, aga mitte algeline, selle pikkus ja raskusaste on vastavuses adressaadiga. Teksti ja teavet leidub Miriami raamatutes rohkem kui Mall Värva „Looduse leksikonis” (2008), mille rõhuasetus on pildil – fotodel ja joonistustel.

Lemmikloomade pidamise teemal on ilmunud ohtrasti

tõlkekirjandust. Meie autorid katavad teemale veidi teisiti läheneda. Loone Ots koos Reet Reaga andsid 2007. a välja „Koera-aabitsa”, milles seovad loomapidamise ja keeleõppe. Raamatu ülesehitus on tähestikuline nagu aabitsale kohane. Tähti annavad edasi koeratõugude nimetused. Iga tähepeatüki lõpus on lapsele ülesanded. Virve Karu „Bokser Bridgita päevik” (2002) keskendub koerapidamisele ja teeb seda ilukirjanduslikus bokseri minajutustuse võtmes, keskendudes ühele koeratõule, lausa ühele koerale.

Andrus Voitki „Sõida seenele!” (2004) on seenetarkuste raamat algklassilastele, mis lõpupeatükis seenenimede kaudu ka keelekõnnumuste juurde jõuab. Raamatu minategelane väike Triina edastab lugejale õpitud tarkusi.

Teadatuntud loodusemehed nagu Fred Jüssi ja Aleksei Turovski pole paljudeks pidanud ka lastele kirjutada. „Linnu-aabits” koos plaadiga (2007) Jüssilt ja „Sipelgast vaalani” (2005, 2. tr 2007 pealkirjaga „Loomad. Sipelgast vaalani”) ning „365 põnevat, õpetlikku ja naljakat lugu loomadest” (2006) Turovskilt on asjatundlik ja teretunud täiendus. Viimane on üpris omanäoline variant sisseostetud raamatust – kõik peale teksti on muumaine.

Rännuraamatud

Rännuraamatuid on kahte sorti – ühed viivad meid tundmatutesse paikadesse, teised tutvustavad seda märkimisväärset, mis asub meie kõrval. Juhani Püttsepa „Anni rännuteel” (2005) on ühe teatrinuku lugu ja kajastab tõestisündinut. Nukk antakse kaasa „veerevatele eestlastele”, kes tegid autoga tiiru ümber maailma. Püttsepp ei lase nukul jutustada mitte turistide meelispaikadest ja huviväärsustest, vaid keskendub

kaugete paikade inimestele, kohtumistele. Nukk näeb pigem südamega ja edastab tunnet-muljet, mitte niivõrd fakte. Sarnase lähenemisega on Hedda Peet, kes kirjutab oma käiku-dest Eesti tuletornide juurde raamatu „Minu tuletornid” (2010). Teabe vahendamisesest olulisem on autori jaoks jagada muljeid, emotsioone, aga teavet leiab ikka ka. Raamat on huvitavalt kujundatud.

„Eesti lasteatlas” (2008) purjetab koeratüdruk Lotte lipu all. On ju Lotte ise tubli reisija, rändurkoer Klausist rääkimata. Atlasest leiab lisaks geograafia ka Eesti riiklikku sümboolikat, loodust, kultuurilugu ja ajalugu tutvustavaid lehekülgi. Reisil olles seda uurides ei lähe ka pikk autosõit igavaks. Teedekaardi nimeloendile lõpus eelneb tegelusosa, mis samal ajal teadmisi kontrollib-annab ja õhutab samast raamatust õigeid vastuseid otsima.

„Risti-rästi läbi Eestimaa” (2010) on reisi juht lastele. Seda võib reisi plaanides sirvida, reisile kaasa võtta, aga ka selle abil tugitoolist tõusmata Eestis matkata. Kõigi maakondade puhul on välja toodud olulisemad vaatamisväärsused. Raamatut illustreerivad joonistused, mitte fotod, tekst on eakohane põhikooli keskmisele astmele.

Algusest lõpuni omamaist **lasteentsüklopeediat** nagu ENEKE uuemal ajal sündinud pole. Aastal 2002 ilmunud „Lahe leksikon” on sellele kõige lähemal. Raamatu koostas Viivi Variksaar ajakirjale „Täheke” saabunud laste küsimuste põhjal, millele rubriigis „Uudishimulikele” ka vastuseid jagati. Raamat ei pretendeeri tõsiteaduslikkusele, selles orienteerumine on sisukorra ja registreeritud puudumise tõttu raskendatud, ehkki teave on jagatud rubriikidesse („Tallinn”, „Linnud”, „Loo-

mad”, „Salapärase maailm” jne). Teatmeteos sobib tõepoolest rohkem uudishimulikule kui teabeotsijale. Sarnane on ka Tiit Kändleri lähenemine. Tema „Päikeselt näeb kaugemale” (2009) kannab alapealkirja „Väike teadusraamat lastele”. Raamatust leiab teemasid füüsikast geneetikani, autor alustab „kaanivast hobusest” ja jõuab vihma tekkimise ning maa külgetõmbejõuni välja. Elulised näited, ootamatud mõttekäigud muudavad lugemise huvipakkuvaks.

Kokkuvõte

Algupärane aimeraamat on viimaseil kümnendel jõudsalt edenenud ja tegeleb muu kõrval ka omamaiste teemadega, mida tõlketest ei leia. Selle mõiste ja piirid on avardunud ning veelgi hägusamaks muutunud, mis ei ole iseenesest ju paha. Erinevad teemad toetavad üksteist, traditsiooniliselt võetakse abiks ilukirjanduslik lähenemine. Avardunud on teemadering ja käsitlemisvõttestik. Lugejalt eeldatakse mitte üksnes kaasa mõtlemist, vaid ka kaasa töötamist, selle tarbeks on jutu juures küsimused-ülesanded. Varasemast ajast enam on aimeraamatuid päris pisikesele lugejale – raamatu sirvijale ja pildi vaatajale. Ka suuremate lugejate aimeraamatutes kaldutakse visuaalse esituse poole.

Popular Science Clues You In

The article studies Estonian popular science for children and young people published during the last twenty years, laying stress on trends and changes that have occurred in comparison with earlier publications.

It is difficult to define the concept of popular science for younger readers. The authors use methods of fiction to make their information attractive, easy to understand, and memorable for children. Andres Jaaksoo and Mait Talts tried to define it in

1987 and 1995, respectively; however, they did not set definite boundaries. „The Children’s Literature Dictionary” (2006) is also tolerant of different definitions, saying: „Popular science is literature that presents achievements and problems of science in a comprehensible and entertaining manner. The boundary between fiction and popular science tends to be blurred, especially in children’s books. The aim of a popular science book is to give knowledge, and fictional narrative is more often than not only a means that helps to present a scientific text in a form comprehensible to children.” Andres Jaaksoo calls this method ‘fictionalized popular science’.

The first translated popular science books were published in Estonia at the beginning of the 1990’s. Their visual appearance overshadowed our own books. They were more attractive and also cheaper, and they superseded our original books at first. Soon enough, it turned out that these translations did not give exhaustive information, nor did they deal with Estonian nature, history, cultural history or the specifics of Estonian life. Estonian authors and publishing houses acted in the example of foreign publications to some extent, and the publishing of our own popular science books soon increased.

The age limit for popular science’s target group has been lowered. Inspired by foreign examples, simple and concise popular science books for 2-4 year olds were initially published; it was earlier an area of all kinds of children’s textbooks. The subjects vary from shapes, colors and numbers to feet and their parts, for example.

The publication of religious feast-day books increased with the changing social order. Observing holy days was officially prohibited during the Soviet era. The books that began to appear explained the origin, customs and essence of feast days, gave instructions on how to make decorations, included relevant poems

and prose texts. Books about etiquette as well as history and ethnography books ‘got to their roots’ so to speak, and dealt with some national issues as well.

Local children’s textbooks were published in Võru language and the Mulgi and Kihnu dialects with a tendency towards local lore: for example, „Native Place Textbook” from the island of Vormsi. As for history books, these tended to be a bit Tallinn-centered.

Some subjects attracted Estonian authors’ attention thanks to translated examples: e.g. how to organize children’s birthdays, cookbooks for children etc. Some subjects came with time: computer science, environmental consciousness etc. Book design improved from year to year, becoming more attractive and comprehensive. The relative importance of text and design has shifted more and more towards the visual side. The importance of „do it yourself” books has steeply increased.

Estonian popular science literature has been developing rapidly during the last few decades, and it now also deals with local subjects that cannot be found in translations. The concept and boundaries of popular science have broadened and become even more „blurred”, which in itself is not a negative trend. Different subjects support one other with the help of a traditional fictional approach. The range of subjects and methods has been widened. Readers are expected not only to co-think, but also to co-work: thus, texts are accompanied by questions and tasks. There are more popular science books dedicated to ‘little ones’; that is, to the leafers-through and the picture-lookers.

Raamat poisile või tüdrukule

Rootsi, norra, taani poiste- ja tüdrukutekirjanduse
ajalugu ja tänapäev

Lea Reitel Høyer

Lastekirjanduse teema ei satu Eesti meediasse just iga päev, kuid viimase aasta jooksul on meeli erutanud ja päris mitmeid leheveerge täitnud huvitav debatt. Asi sai alguse ühest pahandavast lapsevanemast, kes raamatukogust oma lapsele kirjandust otsis ja abivalmi raamatukogutöötaja küsimusest, kas lugeja on poiss või tüdruk, suisa šoki sai. Solvunud lapsevanem viitas seadusesätetele ja tõlgendas raamatukogutöötaja tegevust soolise ebavõrdsuse soodustamisena ja diskrimineerivana. Ajalehtede netikommentaaride rida venis iga päevaga pikemaks ning oma arvamust avaldasid nii noored kui ka vanad, nii kroonilised torisejad kui ka helgelt meeles-tatud lastekirjanduse austajad.

Eriliselt hea kirjanduse tunnuseks ehk on, et seda loevad nii poisid, tüdrukud kui ka täiskasvanud – A. de Saint-Exupéry „Väike prints”, A. Lindgreni „Pipi Pikksukk” ja „Vennad Lõvisüdamed” jpt. Samas on olemas kirjandust, mis mõeldud

pigem emmale-kummale soole ning seda ei tasu sugugi alahinnata: paljudest poiste- või tüdrukuteraamatutest, nagu näiteks A. Lindgreni „Kalle Blomkvist” või C. Brontë „Jane Eyre”, on tänaseks saanud klassika.

Käesolev artikkel võtab vaatluse alla poiste- ja tüdrukutekirjanduse, toetudes Põhjamaade uurimustele ja praktikale.

Põhjamaade lasteraamatukogud

Rootsi, Norra ja Taani laste- ja kooliraamatukogudes ringi uudistades ei kohta eriti sageli rahvusvaheliselt levinud paigutussüsteemi, kus ilukirjandusteosed on riikulil autori perekonnanime järgi. Enamasti on väikelaste ja sageli ka noorema kooliea raamatud paigutatud teemade kaupa, nt seiklusjutud, õuduslood, kriminaalromaanid, klassika, jalgpallist, armastusest, luuletused, ettelugemiseks, muinasjutud, poistele, tüdrukutele jne. Teemad võivad olla väga erinevad ja need on valinud iga konkreetse raamatukogu töötajad oma äranägemise järgi. Sellist jaotust põhjendatakse väitega, et laps otsib enamasti lugemist talle huvipakkuva teema, mitte kirjaniku nime järgi. H. C. Anderseni muinasjutud leitakse loomulikult muinasjuttude ja Astrid Lindgreni teosed klassikute alt, kuid Taani klassiku Ole Lund Kirkegaardi teosed nutikatest ja riuklikest poistest võivad asuda nii klassikute kui ka poisteraamatute hulgas.

Lastepäraselt sisustatud raamatukogudes õpivad noored külastajad kiiresti orienteeruma. Madalates kastides on pildiraamatud, mida on lihtne lapata ilma raamatuid välja tõstmata. Lapsekõrgustes riiulites on raamatud ettelugemiseks või ise lugemiseks ning teemad on tähistatud selgete siltide ja piltide ning sümbolitega. Kui laps soovib mingit kindlat teost,

teadmata, millise kategooria alla see kohalikus raamatukogus on paigutatud, võib ta selle raamatukogu otsinguarvutist kiiresti üles leida või raamatukogutöötaja appi paluda.

Poiste ja tüdrukute lugemiseelistused

Igal lugejal on omad eelistused ja lemmikraamatud ning tihtilugu need aja jooksul ka muutuvad. Vaevalt et mõni mees vabatahtlikult ja siirast huvist „naistekaid” (*chick lit*) loeb ja teadusulmet (*sci-fi*) lugevaid naisi kohtame samuti harva... Mõlemal sool ja igal eal on omad huvid ja probleemid ning sellele vastavalt ka lugemisvajadused, sest lisaks meelelahutusele otsib lugeja kirjandusest ka identifitseerumisvõimalusi. Sooline võrdõiguslikkus ei tähenda ometigi, et soolised erinevused tuleb kaotada! Lapsed on varakult teadlikud oma soost, kuid soolise identiteedi kujunemine on pikaajaline keerukas protsess. Seega on üsna ilmselge, et poisid ja tüdrukud vajavad üldhuvitava klassika kõrvale ka just oma soole kirjutatud raamatuid, olgu need siis žanriliselt määratletud poiste- ja tüdrukuteraamatud või lihtsalt oma soost peategelasega ja tema probleeme käsitlevad teosed (Horgby). Rootsi ja Norra õpetajate kogemuste põhjal valitakse koolis ühiseks lugemiseks tihtilugu romaan, mille peategelaseks on poiss, sest niisuguseid teoseid loevad meelsasti nii poisid kui ka tüdrukud; samas välistavad poisid tüdrukust peategelasega raamatud, kui mõned klassikud välja arvata (Klementsson 2005: 6).

Loomulikult on poistel ja tüdrukutel palju ühiseid, aga samas ka palju erinevaid, eale ja soole vastavaid huvisid, mistõttu erinevad nende lugemiseelistused nii žanrite kui mahu poolest. Poiste ja tüdrukute vabaaja raamatueelistusi on

2000ndate esimesel poolel uuritud üsna põhjalikult Põhja-maades (Øster 2004). Uurimisorbiidis olid 9-15aastased Taani, Norra ja Rootsi lapsed. Uurimistulemusi võrreldes selgus, et Rootsi lapsed loevad rohkem kui Norra ja Taani lapsed. Ka näitas uurimus, et kõigi kolme maa lapsed loevad vanemaks saades üha vähem. Samas selgus huvitav tõsiasi, et lastele, kes ise palju loevad, on enne kooliminekut ja ka algkoolieas palju ette loetud. Ettelugemine ei garanteeri küll head lugejat, kuid lastel, kellele ette ei loeta, võibki huvi raamatute vastu tekki-mata jääda.

Rootsi, Norra ja Taani laste ühiseks jooneks on, et tüdrukud loevad sagedamini kui poisid ning edestavad poisse ka loetud raamatute hulgalt. Kõigi kolme maa laste žanrilised eelistused on üsna ühesugused, erinevad vaid teoste autorid ja pealkirjad. Samas on ka kirjanikke, kes on ühtviisi populaarsed terves Skandinaavias. Suur edu saadab J. K. Rowlingi „Harry Potteri” sarja (1997-2007), mis on suutnud meelitada ka palju poisse raamatute maailma või lugemisele truuks jääma. Ühtviisi populaarseteks teosteks on nt J. R. R. Tolkieni „Sõrmuste isand” (*The Lord of the Rings*, 1954-1955) ning Astrid Lindgreni, Ole Lund Kirkegaardi ja Måns Gahrtoni raamatud.

Nagu juba mainitud, on kolme maa laste lugemiseelistused žanrite poolest sarnased. Poiste valik on üsna varieeruv: nad loevad erinevaid žanre ja žanri piires omakorda väga erinevaid teoseid. Eelistatumateks žanriteks on fantaasiakirjandus, seiklusjutud, ajaloolised romaanid, õudusjutud, kriminaalkirjandus, humoristlikud lood, koomiksid, aga ka teatmekirjandus. Tüdrukud loevad samuti fantaasiakirjandust ja vahel muinasjutte, kuid nende suureks eelistuseks on kaht-

lemata realistliku sisuga teosed ja tihtilugu realistlikud sarjad. (Øster 2004)

Laste lemmikraamatute pingerida vaadeldes selgub teisi- gi huvitavaid tõsiasju. Poisse huvitab kõik see, mis toimub neist kaugel: universumis, kauges minevikus, tulevikus, võõral maal; tüdrukuid huvitab kõik lähedalolev: argipäev, tunded, eriti sõprus ja armastus, üksikindiviidi või ka grupi areng. Poisid otsivad raamatutest meelelahutust ja seiklusi, tüdrukud ennekõike samastumisvõimalust, hingelisust ja tundeid. Nii poisid kui ka tüdrukud loevad meelsasti raamatuid, millest on olemas film. Vanemad tüdrukud loevad sageli ka täiskasva- nutele mõeldud teoseid, kuid enamik nende nimetatud pealkirjadest osutab triviaalsele kergesisulisele ajaviitekir- jandusele.

Põhjamaade kirjanduse viimaste aastakümnete *fantasy*- laine on seega poistele kasuks tulnud ja sobivate raamatute leidmise neile tunduvalt kergemaks teinud. Samas katsetavad kirjanikud uute poiste- ja tüdrukuteraamatutega, et kirjandust sihtgrupile atraktiivsemaks muuta – lootuses, et muu meeli- köitva meedia kõrval satub laste huviorbiiti siiski ka mõni raamat. Raamatute konkurentsitingimused on karmid, kuid lugevaid lapsi on õnneks veel küll ja küll.

Poiste- ja tüdrukuteraamatud 19. sajandil

Poiste- ja tüdrukutekirjandusel on Põhjamaades üsnagi pikad traditsioonid. Esimene Rootsi tüdrukuteraamat ilmus juba 1591 – meeskirjaniku(!) Conrad Porta „Ühe ilusa ja kena neitsi peegel” (*Een sköön och härligh jungfrw speghel*) ning poisteraamat 1592. Need olid mõeldud kõrgeadli võsukeste kasvatamiseks – moraliseerivad ja sugugi mitte lugemakutsuvad üllitised,

näitamaks teed õigeks käitumiseks ja sündsaks eluviisiks patriarhaalsete reeglitega ühiskonnas. (Klementsson 2005: 7-8)

Poiste- ja ka tüdrukutekirjandust, mille peamiseks eesmärgiks oli lapsi kasvatada, hakati välja andma 19. saj keskpaiku üheaegselt Inglismaal, USA-s ja Saksamaal, kust see kiiresti teistesse riikidesse levis. Lugejaskonnaks olid veidi vanemad poisid/tüdrukud ja noorukid. Suur mõju oli 1800ndate maailmakirjandusel – romaanidel, mis kirjutati algselt küll täiskasvanutele, kuid muutusid peagi laste- (st poiste) kirjanduse klassikaks. Kes meist ei tunneks J. F. Cooperi „Hirvekütti” (*The Deerslayer*, 1841), W. Scotti „Ivanhoed” (1819), H. B. Stowe’i „Onu Tomi onnikest” (*Uncle Tom’s Cabin*, 1852), R. L. Stevensoni „Aarete saart” (*Treasure Island*, 1882) või J. Verne’i arvukaid seiklusjutte? Põhjamaades levisid kiiresti nende teoste tõlked, aga ka lastele mõeldud lühendatud ja lihtsustatud variandid. Selliseid mugandusi tuntakse juba 18. sajandist, nt ilmus Taanis 1744-45 Daniel Defoe „Robinson Crusoe” (orig 1719) ja 1768 Jonathan Swifti „Gulliveri reisid” (orig *Gulliver’s Travels*, 1726). Poistele kirjutati hulganisti Robinson Crusoest inspireeritud robinsonaade. (Klementsson 2005: 7; Weinreich 2006:65)

Esimesed Taani romaanid ilmusid Bernhard S. Ingemanni sulest. Neli ajaloolist romaani *Valdemar Sejr* (1826), *Erik Menveds Barndom* (1828), *Kong Erik og de Fredløse* (1833), *Prins Otto af Danmark* (1835) olid kirjutatud täiskasvanuile, kuid said sama populaarseks laste, eelkõige poiste seas. Keskaega kirjeldavad romaanid vahendasid kaasajale olulist sõnumit: noor lugeja pidi kasvama heaks kristlaseks ja aateliseks, kodumaad armastavaks inimeseks (Weinreich 2006: 187-190). Nii-suguse kaudse tagamõtte ja kasvatusliku eesmärgiga teoseid

loodi kuni 1920ndateni ning eriti ilmekalt avaldusid need jooned lastekirjanduses. Ratsionalismile pöörati selg ning pateetiliste ja sentimentaalsete teostega ülistati religiooni vajalikkust ning rahvusliku vaimu tähtsust.

Samal perioodil ilmus ka Rootsis palju poistele mõeldud raamatuid. Nende eesmärgiks oli kasvatada poistest eeskujulikke kodanikke ja tulevase juhte. Samas leiab raamatutest kaksikmoraali, õigemini kaks paralleelset moraali: üks ülistab seiklusjanu ja rännukihku, teine kooli ja õppimise tähtsust ning kuulekuse ja respekti vajalikkust. Ka jumalakartlikkus ja patriootilised tunded olid au sees. Sellegipoolest ilmus terve rida tõlke-, aga ka algupäraseid teoseid, mis elust saadud kogemusi raamatutarkusest paremateks ülistasid, nt A. Dumas' „Kolm musketäri” (*Les trois mousquetaires*, 1844) ja „Krahv Monte-Cristo” (*Le Comte de Monte-Cristo*, 1844-45), R. Kiplingi „Mowgli” (*The Jungle Book*, 1894). Richard Melander kirjutas esimese rootslasena indiaaniromaane, nagu näiteks „Tormis ja lainetes” (*Hårdt bidevind*, 1890), kus Rootsist pärit poiss omandab suures maailmas elukogemusi. Nils Hydén kirjutas Rootsi vaste „Kolmele musketärile”: ideoloogilise sõnumiga utoopiline lugu „Kollase brigaadi kangelased” (*Gula brigadens hjältar*, 1899) laidab demokraatiat ning propageerib kuninga-võimu tugevdamist. Enamiku selleaegsete teoste sõnumiks oli see, et Rootsis on siiski kõige parem elada ning et parim kasvatus on militaarne treening. (Svensson 2008: 7-16)

Norras ilmuv kirjandus oli 19. sajandil enamasti Taani kirjastuste vahendatud ja taanikeelne. Kuna riigi kõrgema klassi ja administratsiooni keeleks oli taani keel, siis oli ka taani kultuuri mõju suur. Poisid lugesid klassikute mugandusi ning Taani poistesarju. (Bache-Wiig 2006: 81)

1850ndatel hakati Põhjamaades kirjutama tüdrukutero-
maane ja see ei olnud sugugi juhuslik. Neil aastail diskuteeri-
ti elavalt naiste olukorra ja võimaluste üle. Nagu mujalgi Eu-
roopas, pikenes kõrgkihi laste lapsepõlv ja täiskasvanuks saa-
di hiljem, st abielluti mitte enam 15aastaselt, vaid 18-19aasta-
selt. Need vahepealsed aastad tuli sisustada tütarlapsi kasva-
tava kirjavaraga, et neist sirguksid kaunid ja virgad noored
naised, kes hoolitseksid majapidamise ja abikaasa eest. Kor-
ralik neiu oli tolleaegse kirjanduse põhjal ennastohverdav, ei
esitanud küsimusi ega mõelnud oma peaga, vaid tegi kõik,
mis temalt paluti. Tüdrukute ainsaks oluliseks eesmärgiks oli
abielluda, sest teisi võimalusi tollases patriarhaalses ühiskon-
nas ei leidunud. Samas jäi töölisklassi laste olukord veel kauaks
muutusteta. (Klementsson 2005: 12)

Taani esimeseks tõeliseks tüdrukuteraamatuks sai kasva-
tuse küsimustest huvitava kooliõpetaja Christiane Jacobine
Mynsteri „Nooruslikud rõõmud ja mured” alapealkirjaga ”Ju-
tustus kirjades 12-14aastastele tüdruklastele” (*Ungdommelige
Glæder og Sorger. Fortælling i Breve for Pigebørn paa 12 til 14 Aar*)
mille esimene osa ilmus 1854. Autor, kes varjas end tagasi-
hoidlikult nimemärgi Ks. all, on suutnud vältida ajastule
muidu nii iseloomulikku moraliseerimist. Tegemist on kiri-
romaaniga (tol ajal väga populaarne intiiimžanr), kus pea-
tegelased Mathilde ja Wilhelmine kolivad pealinna ja saada-
vad sealt oma vanadele sõpradele kirju. Sellele teosele järgneb
veel terve rida teisigi tüdrukuteraamatuid, enamasti ano-
nüümselt või pseudonüümi all kirjutavate naiskirjanike sulest,
sest kunstiga tegelemist ei peetud tookord veel naistele koha-
seks tegevuseks. Pealkirjad kajastavad ka teoste sisu: „Ühe
noore piiga päevikulehed” (*En ung Piges Dagbogsblade*, 1855),

„Suvevaheaeg. Reis saartele” (*En Sommerferie. Rejse over Øerne*, 1849), „Reis läbi Taanima” (*Rejse igennem Danmark*, 1856), „Ühe noore tütarlapse lugu” (*En ung Piges Historie*, 1860), „Elupildid” (*Livsbilleder*, 1875) (Weinreich 2006: 193-197).

Rootsis ilmus USA kirjaniku Louisa May Alcotti „Väikesed naised” (*Unga kvinnor eller Margaret, Hanna, Betty och Amy*, 1871; orig *Little Women*, 1868) – esimene raamat, mis rikkus sentimentaalse sisuga moraalitseva kirjanduse tava. Humoristlikus toonis kirjeldas see teos tüdruku- ja naiserolli norme ja piiranguid ning pani aluse tüdrukuteraamatute traditsioonile, kus tüdrukuid kujutati märksa realistlikumalt, väärikumana ja iseseisvamana (Klementsson 2005: 9). Sama teos ilmus Taanis pealkirjaga „Tüdruklapsed” (*Pigebørn*, 1876) ja Norras „Väikesed preilid” (*Smaafrøkner*, 1908). Kui siiani oli iga tüdruku elu eesmärgiks abielluda, siis uued tüdrukuteraamatud asusid selle arusaama vastu võitlema, näidates uusi teid ning alternatiive valitsevatele ühiskonnakorraldustele ja soovides tüdrukutel leida endale peale abiellu veel teisi eesmärke, nt omandada elukutse. Seega polnud selle perioodi parimad tüdrukuteraamatud enam sentimentaalsed lookesed, vaid uusi tuuli toovad ja naiste õiguste eest võitlevad teosed. (Weinreich 2006: 144)

Norra tüdrukud lugesid lisaks taanikeelsele tüdrukutekirjandusele Norra lastekirjaniku Dikken Zwilgmeyeri „Meie lapsed” (*Vi børn*, 1890), mille peategelaseks on poisilik tüdruk Inger Johanne – julge ja ettevõtlik laps, keda huvitas kõik see, mis tolle ajastu tüdruku jaoks kohane polnud. Metskassi-sarnasest piigast ilmus kokku 12 raamatut ja 1900. a oli 71% Oslo tüdrukutest seda sarja lugenud (Bache-Wiig 2004: 79-80).

Poiste- ja tüdrukutekirjandus 20. sajandil

Poiste- ja tüdrukuteraamatute suurem läbimurre toimus alles 20. saj alguses, kui lastekirjanduse loomine ja väljaandmine tõelise hoo sisse sai. Nüüd hakati rohkem lastekirjanduse sisu üle arutlema ning esitati ka senisest kõrgemaid kunstilisi nõudeid.

Sajandi alguses mõjutas Taani poistekirjandust ennekõike väga populaarne skautide ühing. Paljud toleaegsed menukirjanikud olid ka ise väga tihedasti selle liikumisega seotud. Just nimelt skautide ja gaididega seoses hakkasid ilmuma meeskirjanike poisteraamatud ning (enamasti) naiskirjanike tüdrukuteraamatud, kuna leiti, et selles eas on lastel ja noortel tarvis just nende soole mõeldud kirjandust. Tolleaegses kirjanduses olid väga levinud kolm suurt müüti: müüt inimese headusest, probleemideta perekonnast ja õiglasest ühiskonnast. Kuid sama levinud olid ka eksootilised elemendid ning orbude elu ja seiklused. (Weinreich 2006: 319)

20. saj esimese poole Taani populaarsemate poistekirjanike hulka kuulub Torry Gredsted oma rohkem kui 20 teosega, millest üks tuntumaid on „Paw” alapealkirjaga „Ühe taani indiaanipoisi seiklused” (*Paw: En dansk Indianerdrengs Eventyr*, 1918). Kirjanik unistas looduslähedasemast elust, kuid kaasas raamatusse ka oma ajale tüüpilised poliitilisi ideid (Weinreich 2006: 390-395). 1918-1829 ilmus Gunnar Jørgenseni menukas 11 raamatust koosnev poistesari „Flemming” (1918-1930), mis jutustab ilma erilise dramaatikata Flemmingi õigluseotsinguist, aga mõtiskleb pikalt ka idealistlikust positivistlikust pedagoogikast. Arvukate kirjanike hulgas oli mitmeid ülinobedaaid suleseppi, kes treisid aasta jooksul valmis mitu romaani ning panid tugeva aluse Taani sarjakirjandusele.

Paljud neist sarjadest olid, tõsi küll, suhteliselt triviaalsed, kuid see ei vähendanud nende üüratut populaarsust lugemishuviliste noorte seas. 1900-1940 ilmus Taanis umbes 20 sarja lastele/noortele ning need hõlmasid kokku ligikaudu 100 raamatut! Ainulaadne positsioon oli mahukal Jani-sarjal, mille 81 osa ilmusid 1942-64, autoriteks Carlo Andersen ja Knud Meister. Jan on noor seiklushimuline detektiivhakatid ning teoseid iseloomustab kiire sündmuste areng. Sündmuste kulg kipub teoseti korduma, tegelaskujud on stereotüüpsed ning keel klišeedest tulvil, kuid triviaalsusest hoolimata tõlgiti sarja Põhjamaades, aga ka Lõuna-Euroopas ning Lõuna-Ameerikas-ki. (Weinreich 2006: 398-404)

Rootsis oli väga populaarne ajakirjanik Erik Pallini viieosaline "Poisid Klasrost" (*Pojkarna på Klasro* 1922-1926), mis kirjeldab kolme venna, Eriku, Nisse ja Andersi igapäevaseid juhtumisi ja seiklusi. Sarnaseid poisteraamatuid kirjutasiid ka hiljem unustuste hõlma kadunud kirjanikud Ebbe Lieberath ja Hjalmar Wallander. (Öhrn 2011: 127-138)

Norra 20. saj esimese poole poistekirjandust on sajandi teisel poolel tarbetuks lugemisvaraks peetud ning isegi lastekirjanduse ajaloost välja jäetud, kuid ka muu tolleaegne kirjandus oli ebaühtlane (Spilde 2004). Ajastu arvukatest poisteraamatutest leiab (sarnaselt taani ja rootsi kirjandusele) lisaks traditsioonilisele ja korduma kippuvale ülesehitusele palju moraalitsemist ja idealismi. Skaudist, insenerist või leiutajast peategelane pandi proovile ning ülesandeid lahendades sai ta targemaks ja kogenumaks. Peategelasteks olid õilsate eesmärkidega eskujulikud poisid, kes väärtustasiid moraali, haridust, kodu ja isamaad. Silmapaistvaks poisteraamatute kirjas-tajaks oli kirjastus Windju Simonsen, mis andis 1927-1940

välja erinevate autorite kirjutatud 107-osalise poistesarja ning korraldas ka spetsiaalseid poisteraamatute kirjutamise võistlusi. Tänu kirjastuse entusiasmile lugesid Norra poisid 1930ndatel tunduvalt rohkem kui tüdrukud. Tüdrukutel oli ilmselt rohkem koduseid kohustusi, kuid seletusi on kindlasti teisigi. Poistel on alati olnud uute meediate suhtes hea nina: tol ajal raamatute, tänapäeval digitaalste meediate... (Spilde 2004) Norra poiste- ja internaatkooliromaanide kõrval said ülipopulaarseks ka taani keelest tõlgitud Flemmingi-sari ning Tarzani-raamatud. Lisaks hakkas Norra Gyldendali kirjastus välja andma klassikute tõlkeid ning otsima väärtuslikumat kirjandust nii poistele kui ka tüdrukutele. 1930 ilmus Trygve Hjorth-Johanseni originaalne teos „Kaschmir” Norra mustlaspoisist, kuid selle inspiratsiooniallikaks võis suure tõenäosusega olla M. Twaini „Huckleberry Finni seikused” (*The Adventures of Huckleberry Finn*, 1884). (Bache-Wiig 2006: 81)

1908 ilmus Kanadas tüdrukuteraamatute üks suurimaid eeskujusid, Lucy Maud Montgomery „Roheliste viilkatuste Anne” (*Anne of Green Gables*), mis pani aluse tervele sarjale ja tõlgiti peatselt ka Põhjamaade keeltesse. Erinevalt varasematest tüdrukuteraamatutest mängis peategelane Anne oma arvamuste ja arusaamadega palju iseseisvamat rolli ega nõustunud niisama lihtsalt patriarhaalse ühiskonnakorraldusega. Tüdrukute meelekindlust ja võimeid ülistasid ka sama autori Emily-raamatud (1923-1927). (Klementsson 2005: 9)

Rootsis ilmus 1922 Marika Stiernstedti uuenduslik teos „Ullabella” – arenguromaan orvust, kes ei soovinud leppida talle 20. saj alguse ühiskonna poolt määratud rolliga. Selle ilmumise ajal peeti tüdrukutekirjandust üsnagi kerglaseks ja mõttetuks, sest ühiskonnas valitsesid endistviisi patriarhaadi

reeglid ning ka retsensentideks olid enamasti mehed. 20. saj alguses tõlgiti peale Anne-sarja veel muudki tänast klassikat nagu Charlotte Brontë „Jane Eyre” (1847) ja Jean Websteri „Pikakoivaline isa” (*Daddy-Long-Legs*, 1912). 1945 nägi Rootsis ilmavalgust Astrid Lindgreni ebataoline ja ennenägematu teos „Pipi Pikksukk” (*Pippi Långstrump*). Lindgreni sulest ilmusid 1950ndatel ka Kati-raamatud – lood iseseisvast tüdrukust, kes kirjutab oma elust ja reisidest. Kuigi paljud seisukohad neis teostes on veel klassikalised/patriarhaalsed, on märgata feministlikku soovi vabaneda traditsioonilistest rollidest ja saavutada võrdõiguslikkus. (Klementsson 2005: 9) Tõlgitud sarjadest oli Rootsis ülimalt populaarne Carolyn Keene’i Kitty-sari, mille peategelaseks on 18aastane tark, julge ja heasüdamlik detektiivtüdruk. USA kirjaniku pseudonüümi taga peitub mitu autorit ning Kitty nimi originaalkeeles on hoopiski Nancy.

Taanis ilmus Marie Anderseni populaarne sari „Viripilli-Marie” (*Tudemarie*, 1939-1942), mille peategelaseks oli 1880ndate Kopenhaageni vaese ja lasterikka pere tütar, kes valas oma raske argipäeva tõttu tihti pisaraid. Ootamatult suure menu osaliseks sai Lisbeth Werneri 58osaline sari Puk’ist (1942-64). Naiskirjaniku nime all peitusid kaks meest, eelpool nimetatud sama populaarse Jani-sarja autorid Carlo Andersen ja Knud Meister. Nii nagu nende poistesari, oli ka tüdrukutesari triviaalne. Ülimalt populaarseks said ka Gretha Stevns’i Susy-raamatud (1943-1964) ning Estrid Ott’i – gaidide ajakirja peatoimetaja – arvukad romaanid. Omamaistele sarjadele lisaks kuulus tüdrukute lugemisvarasse USA autori Laura Ingalls Wilderi Laura-sari (*Little House*, 1932-1943), mis tõlgiti taani keelde 1956-1962 ja mille tuntumaid osi on

„Väike maja preerias” (*Little House on the Prairie*, 1935). (Weinreich 2006: 425-428; 459-466)

Sooliselt diferentseeritud kirjandus domineeris Põhjamaades kuni 1960ndateni ning eriti populaarsed olid sarjad. Hiljem ekstra poistele või tüdrukutele suunatud raamatute kirjutamine vaibus; 1960ndatel tekkis soolisele kirjandusele sotsiaalrealismi mõjul suisa vastureaktsioon ja see on kestnud aastakümneid. Samas hakkas J. D. Salingeri „Kuristik rukkis” (1951) eeskujul ilmet võtma uus žanr – noorteromaan, mis on viimastel aastakümnetel inspiratsiooniks ja paralleeliks ka uuema aja tüdrukute- ja poisteromaanile (Klementsson 2005: 9-12).

Poiste- ja tüdrukutekirjandus 1990-2011

1990ndatest alates võib Põhjamaades täheldada uut tendentsi, kus kirjanikud suunavad oma teosed tihtilugu kindlale lugejaskonnale, st pigem poistele või tüdrukutele. Ilmuvad nii üksikud teosed kui ka sarjad ning nende populaarsus tõestab niisuguse kirjanduse vajalikkust. (Klementsson 2005: 33) Loomulikult on ka tänapäeva poiste- ja tüdrukutekirjandus erineva tasemega. Poelettidelt võib leida arvukaid Briti ja USA päritoluga tüdrukutesarju, mille kaanepildid ja pealkirjad („Klatšimoorid”, „Tähetolm”, „Tähetüdrukud”, „Kullast sõbrad” jms) panevad kogenumal raamatusõbral kõik ohutuled ühekorraga vilkuma, kuid Põhjamaade keskastme tüdrukute seas on sellistel lihtsakoelistel triviaalsetel sarjadel oma lugejaskond olemas. Kannatlikel täiskasvanutel on tagasihoidlik lootus, et kui lastel neist sarjadest ühel heal päeval küllalt saab, võib neid ehk sarnase temaatika, kuid pisut kõrgema kunstilise kvaliteediga omamaiste raamatute juurde meelitada.

Üldiselt leitakse, et kui tüdrukud soovivad lugeda printsessidest ja poisid mereröövlitest, siis tuleb sellele soovile vastu tulla, sest see on palju parem, kui et nad üldse ei loeks. Kirjastused tegelevad poiste- ja tüdrukuteraamatutega märksa teadlikumalt, pannes suurt rõhku teoste kirjanduslikule ja esteetilisele kvaliteedile ning püüdes leida võimalikult palju erineva varjundiga teoseid. Oleks vale nõuda, et kõik raamatud peaksid pöörduma mõlema soo poole. Sooline perspektiiv on raamatutes väga oluline näitamaks, kui erinevad võivad olla poisid omavahel ja tüdrukud omavahel. Ainult tugevatest kangelannadest ja häbelikest friigipoistest ei piisa, sest nii jääks arusaam soorollidest piiratuks; vaja on peategelasi, kes kajastaksid ühiskonna soolist mitmekesisust ning aitaksid noortel jõuda vähem stereotüüpsete soorollide kujunemiseni. Raamatutes peab olema äratundmisrõõmu ja identifitseerumisvõimalusi, kuid neis võiksid ka avaneda uued maailmad tegelaskujude näol, kes lugeja endaga sugugi ei sarnane.

Vanemaid poiste- ja tüdrukuteraamatuid lugedes saab ülevaate soorollide arenemise ajaloost ning nende raamatute kordustrükiid panevad silmad särama vaid laste vanematel ja vanavanematel. Tänapäevasele noorele lugejale on ilmselgelt vaja kaasaegsemaid teoseid, kus on vähem idealismi ja kus kangelaste kõrval on kohta ka unistajatele või suisa antikangelastele.

Erinevalt 20. saj alguse lastekirjandusest on tänapäeva Põhjamaade poiste- ja tüdrukutekirjandusest kadunud tabud. Raamatud kirjeldavad tänapäeva laste ja noorte kahtlusi ja kõhklusid, näidates ühtlasi võimalikke lahendusi, need valgustavad armastuse keerdkäike ja argielu probleeme, püüdes jul-

gustada noori oma teed valima ning ümbritsevast ühiskonnast, meediat ja grupi survest hoolimata oma valikuid teema. Sarnaselt kaasaegse noortekirjandusega ei pruugi poiste ja tüdrukuteraamatute pered koosneda emast, isast ja lastest, vaid kasuisadest, kasuemadest ja poolõdedest-vendadest või vanematest, kel pole oma laste jaoks aega. Vanema keskastme ja gümnaasiuminoorte poiste- ja tüdrukuteraamatutesse on jõudnud ka noorte mured seoses intsesti, homoseksuaalsuse, anoreksia, psüühiliste probleemide, suitsiidi ja palju muuga. Seksi ja armastust ei kirjeldata enam pateetiliste või praktiliste väljenditega, vaid sõltuvalt teose üldisest toonist enamasti romantiliselt ja kaunilt, nagu heas kaasaegses kirjanduses tavaks. Ka ei leia tänapäeva Põhjamaade poiste- ja tüdrukutekirjanduses moraalitsevat taktikeppi, pigem vastupidi. Näiteks ei nimetata Emma Hambergi kaheosalises „Liina õhturaamatus” (*Linas kvällsbok*, 2003), mille peategelane murrab pead, kuidas oma süütusest võimalikult kiiresti vabaneb, kordagi suguhaigusi vms. Samuti ei leia sellest teosest moraliseerivaid täiskasvanuid, kuid kaudselt on head nipid ja soovitusel noorele lugejale olemas. Tavaliseks on saanud avatud lõpud, kust lugeja ise edasi peab mõtlema. Kõik lood ei lõpe sugugi hästi, kuid probleemidele lahenduse leidmise lootus on enamasti olemas.

Keskastme poistele kirjutab näiteks Taani kirjanik Glenn Ringtved: mitu head aastat on loetud tema jalgpallisarja „Dreamteam” (2006-2009). Äsja hakkas ilmuma Daniel Zimakoffi humoorikas sari kolmest vennast „Need kolm, võibolla neli” (*De tre, måske fire*, 2011). Zimakoff on varem kirjutanud häid ja mõtlemapanevaid poisteromaane ka noortele. Rootsisis on aastaid endale nime teinud Måns Gahrton ja

Johan Unenge, kirjutades kahasse nii poiste- kui ka tüdrukuteraamatuid. Esimestest väärib nimetamist sari „Väravata küla United” (*Mällösa United*, 2003-2005), viimastest on nooremas koolieas väga populaarne Rosa-sari (*Livet enligt Rosa*, 2005-2010). Algklasside ja keskastme tüdrukutele kirjutavad väga vahvaid raamatuid Norra kirjanik Ingunn Aamodt ja Taani kirjanik Katrine Marie Guldager, kelle ütleмата muhedad ja kunstipärasead raamatud Preili Ignorast (*Frøken Ignora i vandtårnet*, 2002-2010) on enamikus algklassides lemmiksarjaks saanud. Sõbrannade suhetest ning ratsutamisest kirjutavad üli-populaarseid sarju Rootsis Lin Hallberg ning Taanis Kirsten Sonne Harild. Keskastme tüdrukutele meeldib väga Taani autori Camilla Wandahli sari „Sõbrannad alatiseks” (*Veninder for altid*, 2010-2011) ning norralanna Maria Parri „Tonje Glimmerdal” (2009).

Keskastme poistele on Norra kirjanik Klaus Hagerup kirjutanud sarja Markus Simonsenist (1994-2010) ning neile on mõeldud ka kaasmaalase Endre Lund Erikseni Pitbull-Terje-sari (2003-2010), kus paanikahäiretega üksikema nutikas poeg leiab endale sõbrad või veab pereprobleeme lahendades lastekaitseametnikke ninapidi (*Pitbull-Terje og kampen mot barnevernet*, 2006). Rootsi poistekirjanikest tuleb veel nimetada Sören Olssonit ja Anders Jacobsseni, kelle Sune- (1984-2011), Berti- (1987-2011), aga ka veidi vanematele poistele mõeldud Emanueli-raamatuid (2000-2007) on aastaid suure rõõmuga loetud.

Suurematele tüdrukutele kirjutavad ühtviisi heal tasemel Rootsi kirjanikud Cecilia Lidbeck, Katarina von Bredow, Katarina Kieri, Emma Hamberg ja Johanna Thydell. Norrast võib ära märkida Ingelin Rösslandi Engel Winge triloo-

gia (2008-2010). Taani kirjanikest võib nimetada Sanne Munck Jensenit tüdrukuteromaane, mida loevad ka paljud täiskasvanud, nt auhinnatud teost „Ühel heal päeval paistab päike ka koera perse peale” (*En dag skinner solen også på en hunds røv*, 2007), kus düsfunktsionaalsest perekonnast pärit Alma otsib endale paremat elu ja partnerit ning võitleb noorema õe helgema tuleviku eest. Vibeke Bækkelund Lasseni „Minu sitt elu” (*Mit lorteliv*, 2008) ja Sanne Søndergaardit „Armas surmaraamat” (*Kære dødsbog*, 2008) on samuti enami-kus raamatukogudes kapsaks loetud. Viimane on minategelase Agnese päevikuvormis jutustus tobedatest klassikaaslastest ja oma tüütust elust, millele ta kavatseb enda 15. sünnipäeval peotäie tablettidega lõpu teha. Lugu nii hullusti siiski ei lõpe...

Vanematele poistele kirjutavad Norras Jon Ewo ja Taanis Ronnie Andersen, kelle „Date inglisa” (*Date med en engel*, 2008) on huvitav romaanikirjanduslik eksperiment narkomaanist noorukist, mis tugineb paljuski kirjaniku enda kogemustele. Mitme auhinnatud poisteromaani autor on ka taanlane Jesper Wung-Sung, kes kirjutab väga erinevatel teemadel ja eri žanrites. Üks tema esimesi teoseid on realistlik lugu noormehest, kelle kallim sureb vähki ning üks värskemaid – ajalooline romaan „Viimane hukkamine” (*Den sidste henrettelse*, 2010) – jutustab Taani viimasest surmamõistmisest 19. saj, kus ohvriks oli orvuks jäänud 15-aastane poiss.

Nimetamist väärivat leiaks veel palju, kuid kindlasti oleks palju huvitavam tutvuda nende raamatute eestikeelsete tõlgetega, kui pelgalt autorinimedega ja raamatupealkirjade loeteluga.

Jutuvõistlused – kirjutage poistele!

Poiste vähene huvi lugemise vastu – või huvipakkuva poistekirjanduse puudumine või kasin valik – on sundinud kirjanduse vahendajaid ja kultuuritegelasi probleeme loominguliselt lahendama. Nii kuulutasid Taani kultuuri- ja haridusministeerium 2011. a suvel välja kopsaka auhinnaga poistekirjanduse võistluse, et pakkuda poistele kapsaks loetud „Harry Potteri” kõrvale uut ja head omamaist lugemisvara. Auhinnakomitee valib välja viis parimat teksti ning neid hindavad omakorda 4.-7. klassi poisid. Võistlust kavatsetakse korrata ka järgmisel ja ülejärgmisel aastal.

Norras toimus käesoleval aastal 6.-7. klassi õpilastele suunatud aktsioon „Lugemislust” (Læselyst), kus lapsed hindasid viit uuemat, selleks otstarbeks väljavalitud teost, andes täiskasvanutele väärtuslikku informatsiooni selle kohta, millest poistest ja tüdrukutest lugejad kirjanduses lugu peavad.

Poistekirjanduse vähesust võib aimata ka Eesti raamatulettidel. Nii annavad Eesti Lastekirjanduse Keskus, kirjastus Tänapäev ja ajakiri Täheke tänavusel lastejutuvõistlusel „Minu esimene raamat” eripremia parima 5-9aastastele poistele mõeldud jutu eest.

Kokkuvõtteks

Paralleelselt muu lastekirjandusega on poiste- ja tüdrukute-raamatud moderniseeritud kujul jälle Põhjamaade laste hinnatud lugemisvaraks. Need teosed täidavad seda tühikut, mis varasematel aastakümnetel valitses noorte identiteediotsingute protsessis, kuid eelkõige aitab uuem poiste- ja tüdrukutekirjandus kasvatada noorte enesehinnangut ja usku iseenesesse. Nii poisid kui ka tüdrukud on varem läinud lasteraamatutelt üle täiskasvanute kir-

jandusele ilma mingi vahepealse võimaluseta, mis oleks loonud neile nende tegeliku vanuse ning ealiste iseärasustega sobiva „männuruumi”. 1960-1970ndate sotsiaalrealistlikud sooneutraalsed noorteromaanid käsitlesid küll paljusid noorteprobleeme, kuid soolise identiteedi arenguks jäi näiteid napiks.

Uuema aja poiste- ja tüdrukuteromaane kirjutavad paljud andekad Põhjamaade kirjanikud ning teostel on hea ja põneva sisu kõrval ka kõrge kirjanduslik tase. Nii mõnedki neist teostest vääriksid tõlkimist, sest need pakuvad kindlasti häid lugemis- elamusi ning väärt mõtlemisainest ka Eesti lastele ja noortele.

Kirjandus:

Bache-Wiig, Harald 2006. Norsk barnelitteratur mellom

Wonderland og Neverland: Om samspel mellom gammalt og nytt, framandt og heimleg i norsk barnelitteratur. – *Årbo- ka Litteratur for barn og unge* 2006, s 76-88

Horgby, Anne-Charlotte. *Pojkar behöver pojkböcker* <http://www.alba.nu/artikel/artikel.php?id=347> (30.09.2011)

Klementsson, Marie-Helene 2005. *Den nya svenska flickboken*. Kristianstad

Spilde, Ingrid 2004. Gutteboka – bedre enn sitt rykte <http://www.forskning.no/artikler/2004/november/1100178682.78> (30.09.2011)

Svensson, Conny 2008. *Pli på pojkar. Från Dumas till Kar de Mumma*. Atlantis, Stockholm

Weinreich, Torben 2006. *Historien om børnelitteratur*. København
Öhrn, Magnus 2011. Medelklassens buspojkar: en maskulinitets- studie i Erik Pallins Pojkarna på Klasro. – *Aktuell nordisk barn litteraturforskning. Specialutgåva av Bamboken, BLFT och Nedslag i børnelitteraturforskningen*, s 127-139

Øster, Anette 2004. *Læs!- les- läs, læsevaner og børnebogs-kampanjer i Norden*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag

A book for a boy or a girl

The article addresses the long history of boys' and girls' books and the necessity of such volumes in Scandinavia. The first books written separately for boys and girls were published in Denmark, Norway and Sweden already at the end of the 16th century. Initially, the aim of these works was foremost educational: they described the path of an exemplary boy on his way from youth to becoming a noble social citizen, or a girl growing up to be a sedulous and caring wife. The number of Scandinavian, stimulating boys' and girls' books – foremost series – also grew together with the rise of translated literature during the second half of the 19th century. The great renown of these works confirmed the necessity of such literature.

The article also takes a look at a survey of Scandinavian children and youth's reading habits carried out in the early 2000's. The study determined that boys read significantly less than girls; however, more genres of different types are found among boys' favorite books in comparison with those of girls. Reading surveys find that the reading interests of boys and girls are dissimilar and writers and publishers should also take this into account.

The inclination towards boys and girls' books has once again been gaining popularity in Scandinavian children's literature over the past decades. The formation of gender identity is a long-term and complicated process, and it is for this reason that boys and girls need modern books written specifically for their gender alongside old and new classics.

Eesti noored fantaasia- kirjandust lugemas

Ave Mattheus

Empiirilise retseptiooniuurimusega, mis analüüsib reaalsete, n-ö lihast ja luust lugejate reaktsioone mõnele konkreetsele tekstile teatud kindlal ajahetkel, ei ole meil Eestis veel eriti palju tegeldud. Sinne töö võtab vaatluse alla tõlgendused ja hinnangud, mida Eesti 15-17-aastased noored andsid Ursula Le Guini lühijutule „Kerastion”. Lugemisuurimus viidi läbi 2004.-2006. aastal kuues Läänemere-äärses riigis (Soome, Rootsi, Taani, Eesti, Läti, Leedu). Alljärgnevalt annan ülevaate uurimuse taustast ja eesmärkidest ning tutvustan seejärel Eesti noorte hinnanguid tekstile.

Lugemisuurimuse taust ja eesmärgid

2003. aasta talvel tegid Jyväskylä ülikooli Kaasaegse Kultuuri Uurimise Keskuse teadurid kuue Läänemere-äärse riigi laste- ja noortekirjanduse uurijatele ettepaneku lüüa kaasa rahvusvahelises projektis, et uurida, kuidas teismelised loevad ja

mõistavad fantaasiakirjandust. Projekt nimega „Young people reading fantasy – study of literary reception” lülitati Läänemeremaade kirjandus- ja kultuuriekspertide koostöövõrgustiku Baltic Ring ürituste sarja, mille eesmärk oli korraldada konverentse, tööpajasid, seminare, online-kohtumisi jms Balti riikide, Soome, Rootsi, Taani ja Saksamaa autorite, tõlkijate, teadlaste ja uue meedia esindajate omavahelise koostöö elavdamiseks. Aastatel 2001-2007 viis koostöövõrgustik tänu Euroopa Liidu toetusele läbi kolm suuremat projekti, mis kõik keskendusid kirjanduse muutuvale rollile kaasaegses ühiskonnas. Noorte fantaasiakirjanduse retseptisiooniga tegeles teine projekt „Baltic Ring – New Perspectives of Co-operation”, mida kureerisid Jyväskylä ülikooli teadurid.

Empiirilise lugejaküsitluse korraldamise taga seisis tõde-
mus, et alates 1990. aastatest on fantaasiakirjandus muutunud üle kogu maailma, ka Läänemeremaades, üha populaarsemaks ning et 1997. aastal Harry Potter'i lugudega vallandunud protsessid ei ole mõjutanud mitte ainult laste- ja noortekirjandust, vaid muutnud väga paljude lugejate suhtumist kirjandusse üldisemalt. Eriti suurteks lugejalemmikuteks on saanud nn *crossover*¹ tekstid, mida alates sajandivahetusest võib leida kõige arvukamalt just fantaasiakirjanduse hulgast.

¹Mõistega *crossover*, ka *crosswriting* või *crossover fiction* tähistatakse kaasaegses lastekirjandusteaduses teksti, mis on üheaegselt suunatud nii lastele kui täiskasvanutele, samuti laste- ja noortekirjanduse teost, mida loevad täiskasvanud, või üldkirjanduse teost, mida loevad lapsed ja noored. Varem valdavalt kasutatud mõistetest *topelt- ja mitmikadressaadiga* või *mitmetähenduslik tekst* eristab *crossover* teksti selle kujunemine viimase kümnekonna aasta jooksul omaette kirjandusžanriks, millele kirjastajad, kriitikud, uurijad, autorid ja lugejad on hakanud pöörama kõrgendatud tähelepanu.

Lisaks suurenenud populaarsusele osutus fantaasiakirjandus tekstivalikul oluliseks ka seetõttu, et teosed, „mis sisaldavad ebarealistlikke või üleloomulikke elemente, imepäraseid tege- lasi või sündmusi ja käsitlevad igapäevamaailma probleeme metafoorselt” (LKS 2006: 46), võimaldavad väidetavalt kõige paremini ligi pääseda (noorte) lugejate mitmekülgsel maailmale (Hirsjärvi 2006). Samuti suurendab fantaasiakirjandus, kus on sageli juttu võõrastest kultuuridest, väärtushinnangutest või ebatavalisest käitumisest, lugejate tolerantsust ja avardab nende teadmisi maailma mitmekesisusest (Hall 1996: 4).

Fantaasiakirjanduse olemuse ja definitsiooni üle on palju vaieldud. Siinses uurimuses kasutatakse laste- ja noortekirjanduse spetsiifikast lähtudes nii kõige laiemat võimalikku mõistet fantaasiakirjandus, mis hõlmab enda alla „kõik ilukirjandusteosed, mis ei tegele otseselt ja eelkõige harjumuspärase maailma realistliku kujutamisega” (LKS 2006, 46) ja on tihedalt seotud folklooriga (muinasjutud, müüdid, legendid), kui ka kitsamat mõistet ulmekirjandus, mis omakorda jaguneb teadusulmeks (*science fiction* ehk *sci-fi*), imeulmeks (*fantasy*) ja õudusulmeks (*horror*) (Org 2001: 827j). Lugejaküsitluses kasutatud tekst kuulub žanrimääratluselt imeulme ehk *fantasy* liiki, mille märksõnadeks on maagia, müstika, mütoloogia, tegevuse toimumine kas tava- või alternatiivmaailmas ning sageli kauges minevikus. Ka eesti lastekirjanduse üks levinumaid fantaasiakirjanduse alaliike, kunstmuinasjutt, kuulub imeulme alla.

Lugejaküsitlusel oli kaks peamist eesmärki: uurida, kuidas mõistavad lugejad fantaasiakirjandust, kitsamalt *fantasy*, ja kas vastustest on võimalik välja lugeda hinnanguid ühiskonnas viimastel kümnenditel toimunud kiiretele protsessidele,

nagu üleilmastumine vs. rahvusliku omapära rõhutamine, individualiseerumine ja sotsiaalsete suhete killustumine, multimeedia pealetung, tarbimismentaliteedi levik, soo ja seksuaalsusega seotud küsimused. Kuna paljud neist ühiskondlikest protsessidest puudutavad eriti teravalt noori inimesi, otsustati küsitleda just neid.

Lugemisuurimuses kasutatav tekst pidi mahtuma väga erinevate kriteeriumite alla: kuuluma oma žanri paremikku, käsitlema ühiskonnaeluga seotud teemasid, mis aitaksid seda suhestada tavareaalsusega, olema lühike, et noored ei tüdineks ja jõuaksid küsitlusele vastata ka koolitunnis. Valituks osutus ühe ingliskeelses maailmas enimmüüdud *fantasy*- ja *sci-fi* kirjanduse autori, ameeriklase Ursula Le Guini (1929) napilt kolmeleheküljeline „The Kerastion”, mis on ilmunud tema lühijuttude kogumikus „A Fisherman of the Inland Sea” (1994). Kuigi Le Guinilt on eesti keeles teoseid ilmunud juba alates 1980. aastate algusest (sh mitmed tema kuulsa „Mere-maa” sarja raamatud), ei olnud „Kerastion” küsitluse läbiviimise ajaks veel eesti keelde vahendatud. Tõlketöö võtsid spetsiaalselt ette tuntud ulmekirjanduse eksperdid Ene ja Jüri Kallas (Le Guin 2004). Et edasist mõttearendust parem jälgida oleks, annan lühidalt edasi loo sisu ja selle narratiivse struktuuri iseärasused.

Uurimisobjekt ja valim

„Kerastion” räägib loo flöödist nimega kerastion, mis on valmistatud inimnahast, täpsemalt surnud üsaema või vanaema nahast, ning mida ükski elav inimene ei ole võimeline kuulma. Vaid matustel mängitava pilli eesmärk on juhatada vaim oma keha hauale. Loo tegevus leiab aset ühes võõras

kultuuris, kus valitsevad kastiseadused ja ranged rituaalid. Tegelasteks on õde Chumo ja tema noorem vend Kwatewa, kes kuuluvad vaatamata veresugulusele erinevatesse kastidesse – õde kõrgemasse parkalite kasti, vend madalamasse skulptorite kasti. Mõlemad pidid ametitunnustuse saamiseks sooritama meistrieksami; õde valmistama trumminaha, vend Suurel Väljakul eksponeerima liivaskulptuuri – Amakumo Keha. Amakumo on omamoodi Suur Ema, jumalus, kellele tehakse kingitusi ja kellele kuuluvad kõik kaunid ja suursugused käsitöö- või kunstiteosed. Ka ilu kuulub Amakumole. See "kuulumine" väljendub muu hulgas selles, et Amakumo võtab meistritöö endale – näiteks Kwatewa liivaskulptuuri „sööb ta ära”, saabudes Suurele Väljakule tuulena ja hävitades selle täielikult, nii et skulptuurist jääb järele vaid „vormitu kämp”. Chumo valmistatud tantsutrumminahk läheb katki pärast seda, kui oli terve talve tantsijaid teeninud, mille järel annab Chumo trummi isiklikult Suurele Emale üle. Kunstiteose annetamine Amakumole on meistrile suur au, kuid veelgi suurem au saab talle osaks, kui Suur Ema võtab ise teose kunstnikult ära, nagu see juhtus Kwatewa meistritöoga.

Jutustus on huvitavalt konstrueeritud, kuna lugu rullitakse lugeja silmade ees lahti järk-järgult, kõiketeadva jutustaja perspektiiv vaheldub Chumo mäluviltidega. Sündmused hakkavad hargnema Kwatewa matustel, mis moodustab loo olevikulisel raami. Chumo, kes on tulnud venda ära saatma, vaatab ajas tagasi, kui mõlemad olid alles süütud lapsed ja püüdsid mõista maailma olemust („Miks vesi ei saa peatuda, Chumo?") Järgmine mäluvilt viib Chumo venna meistritöö juurde, mis oli nii suursugune, et „ilu läks tagasi Ema juurde”, seejärel

meenutab ta omaenda meistrieksamit. Aeg-ajalt põikab lugu olevikku, matuseprotsessiooni, andes edasi Chumo tajusid ja mõtteid sellega seoses. Chumo sisemonoloogist selgub, et Kwatewa oli lõiganud läbi oma veenid sellepärast, et ta oli rüvetanud Amakumo pühadust ja seda ei olnud talle võimalik andestada, sellest ei olnud võimalik puhastuda. Kwatewa oli salaja ühte koopasse ehitanud Amakumo teisikud, vastu pidavad kivist skulptuurid, tahtes neid seeläbi endale hoida. Teised skulptorite kasti liikmed purustasid Kwatewa loodud kujud. Jutustus lõpeb sellega, et Kwatewa matuseprotsessioonil mängib Muusik Dastuye Chumo valmistatud kerastionil, millest ei kostu ühtki heli. Kõiketeadev jutustaja lausub, et instrument ei vaikinud, kuid selle "viis ei olnud elavate jaoks", ainult Kwatewa „kuulis mängitud lugu ja teadis, kas see laul rääkis häbist, kurbusest või lausust tervitussõnu”.

Nagu näha, on tegemist mitmesuguseid tõlgendusi võimaldava looga, mis on ühelt poolt väga lüüriline, kuid võib teisalt mõjuda häirivalt, muuhulgas ka seetõttu, et tekstis esitatakse suhteliselt detailselt kerastioni valmistamise kirjeldus. Tekst ei ole otseselt suunatud lastele või noortele, kuigi tegelaskujud on noored (nende täpset vanust ei mainita) ja probleemidki (sotsialiseerumine, suhted pereliikmete ja teiste ühiskonnaliikmete vahel, (loomingulise) eneseteostusega seotud küsimused jms) iseloomulikud pigem noorsoole.

Siin tutvustatav lugemisuuring viidi läbi kahe Eestimaa kooli gümnaasiumiastmes – 2004. aasta aprillis Tallinna 37. Keskkoolis ja 2005. aasta detsembris Võru Kreutzwaldi Gümnaasiumis. Kokku osales küsitluses 67 õpilast, neist 18 Tallinnast ja 49 Võrust, poisse 33 ja tüdrukuid 34, mõlemad sugupooled seega enam-vähem võrdselt esindatud. Vastajate va-

nus jäi 15 ja 17 eluaasta vahele: 15-aastaseid oli 7, 16-aastaseid 34 ja 17-aastaseid 26. Mõlema kooli emakeele ja kirjanduse õpetajate sõnul oli tegemist tavaliste õpilastega, kelle hulgas oli mitmeid lootustandvaid lugejaid. Võru lapsed käisid klassides, kus oli reaalteaduste, riigikaitse, spordi ja inglise keele süvaõpe, Tallinna kooli lapsed õppisid tavaklassis. Osal õpilastest paluti koolitunnis, teistel kodutööna läbi lugeda Le Guini tekst, kusjuures mingeid vihjeid autorile või teose žanrile ei antud. Seejärel tuli kõigil osalejatel kooli kirjandustunnis vastata järgmisele kolmele küsimusele või kirjutada nendele toetudes lühike mõtisklus: 1) Millest see jutt Sinu arvates rääkis?; 2) Milliseid tundeid, millise meeleolu see jutt Sinu tekitas?; 3) Kas Sulle meeldis/ei meeldinud see jutt? Miks?

Ühes koolis palus õpetaja õpilastel tähelepanu pöörata ka loo alltekstile (vihjates seega, et selline on seal olemas) ja kujutluspildile, mis lugedes tekkis. Selle võrra on nende küsitlustulemused kohati sisukamad, sest õpilased on püüdnud tekstist leida varjatud sõnumit, seda tõlgendada. Uurimistulemusi tutvustades ma õpilase päritolu välja ei too, kuid võib öelda, et igasuguste lisajuhtnõõride andmine mõjutab teose retseptiooni. Lisaks teksti kohta käivatele küsimustele esitati kõigile õpilastele taustaküsimusi, et saada informatsiooni nende hobide, raamatulugemise intensiivsuse ja mahu, lemmikteoste, ulmekirjanduse lugemise, meediakasutuse jms kohta. Taustaküsimuste abil loodeti saada teavet mh selle kohta, kas ulmekirjandusega rohkem kokku puutunutel on „Kerastioni” lihtsam mõista või mitte.

Enne lugemisuuringu tulemuste tutvustamist olgu tehtud väike kõrvalepõige küsitluses osalenud õpilaste lugemiseelustesse ja suhtumisse fantaasiakirjandusse.

Eesti noored ja (fantaasia)kirjandus

Kui täna võime öelda, et fantaasiakirjandus ja eriti noorte fantaasiakirjandus² on vallutanud Eestis kõik raamatuletid ja leidnud tee lugejate südamesse, siis aastatel 2004-2005, mil uurimus läbi viidi, oli lugu teistsugune. Kuna maailma fantaasiakirjanduse uuemate teoste tõsisem tõlkimine läks siinmail lahti alles 21. sajandi esimestel aastatel, võib selles näha üht võimalikku põhjust, miks uurimuses osalenud noored selle žanri vastu suhteliselt vähe huvi üles näitasid. Vaid 5 poissi ja 2 tüdrukut kinnitasid oma *fantasy*- või *sci-fi*-kirjanduse suurt lugemust, kusjuures olulisemad nimetatud raamatud olid nende žanrite uuemad *crossover*-klassikud: Philip Pullmani triloogia „Tema tumedad ained”, Stephen Kingi „Kõik on mõeldav”, Dan Browni „Da Vinci kood”, Terry Pratchetti Kettamaailma lood, Dan Simmons’i „Hyperion” ja seriaali „X-files” aluseks olevad teosed. Samas mainiti ka vanemaid näiteid nagu John R. R. Tolkieni „Kääbik” ja triloogia „Sõrmuste isand”, Jules Verne’i „Saladuslik saar” ja „20 000 ljööd vee all”, mõni tõi välja õudusjutud ja muinasjutud ilma konkreetsemaid pealkirju või autorinimesid mainimata. J. K. Rowlingi „Harry Potter” lemmikraamatuna leidis äramärkimist päris

²Võib vaielda, kas termin *noorte fantaasiakirjandus*, mida kasutab tõlkija Sash Uusjärv, on õigustatud, kuna väga paljud fantaasiaraamatud ei tunne vanusepiire ja kuuluvad nn *crossoverite* hulka. Uusjärv toob välja, et noorte fantaasiakirjandust eristab täiskasvanute omast suunatus noortele vanuses 12-18, samuti tõsiasi, et teose tegelased on noored ja teemad, mida käsitletakse, on samuti seotud noorte eluga (täiskasvanuks saamine, vastutus, kooliprobleemid, tärkav seksuaalsus jms), tõdedes samas, et noortele omased teemad imuvad üha enam ka täiskasvanute mõeldud teostesse, mistõttu piirid hägustuvad (Uusjärv 2009).

paljudes vastustes, ka neis, kus õpilased end fantaasiakirjanduse lugejaks ei pidanud.

Tunduvalt sagedamini nimetati ja peeti oma lemmikuteks lastekirjanduse klassikute teoseid, millest siiski paljud kuuluvad ka fantaasiakirjanduse paremikku (A. Lindgren, L. Carroll, M. Twain, A. A. Milne, E. Raud, A. de Saint-Exupéry, O. Luts, Disney-sarjad), noortekirjandust (K. Rakke, A. Vallik, J. D. Salinger), seiklusjutte jm (J. Hašek, J. Austen, C. Brontë, A. Kivirähk, A. Kivikas). Suur osa vastajaist tunnistas, et loeb ainult kooli kohustuslikku kirjandust ja sedagi vaid minimaalselt. Tüdrukud loevad üldiselt rohkem kui poisid, nad eelistavad (noorte) realistlikke probleemraamatuid, aga ka seiklus- ja kriminaaljutte ning armastusromaane. Poiste meeldivad seiklusjutud, ajaloo-ainelised raamatud, fantaasia- ja teatmeteosed. Kui aga õpilastel paluti kirja panna oma eelistused TV-saadete ja filmide osas, tuli erinevaid nimetusi väga palju, alates jutusaadetest ja mälumängudest kuni seriaalide ja uudisteni, filmide osas domineeris Hollywoodi tootmine. Teisiti öeldes: raamatuid, mida (äsja) loetud või mida peetakse lemmikuks, suudeti nimetada mõni üksik, kuid kõikides ankeedivastustes oli eriti põhjalikult täidetud filmide ja telesaadete lahter.

Noorte vaieldamatuks lemmikuks vaba aja sisustamisel võib aga pidada viibimist arvutis/internetis, kusjuures küsitluses osalenud hindasid oma internetikasutust keskeltläbi 5-15 tunnile nädalas, üksikutel juhtudel 40 tunnini. 2004.-2005. aastal ei sobinud ilukirjandus ja internet noorte arvates veel sugugi kokku. 67-st uurimuses osalenust ainult mõni üksik väitis, et loeb veebis teoste kokkuvõtteid ja raamatututvustusi, küsib vastavates foorumites lugemissoovitusi või tellib inter-

neti kaudu raamatuid. Praegu väga populaarseid kirjandusblogisid toona veel ei eksisteerinud, nagu ka e-raamatuid. Üsna kindlalt võib ka väita, et Eesti ulmekogukonda, kes kasutab suhtlemiseks elektroonilisi võimalusi aktiivselt juba alates 1990. aastate keskpaigast, ei olnud valdav osa uurimuses osalenutest toona veel avastanud. See on mõneti ka arusaadav, sest alles 2005. aastal suutsid seni väga paljudesse erinevatesse elektroonilistesse väljunditesse laiali pillutatud ulmikud, nagu ulmekirjanduse fännid end nimetavad, koonnuda ühtse eestikeelse ulmeportaali www.ulme.ee alla, mis pakub laiaulatuslikku ülevaadet ulmekirjanduse huviliste tegevusest. Varasematel aastatel ei pööranud ulmikud lastele ja noortele sobilikele tekstidele ka erilist tähelepanu, tänaseks on olukord muutunud ja ulmeportaalist leiab linke kasvõi Suzanne Collinsi triloogia „Näljamängud” Eesti toetuslehele või Stephenie Meyeri Videviku-saaga fännilehele.

Kokkuvõtteks võib öelda, et päris tundmatu ulmežanr küsitletud noortele ei olnud, kuigi sageli ei teadvustanud noored oma lemmikute seotust fantaasiakirjandusega. Viimase viie aasta jooksul toimunud tormilised arengud nii oma kui välismaise fantaasiakirjanduse väljaandmises, lugemises ja sel teemal teiste huvilistega mõtete vahetamises ei olnud aga toona veel aset leidnud ja sellepärast võib uurimust, mille tulemusi alljärgnevalt vahendan, vaadelda kui plahvatuselset seisundit.

Lugemisuurimuse tulemused

Lähtudes esitatud küsimustest, käsitlen esmalt seda, millest „Kerastion” õpilaste arvates rääkis, millises aeg-ruumis lugu toimus ja millised olid jutustamise eripärad. Seejärel peatun

emotsioonidel, mida tekst tekitas, ja lõpetuseks arutlen selle üle, kuidas hinnata õpilaste vastuseid aktuaalsete ühiskondlike arengute taustal.

Ühiskond, perekond, individuaalsus

Üldiselt võib öelda, et õpilastele oli tekst keeruline ning kogunisti 79% poistest ja 50% tüdrukutest tõdes, et nad ei saanud aru, millest jutt rääkis. Vaatamata domineerivale rahulolematule hoiakule suutsid siiski väga paljud vastajad anda teksti kohta sisukaid kommentaare.

Ligi viiendiku (9 p, 3 t) õpilaste arvates rääkis „Kerastion” India ühiskonna traditsioonidest. India kui tegevuspaiga rõhutamine vastustes võib tulla sellest, et tõlkijad olid lisanud tekstile joonealuseid märkusi, mis selgitasid mõisteid *absolutsioon*, *puhastumine* ja *paaria*, aga ka kastisüsteemi olemust, rõhutades, et kõige tuntum ja selgemalt jaotatud kastiühiskond asus Vana-Indias. 4 meessoost vastajat jättis lahtiseks, millise ühiskonnaga on tegemist, mainides vaid võõrsuse aspekti ning 7 vastajat rõhutas, et tegu on vanaaegse ühiskonnaga. Need, kes määratlesid tegevuse aega, olid üksmeelselt nõus, et tegemist on kaugel ajaga (keskaeg, sõdade aeg, 500 või 1000 aastat tagasi). Tegevuspaiga määratlemisel võib eristada kaht tüüpi vastuseid. Ühed üritasid paigutada sündmusi kindlasse ruumi, väites, et tegemist on geograafiliselt kaugel maaga, kus valitsevad teistsugused kombes (India, lõunamaa, Kolmas Maailm, Prantsusmaa, Aafrika), teised jäid abstraktsemaks, kirjeldades ümbritsevat loodust ja öeldes, et tegevus leiab aset „mere ääres, kus tekivad võimsad tuuled” või „mägede lähedal, sest seal on koopad”, või et tegevuspaigaks on „looduslikult kaunis elukeskkond (jõesid vulisevad,

linnud laulavad, inimesed löövad ümber lõkke tantsu)". Siiski jagunesid abstraktsemalt vastanute puhul arvamused järsult kaheks, sest ühtede arvates toimusid sündmused külaühiskonnas, kus, nagu täpsustas üks poiss, „asuvad väikesed rookatusga savionnid ja loomanahkadest valmistatud telgid või puust majad, mis on tolmused ja räpased". Tema arvates tegutseti „uduses metsakülas, kus haiseb ja on mudane ning kõik tunnevad kõiki". Teised väitsid, et sündmused leidsid aset rahvarohke linna lärmakal turuplatsil, mille ühes otsas on nurk skulptoritele, või et tegemist oli linnaga „keset kivikõrbe, muust maailmast eraldatud".

Igal juhul jäi enamikus vastustest kõlama mõte, et tegemist on tänapäevale vastanduva primitiivse ühiskonnaga, kus valitsevad ranged seadused, on oluline kuuluda mingisse kõrgemasse seisusesse. Hinnangud sellisele võõrale ühiskonnale olid eitavad, kohati isegi põlgust väljendavad. Üks noormees ja kolm neidu ütlesid, et teoses kujutatud traditsioonid ja kombed on „mõttetud ja ahistavad", teiste arvates näitas tekst „kui ebaõiglane oli elu kunagi ja peaksime õnnelikud olema, et elame aastas 2005" või et „igal pool ei ole samasugused kombed nagu sinu kodumaal". Sealjuures olid tüdrukud leplikumad ja allahaitlikumad kui poisid. Näiteks jäi kolme tüdruku jaoks tekstist kõlama sõnum: ei tohi ühiskondlikke reegleid rikkuda, sest selle eest tuleb võib-olla maksta eluga. Oli neid, kes tundsid viha ja kurbust seisusepiirangute tõttu, mis häirisid õe ja venna elu, kuid esines ka emantsipeerunumaid tüdruke, kellest üks arvas, et „vanal ajal olid teatud ühiskondlikud reeglid isegi perekonnast ja sõpradest tähtsamad, kuid nii ühiskondlikud reeglid/rituaalid, kui ka perekond on tähtsad, kõigega tuleks mõõdukalt

ümber käia, sest muidu võib juhtuda midagi traagilist”.

Vastuolusid, mis „Kerastionis” valitsesid ühiskonna ja üksikindiviidi vahel, tajusid päris paljud. Kaks poissi ja neli tüdrukut väitsid, et lugu räägib enesekehtestamisest, tahtejõust ja oma koha otsimisest ning selle leidmisest ühiskonnas, samuti unistuste täideviimisest ja elus edasi liikumisest. Samas tõdeti, et need protsessid ei kulge alati valutult. 12 vastanut tõi välja, et inimeste käitumist ja elu mõjutab kastasüsteem, kahe poisi ja kahe tüdruku arvates oli probleemide põhjustajaks usk, teiste jaoks aga külaühiskonna ranged reeglid (1 p, 1 t). Leidus ka filosoofilisema alatooniga mõttearendusi. Ühe poisi arvates rääkis tekst inimeste suhetest kõikvõimsa, transtsendentaalse teispoolsusega, üks tüdruk ütles, et lugu oli „sala-pärasest Emast, kes oli sümboliks hingeelu puhastumisest” ja teine lisas, et hinge puhastumine ja vabanemine toimus muusika abil.

Teise olulise teema, mida tekstis märgati, võib kokku võtta sõnaga esteetika ehk ilu ja kunsti valda kuuluvad küsimused. Väideti, et tekst räägib muusikast (3 p), kujutavast kunstist, täpsemalt skulptori tegevusest (2 p, 4 t), sellest, kuidas tehti inimese nahast pille, mida mängitakse ainult matustel (3 p, 4 t). Päris mitmed üritasid leida selgitusi Kwatewa enesetapule, kusjuures tüdrukud kaldusid pigem arvama, et noormees tappis end häbi pärast, kuna soovis hoida endale oma skulptuuri, mis talle ei kuulunud, kolm poissi väitis aga, et Kwatewa tappis end häbi pärast, sest teised inimesed (või tuul) lõhkusid tema kujud ära. Kõige tabavamaks võib pidada ühe neiu ütlust, et tekst rääkis sellest, „kuidas üks kunstnik (skulptor) püüdis oma loomingut kaduvuse eest päästa ja kuidas teda sellepärast karistati”. Mõistatuslikuks jäi vastajatele Amakumo ehk Suure

Emä kuju, keda puudutati vastustes vähe. Vaid üks naissoost vastaja kirjutas, et Emä oli ilu kehastus ja väga mõjuvõimas ja teine tüdruk seostas Emä hinge puhastumisega.

Kolmanda olulise teemana võib välja tuua pereliikmete omavahelised suhted. Pärin paljud (6 p, 9 t) väitsid, et nemad lugesid tekstist välja õe ja venna armastuse, mida segas kuulumine eri kastidesse, kusjuures kaks naissoost vastajat lisas, et vend tahaks samuti kuuluda kõrgemasse seisusesse, kuid ei saa sellega hakkama. Ühe noormehe arvates rääkis tekst kadedusest, sest Chumo õed ja vennad olid tema peale kadedad. Küllap mõjutatuna jutustuses domineerivast Chumo vaatepunktist väitis kolm vastajat, et lugu rääkis kaotusvalu ja üksindusest, kuid ei täpsustanud, kelle kaotusvalu või üksindust silmas peeti.

Ainult poisid panid tähele, et tekst rääkis surmast, matmis- kommetest, austusest surnute vastu (7 p) ja veel üks lisas, et loo teemaks oli noorus ja vanadus/vananemine.

Vaatamata neile arvukatele ja tähelepanuväärsetele tõlgendustele, mis tekstile omistati, leidis 8 poissi ja 10 tüdrukut, kes ei pakkunud sisu kohta mingeid abstraktsioone, vaid jutustasid loo lihtsalt ümber.

Narratiivne struktuur

Üldistades võib öelda, et mitte ükski vastaja ei analüüsinud teose vormikeelt narratoloogilises mõttes, piirduti üldsõnaliste tähelepanekutega, et loos on huvitavaid tegelaste ja tegevuspaikade kirjeldusi, et sündmused vahelduvad kiires rütmis või et tekst tõstatab filosoofilisi küsimusi, mis ärgitavad mõtlema (nt miks veri ei saa peatuda?). Enam-vähem kõik olid võimelised andma edasi loo süžee ja kirjeldama tegelasi,

kelle iseloomustus ulatus „määrduvad ja tolmustest”, „endasse tõmbunud ja kurbadest” või „kinnisideede küüsis” olevatest inimestest kuni „loomanahku, värvilisi helmeid ja randmepealu” kandva rõõmsa rahvani. Ühe noormehe arvates oli jutu tegelaseks sõjakas hõim, kes kasutab vaenlaste ja oma ema nahast valmistatud trumme. Kuigi loos endas tegelasi peaaegu üldse ei iseloomustatud, teadis üks neiu, et „Chumo on sassis peaga pisikest kasvu tüdruk, Kwatewa aga tugeva kehaga noormees” ning teine arvas, et „Chumo on ilus, pikkade tumedate juustega neiu, Kwatewa on väikest kasvu suurte silmadega poiss”. Mõlemast vastusest aimub tänapäeva armastusromaanide mõju, mis on üle kantud ka õe-venna suhtele. Üldiselt kirjeldasid tüdrukud oma vastustes tegelasi rohkem kui poisid ja pöörasid ka rohkem tähelepanu naissoost tegelaskujule Chumole, kes oli ühtaegu nii „suur ja heasüdamlik õde, kes hoiab ja õpetab väikest venda, kes veel ei tea, mis on õige ja mis väär” kui ka „armastav ja sihikindel”, samal ajal kui vend oli valmis „parema positsiooni saavutamise nimel petma”. Ühe naissoost vastaja arvates suutis Chumo oma tundeid hästi vaos hoida.

Mitte ükski vastaja ei rääkinud teose vaatepunktist, retrospektiivsest jutustusest, ajahüpetest või erilisest pingest, mis tekib ühelt poolt lühikeste, lihtsate ja täiesti reaaleluliste lausete ning teiselt poolt müütiliste dimensioonide, filosoofiliste ideede ja sümbolite vahel. Mõnes arutluses mainiti küll vastuolu, mis valitses Kwatewa kaunite skulptuuride ja tema süнге matuserongkäigu vahel, kuid lüürilistele loodus- ja meeleolupiltidele, mis vaheldusid ängistavate sündmustega (kunsti hävimine, Kwatewa enesetapp), tähelepanu ei pööratud.

Ühe neiu arvates ei olnud loo lõpp huvitav ja päris mitmed

kaebasid raske sõnavara, k. a keeruliste võõrapäraste nimede, keerulise lauseehituse ja häirivate joonealuste viidete üle.

Üks tüdruk ja kaks poissi liigitasid loo muinasjutuks ja vaid üks poiss teadis, et see on „*fantasy*-kirjandus (reaalse ja irrealse põimumine), mis on konstrueeritud kindlate reeglite järgi”. Ühelt noormehelt pärineb tähelepanuväärne teose dramatiseering/visualiseering. Ta kirjutab: „Esialgul on tekst rahulik, vaikne ja pehmetes/malbetes toonides (inimene seisab keset hingematvalt kaunist loodust), siis ilmuvad traagilised noodid, sest keegi on surnud. Meelelolu muutub süngeks, kõik mattub tumedatesse toonidesse. Pärast Kwatewa enesetappu (kõik on punast verd täis), muutub ümbritsev jälle vaikseks ja rahulikuks.”

Tekkinud meeleolu, hinnangud

Märkimisväärselt suurele hulgale küsitluses osalenud noortest (12 p, 16 t) mõjus Le Guini lühijutt rusuvalt ja kurvas-tavalt. Ühed tõid kurbuse põhjusena välja masendavad ühiskondlikud piirangud, mis ahistasid inimesi või takistasid õe-venna vahelist suhtlemist, teised mainisid jõhkraid toiminguid, mida teoses kujutati (inimnahast pillide valmistamine, enesetapp). Üks tüdruk kirjutas, et talle ei meeldinud tekst sellepärast, et „lähedastega (Ema) käidi halvasti ümber”, samas kohe oma seisukohta relativeerides: „kui selline tegevus neile huvi pakub, siis tehku”. Mitmed (2 p, 3 t) väitsid, et tekst oli igav, kuna puudusid põnevad sündmused, „oli liiga vähe märulit”, üks tüdruk ütles, et talle ei meeldinud loo lõpp. Viis poissi tõi igavuse põhjusena välja selle, et lugemine nõudis neilt suurt keskendumist, täpselt sama palju nende sookaaslast väitis vastukaaluks, et tekst oli mõistatuslik ja salapärane ning haaras

kaasa. Kahjuks ei täpsustanud nad, mis neid loo juures konkreetsemalt kaasa haaras. Vähe ei olnud ka neid (8 p, 3 t), kes ütlesid, et tekst ei tekitanud neis mingeid emotsioone ja jättis nad külmaks.

Kogunisti 26 poissi 33-st ja täpselt pool tüdrukutest tunnistas, et neile tekst ei meeldinud, kuna nad ei saanud sellest aru. Sealjuures arvas kolm poissi, et arusaamiseks on vaja paremat võõraste kultuuride tundmist ja kolm uskus, et tekst peaks olema pikem, et kujundada selle kohta oma arvamused. Neljale poisile ja ühele tüdrukule ei meeldinud tekst seetõttu, et see oli raske ja nõudis neilt korduvat lugemist. Paljudele tüdrukutele ei meeldinud tekst sellepärast, et see oli jõhker ja võigas. Üks tüdruk väitis, et talle lugu ei meeldinud, sest talle põhimõtteliselt ei meeldi fantastiline kirjandus.

Kuigi neid, kellele tekst korda läks, oli suhteliselt vähe, olid nende vastused isikupärased ja mõtlemapanevad. Üks tüdruk selgitas, et talle tekst meeldis, sest „oli võimalik tõmmata paralleele tänapäeva ühiskonnaga (võimuvõitlus, enesekehtestamine, soov olla teistes parem, mistõttu tehakse teistele (ka lähedastele) haiget, unustatakse armastus/austus vanemate, õdede-vendade vastu. Need, kellel on hing ja südame-tunnistus, need mõistavad oma eksimust ja tunnevad häbi, mis võib viia isegi traagiliste arenguteni, enesetapuni.” Meeldimise põhjusena toodi ühelt poolt emotsionaalseid argumente: sest tekst rääkis inimese hingeelust ja sisemaailmast; pani mõtlema elu ja olemise üle; näitas, „kuidas väike tüdruk hoolitses oma venna eest ja sai kõigea hakkama”. Teiselt poolt rõhutati uute teadmiste omandamist – viis tüdrukut tunnistas, et nad ei olnud kunagi midagi sellist lugenud, kaks tüdrukut ja üks poiss said uusi teadmisi India (kastisüsteemi)

kohta. Kolm vastajat ütles, et isegi kui mõttest oli raske aru saada, meeldis tekst neile sellegipoolest.

Kuna üht osa õpilastest oli üles kutsutud sõnastama loo moraali või sõnumit, siis tõmbasid nad mitmeid paralleele oma elu ja kaasajaga, kuigi pakkusid nii mõneski vastuses trafaretseid lööklauseid, mida korratakse tihti meedias, kuid mille seos „Kerastioniga” on küsitav. Tsiteerin tabavamaid mõtteid noorte kirjutatust, mille nad olid enamasti formuleerinud käskude-keeldude stiilis: „ei tohi ühiskondlikke reegleid rikkuda, sest selle eest tuleb võib-olla maksta eluga”; „ei ole tähtis, millisesse kasti sa kuulud (milline on sinu majanduslik seisund), olulisemad on inimsuhted”; „eksimuse hind on ränk; vaatamata sellele, et püüad head teha, võidakse sind valesti mõista, olla sinu vastu ülekohtune ning su elu puruneb ühtäkki kildudeks (enesetapp)”; „anna alati endast parim, ära tee teiste pilgetest välja”; „ennast teostades järgi oma südame häält, kuid ära unusta ka ühiskondlikke reegleid ja norme”; „elu on keeruline; isegi need, kes suurepäraselt midagi oskavad, ei ole veel läbilöögivõimelised”; „tugevam jääb ellu”; „elus juhtub kõik ootamatult, kuid elu annab vajalikul hetkel õiged lahendused kätte”; „kõik on kõige ja kõigiga seotud, igaüks on kellelegi vajalik”; „on olemas nii unistused kui reaalne elu; kui suudad nende vahel vahet teha, siis oled elus õigel teel”; „inimesed, ärge loobuge oma unistustest ega andke nii kergelt alla, ükskõik kui võimatu see ka ei tundu”; „kunagi ei tasu (teistele) halba teha, sest see tuleb kõik endale tagasi, ole lahke ja armasta teisi, ära ole kuri ja kade”; „igast olukorrast on väljapääs”; „tekst tahab meid panna mõtlema küsimuse üle, kas Kwatewa surm on ikka vajalik”.

Kokkuvõte

Võib öelda, et vaatamata sellele, et *fantasy* ja *sci-fi* intensiivseid lugejaid ei olnud palju (5 p, 2 t) ja valdav osa noortest tundis ning eelistas realistliku koega kirjandust, olid arvamused Le Guini „Kerastioni” kohta siiski üsna sisukad. Neid, kes fantaasiakirjandusega varem kokku puutunud, kõnetas tekst rohkem ja nemad suutsid pakkuda nauditavaid arutluskäike. Samas oli üllatavalt suur ka nende õpilaste arv, kes ütlesid, et tekst meeldis neile, kuna nad ei olnud midagi sellist varem lugenud, ja kolmele õpilasele meeldis tekst isegi siis, kui nad ei saanud selle tähendusest aru – see tekitas neis mitmeid emotsioone ja mõtteid.

Poiste ja tüdrukute võrdluses torkas silma, et tüdrukud olid ülesandesse süvenenud põhjalikumalt, püüdnud teost analüüsida ja mõista, poisid olid löönud kergemini käega ja kuulutanud asja mõttetuks. Tüdrukud keskendusid oma vastustes rohkem loo psühholoogilisele ja sotsiaalsele dimensioonile, võtsid sagedamini kui poisid jutuks suhted õe ja venna vahel ning iseloomustasid Chumo kuju. Erinevalt poistest ei teinud nad peaaegu üldse juttu surmast, kuid mõneti üllatavalt avaldasid väga vähesed tüdrukud (poisid üldse mitte) arvamust Ema Amakumo kohta. Tundub, et selle tegelaskuju (sümboolsest) tähendusest ei saanud keegi aru. Oma meeleolude kirjeldamiseks kasutasid tüdrukud sageli selliseid sõnu nagu „kurbus”, „kaastunne”, „jõhker”, „vastumeelne” jne, poisid olid napisõnalisemad ja rõhutasid kas mitte-meeldimist (lugu oli igav ja arusaamatu) või vähesemal määral meeldimist (lugu oli mõistatuslik ja salapärane). Nii poisid kui tüdrukud ütlesid, et „Kerastion” tõstatas ühiskondlikke, filosoofilisi ja moraalseid küsimusi, mis tähendab, et neis aspektides soolist erinevust täheldada ei ole võimalik.

Peateemadena rõhutati üksikisiku suhet traditsioonidesse ja ühiskonna poolt kehtestatud normidesse, võõra kultuuri kujutamist, eneseteostuse raskusi ja perekondlikke sidemeid. Rohkes-

ti tõmmati paralleele kaasaegse demokraatliku ühiskonna ja iseenda eluga. Seejuures tõlgendati teksti väga mina-keskselt, st arutlustes rõhutati väga palju oma potentsiaalseid karjääri- ja eneseteostusvõimalusi, mida ei tohi käest lasta, nagu seda tegid Le Guini loo kangelased. Teose vormi iseärasustele ei pööratud tähelepanu, vaid vähesed oskasid määratleda teose žanrikuuluvust.

Lõpetuseks võib öelda, et fantaasiakirjanduse retseptiooni uuriv küsitlus näitas, et Eesti õpilased on omandanud demokraatliku, turumajandusliku, konkurentsil ja individualismil põhineva ühiskonna väärtushinnangud, mida nad on valmis kaitsma, kui miski neid peaks küsimärgistama. Kas selline tulemus meeldib või mitte, jääb igatühe enda otsustada, kuid võib-olla tasuks meil panna oma noori sagedamini mõtlema oma elu ja olemise, samuti teiste (rahvaste) kommete üle. Fantaasiakirjandus, mis pakub reaalsusest kas ilustavaid, pahupidistavaid, tulevikkuvaatavaid või metafooride keelde rüütatud pilte, võib aidata kaasa nii iseenda kui teiste paremale tundmaõppimisele.

Kasutatud kirjandus

- Hall, Stuart 1996. Introduction. *Who needs Identity? – Questions of Cultural Identity*. Eds. Stuart Hall, Paul de Gay. London: Sage, 1-17.
- Hirsjärvi, Irma 2006. Recognising the Fantasy Literature Genre. – *Participations*. Volume 3, Issue 2, Special Edition (November 2006). http://www.participations.org/volume%203/issue%20%20-%20special/3_02_hirsjarvi.htm [05.10.2011]
- Le Guin, Ursula K. 2004. Kerastion. Tõlkinud Ene Kallas ja Jüri Kallas. Käsikiri.
- LKS 2006 = Lastekirjanduse sõnastik. Reet Krusten, Krista Kumberg, Mare Mürsepp, Mari Niitra, Hille Ojala, Jaanika Palm, Malle Reidolv, Ave Tarrend. Tallinn: Eesti

Lastekirjanduse Teabekeskus.

Org, Andrus 2001. Ulmežanri piirjooni. – Keel ja Kirjandus, 12, 825–839.

Uusjärv, Sash 2009. Seks, sarkasm ja suured muutused: viimaste aastate suunad noorte fantaasiakirjanduses. – Algernon, August '09. <http://www.zzz.ee:8080/docs/ROOT/Algernon38/> [07.10.2011]

Estnische Jugend liest Fantasy

Der Artikel stellt die estnischen Ergebnisse einer empirischen Rezeptionsstudie vor, die zwischen 2004 und 2006 in sechs Ostseeanreinerstaaten durchgeführt wurde. Im Rahmen des von der EU unterstützten Netzwerkprojektes *Baltic Ring* wurde in Schweden, Dänemark, Finnland und in drei baltischen Staaten eine Leserbefragung durchgeführt. Jungen und Mädchen im Alter von 15-18 Jahren wurde anonym ein Kurztext der weltberühmten Sci-Fi- und Fantasy-Autorin Ursula Le Guin „The Kerastion“ vorgelegt, um ihre Meinung dazu zu erfahren und auf folgende Fragen Antworten zu finden:

1) Worum handelt es sich in dieser Geschichte Deiner Meinung nach?; 2) Welche Gefühle und Stimmungen erweckte der Text in Dir?; 3) Hat die Geschichte Dir gefallen oder nicht? Warum?

Zusätzlich wurden Fragen zu Lesegewohnheiten, darunter auch zur Vertrautheit mit der Sci-Fi- und Fantasy-Literatur, zur Mediennutzung und zu den Hobbys gestellt.

Die estnischen Antworten wurden in den Jahren 2004-2005 in zwei estnischen Schulen gesammelt. Insgesamt haben an der Studie 67 Schüler, 33 Jungen und 34 Mädchen, teilgenommen. Obwohl es unter den Befragten nur sehr wenig eifrige Sci-Fi- und Fantasy-Leser gab (5 Jungs und 2 Mädchen) und die meisten den Text als unverständlich, sinnlos, grausam, abartig usw. bewertet

haben, konnte man in einigen Antworten auch tief sinnige und reife Äußerungen finden. Diejenigen, die mit der fantastischen Literatur vertraut waren, haben den Text mehr genossen und ihm vielseitige Interpretationen abgewonnen. Zwischen Mädchen und Jungen gab es keine gravierenden Unterschiede, wenn auch die Mädchen mehr emotional und sozial argumentierten. Viele Jugendliche haben in ihren Antworten versucht, Parallelen zwischen der Textwelt und ihrem eigenen Leben zu ziehen. Als eines der Grundthemen wurde die komplizierte Beziehung zwischen dem Individuum und der Gesellschaft angesehen, sowie das Verhältnis zwischen den Geschwistern. Des Weiteren ist die schwierige Selbstverwirklichung des Hauptprotagonisten des Textes angesprochen worden, die auf starre gesellschaftliche Normen und Rituale stößt. Fast in allen Antworten wurde das Thema Alterität und Fremdheit angesprochen. Das Genre des Textes – Fantasy – wurde nur von einem Jungen erkannt, ein Mädchen und zwei Jungen nannten ihn Märchen.

Autoritest

Krista Kumberg (1959), Lääne maakonna keskraamatukogu lasteosakonna bibliograaf. Lõpetanud 1981 Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia erialal. „Lastekirjanduse sõnastiku” (2006) ja II klassi õppekomplekti „Ilus emakeel” (2005) üks autoreid. Kirjutanud mudilastele kolm raamatut („Autopõnn Anto lemmiktoit”, 2007; „Autopõnn Anto läheb seiklema”, 2008; „Autopõnn Anto ja uus tüdruk”, 2010) ja jõulunäidendite kogumiku „Jõululuulud” (2005). Avaldanud arvukalt retsensioone ja raamatututvustusi ajalehtedes Eesti Päevaleht, Postimees, Õpetajate Leht, Tööraha Lipp, Promenaad, Lääne Elu jt, almanahhis Nukits ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamatutes. Muhvi auhind parimale lastekirjandusalaste artiklite autorile 2001.

Ave Mattheus (1971), Tallinna Ülikooli Eesti keele ja kultuuri instituudi võrdleva kirjandusteaduse lektor. Lõpetanud 1998 Ludwig Maximiliani nimelise Müncheneri Ülikooli uuema saksa kirjanduse, võrdleva kirjandusteaduse ja üldise psühholoogia erialal, magistritöö „Nationales und Europäisches. Literarisch reflektiert”. Alates 2008.

aastast doktorõpingud Tallinna Ülikoolis, doktoritöö teema „Eesti lastekirjanduse genees”. Lastekirjanduse uurijate töögrupi liige, „Lastekirjanduse sõnastiku” (2006) üks autoreid. Avaldanud teadusartikleid eesti lastekirjandusest Eesti ja välismaa akadeemilistes väljaannetes ning probleemkirjutisi Loomingus ja Nukitsas. Muhvi auhind parimale lastekirjanduslaste artiklite autorile 2011. Esinenud ettekannetega lastekirjandusalastel konverentsidel ja seminaridel Eestis ja välismaal. Juhendanud Tallinna Ülikoolis arvukalt laste- ja noortekirjanduse teemalisi BA- ja MA-töid. Laste- ja noortekirjanduse alase uurimistöö põhisuunad: lastekirjanduse teooria ja poeetika, eesti lastekirjanduse ajalugu, eesti-saksa kultuurisuhted, lastekirjanduse tõlkimine, soouurimus, noortekirjandus, kirjandusdidaktika.

Mari Niitra (1979), Liivi Muuseumi juhataja. Lõpetanud 2001 Tartu Ülikooli semiootika erialal, 2005. aastast teadusmagister, magistritöö „Antropomorfiseerimise mehhanismid loomalugudes eesti lastekirjanduse näitel”. Samast aastast jätkab õpinguid doktorantuuris, kirjutades väitekirja lapseteaduse ja lastekirjanduse poeetika vastastikustest seostest. Esinenud ettekannetega konverentsidel Eestis ja välismaal; avaldanud lastekirjanduse alaseid artikleid eesti ja rahvusvahelistes teadus- jm väljaannetes, samuti lasteraamatute arvustusi. „Lastekirjanduse sõnastiku” (2006) üks autoreid. Peamised uurimisteemad on lastekirjanduse teooria ja poeetika, lapse kognitiivne areng, ideoloogia lastekirjanduses.

Jaanika Palm (1973), Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse uurija, lastekirjanduse uurijate töögrupi koordinaator. Lõpetanud 1998 Tartu Ülikooli eesti filoloogia erialal, bakalaureusetöö "Jüri Parijõgi ja ideaalne lasteraamat". 2010. aastast teadusmagister, magistritöö „Eesti lastekirjanduse kriitika ja teooria kuni aastani 1940”. „Lastekirjanduse sõnastiku” (2006) üks autoreid. Avaldanud arvustusi ja lastekirjanduse ülevaateid Loomingus, Sirbis ning üleriigilistes päevalehtedes, probleemkirjutisi ja artikleid nii eesti kui ka rahvusvahelistes väljaannetes. Esinenud ettekannetega lastekirjandusalastel konverentsidel ja seminaridel Eestis ja välismaal.

Aivi Parijõgi (1967), ajakirjanik, Eesti Televisiooni haridussaadete toimetuse saatejuht-toimetaja. Lõpetanud 1992 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna ajakirjanduse erialal *cum laude* ja 2010 Tartu Ülikooli usuteaduskonna religiooniantropoloogia erialal *cum laude*, magistritöö teemal „Kvalitatiivne uurimus: Jõulud Jüri Parijõe loomingus”. Teinud telesaateid kultuuri-, haridus- ja sotsiaalelust, muuhulgas „Jüri Parijõgi 100” (1992). ETV parima toimetaja auhind hooajal 2000/2001, Tartu linna aasta kultuurikajastaja aunimetus 2007.

Lea Reitel Høyer (1972), taani keele ja kirjanduse õpetaja, tõlkija ja lastekirjanduse uurija. Lõpetanud *cum laude* Tartu ja Kopenhaageni Ülikooli norra ja taani filoloogia erialal, kaitsnud 1999. aastal magistritöö Knut Hamsuni romaani „Paan” tõlgendamisest läbi aegade (norra k: „Knut Hamsuns „Pan” som en typisk 1890-talls roman”).

2008. aastal kaitsnud Taani Pedagoogilise Ülikooli lastekirjanduse õppetooli juures magistritöö Ole Lund Kirkegaardi teoste eestikeelsetest tõlgetest (taani k: „Ole Lund Kirkegaards bøger på estisk”). Töötanud 10 aastat Taanis taani keele, kirjanduse ning saksa keele õpetajana. Osalenud 2011 Taani põhikoolide keele ja kirjanduse õpiku koostamisel. Tõlkinud eesti keelde norra ja taani laste- ja noortekirjandust (Jostein Gaarder. „Saladuslik jõulukalender”, 2000; Lene Kaaberbøl. „Nägija tütar”, 2009 jt). Osalenud rahvusvahelistel kirjanduskonverentsidel ning avaldanud uurimusi Põhja-maade lastekirjandusest almanahhis Nukits ja mujal.